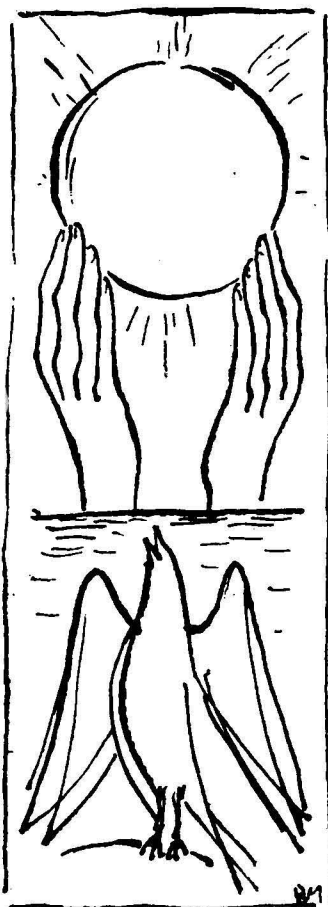

VIGILIA

1 9 7 1
m á j u s

5

ÁRPÁDHÁZI SZENT MARGIT EMLÉKE

Jajczay János Klempa Sándor
Király Ilona Mezey László
Rónay György írásai

Csanád Béla fordítása
Szent Margit zsolozsmája

Szántó Piroska
Életemből

Oby Gyula
Egy „indián” hazalátogat

Pusztai Sándor versei

Műmelléklet:
Szántó Piroska rajzai

TARTALOM

KLEMPA SÁNDOR	Szent Margit — — — — —	289
MEZEY LÁSZLÓ	Árpádházi Szent Margit lelkiségének forrásai — —	291
ÁRPÁDHÁZI SZT. MARGIT	Ünnepi zsolozsmája (fordította Csanád Béla) — —	297
KIRÁLY ILONA	Szent Margit ereklyéinek története — — —	300
III. FERDINÁND	Margitunk boldoggá avatásáért (Holovics Flórián gyűjtéséből) — — — — —	305
JAJ CZAY JÁNOS	Árpádházi Szent Margit ikonográfiája — — — —	306
KIRÁLY ILONA	Szent Margit legendái (XV—XVIII. század) — —	311
RÓNAY GYÖRGY	Regényeink Szent Margitja — — — — —	316
PUSZTA SÁNDOR	Szomorú katona, Csupa hajnal, Áldozat, Hetedik menny, Tékozló fiú (versek) — — — — —	320
HAJÓVSZKY LÁSZLÓ	Téli est (elbeszélés) — — — — —	321
ERDELYI JÁNOS	Dylan Thomas koronája, A vakok felbonthatatlan levele (versek) — — — — —	324
SZÁNTÓ PIROSKA	Életemből — — — — —	325
TÓTH JUDIT	Zúgás, A reggelek (versek) — — — — —	330

A VIGILIA BESZÉLGETÉSE

Szántó Piroskával (<i>Hegyi Béla</i>) — — — — —	331
---	-----

NAPLÓ

Szent Margit dicsérete — 338; *Rónay György*: Az olvasó naplója (Devecseri Gábor: Kalauz Homéroszhoz) — 339; *Posszonyi László*: Színházi krónika (Illyés Gyula: Bölcsék a fán) — 340; *D. I.*: Képzőművészet (Beszámoló három budapesti tárlatról; Modok Mária halálára) — 342; *Rónay László*: Zenei jegyzetek (Egy kamaraestről; Angelo Ephrikian estje; A Homérosz Kórus hangversenye; Lemezfgyelő) — 344; *Ungváry Rudolf*: Filmek világából (Zabriskie Point) — 345; *Balássy László*: Rádió mellett — képernyő előtt (A rádiójáték) — 347.

DOKUMENTUM

Az amerikai magyarság etnikus intézményei.	
III. A sajtó (<i>Puskás Julianna</i>) — — — — —	348
Egy „indian törzsfőnök” — itthon (<i>Oby Gyula</i>) — —	356
Francia és német nyelvű kivonatok — — — —	359

A borítón Borsos Miklós rajza, a lapban és a műmellékleten Szántó Piroska munkái.

Felelős szerkesztő: RÓNAY GYÖRGY

Felelős kiadó: VÁRKONYI IMRE

Laptulajdonos: Actio Catholica

Szerkesztőség és kiadóhivatali ügyintézés: Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. Tel: 188-098, 188-068. Postacím: 4. Postafiók 111. Terjeszt, előfizetés és templomi árusítás: Vigilia kiadóhivatala, árusítja a Magyar Posta is. A Vigilia csekk számla száma: OTP 37.343-VII. Hazai előfizetések külföldre: Posta Központi Hírlapiroda, Budapest, V., József nádor tér 1. Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vállalat, vagy bizományosai útján. Nyugati országokban az évi előfizetési ár: 5,00 USA dollár, vagy ennek megfelelő összegű más pénznem. Átutalható a Magyar Nemzeti Bankhoz (Budapest 54.) a Kultúra 024 2. számú számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a Vigilia című lapra vonatkozik. Egyes szám ára: 9,— Ft. Előfizetés: egy évre: 100,— Ft, félévre: 50,— Ft, negyedévre: 25,— Ft. Megjelenik minden hónap elején. Index-szám: 26.921.

SZENT MARGIT EMLÉKE

KLEMPA SÁNDOR veszprémi apostoli kormányzó

SZENT MARGIT

Csodálatos az Isten az ő szentjeiben! Csodálatosabb, mint az ég csillagaiban. Az ég csillagai ugyanis a fizikai világnak, az értelemmel és akarattal nem rendelkező világnak a tagjai, amelyek a mindenható Isten által kijelölt pályán, az általa meghatározott sebességgel és fényerősséggel öntudatlanul keringenek a világűrben. De a szentek emberek voltak. Ugyanolyan húsból és vérből valók, mint mi, ugyanolyan nehézségekkel, testi és lelki bajokkal küszködők, mint mi.

És íme, ők minden nehézség és baj legyőzésével feltornázták magukat az erkölcsi tökéletesség magaslatára. Minden lépésük harc és küzdelem volt: küzdelem a világgal, harc saját természetük rendetlen vágyaival. Akik a küzdelmet és a harcot egy nagy cél érdekében feltétel nélkül vállalják és erre életüket teszik: hősöknek nevezzük. A szentek hősök! Az erkölcsi világrend hősei. Ezeknek a csodás jelekkel is kitüntetett hősöknek fénylő sorába tartozik Árpád-házi Szent Margit. Az ő hősiessége abban nyilvánult meg, hogy királyleány létére lemondott családról, örömről, szerelemről, lemondott mindenről és mint eleven áldozatot, az önfegyelem és vezeklés áldozatát ajánlotta fel és mutatta be önmagát Istennek. S mindezt szeretetből tette: Isten, az egyház és népe iránt érzett lángoló szeretetből, hogy ezen a földön ne ijesszen újból háborúság, békétlenség, hanem virágzó ország emelkedjék Szent István fényében, Szent László erejében, Isten dicsőségére és a magyarság mindenkori boldogulására.

Megragadó volt ennek a leánynak hősiessége, amint a veszprémi klastromban megkezdte és a róla elnevezett szigeten leélte rongyos ruhában a legnehezebb fizikai munka, imádság és virrasztás gyakorlása között életét.

Talán tíz éves volt, amikor növendéktársaival felkerült a veszprémi szent Katalin nevű leánynevelő intézetből a Nyulak szigetére.

Új otthonába költözve sem hagyta el a veszprémi egyházmegye területét. Az ősi egyházmegye ebben az időben ugyanis öt vármegyére terjedt ki és Szent Margit élete a nyulak-szigeti zárdában is az egyházmegye területén folyt le, sőt hamvai is hosszú ideig ott pihentek.

Közel hetven főnyi apácasereg költözött ide, a darabos kövekből rakott falak közé. Csupa előkelő leány lakott a Domonkos-zárdában, akik közül bizonyára többen sóvárogva gondoltak vissza a kényelmes, naggyűri szülői házra. Nem így Margit! Ő járt elől az önfegyelem kialakításában, egyre mélyebben átérezve azt a nemzeti hivatást, amit szülei bíztak rá.

Aldozat volt ő a szó nemes értelmében! Királyi bölcsőbe született és mégis a szerénység köntösét öltötte magára. Ha valamit adtak neki, azonnal tovább adta szegényeinek. Amikor már semmije sem volt, a testén lévő tette silányabbá, hogy még igénytelenebb lehessen. A legenda ezt úgy fejezte ki: „Vala a szent szegénység nagy kedvelője.” Lobbanó Árpád-vérét tökéletesen megfegyelmelte. Földi szerelmek nem találtak utat szívéhez. Amikor szülei kérték, hogy egy lengyel herceg, majd II. Ottokár cseh király felesége legyen, kemény Árpád-természetet tanúsított. Fenyegetésre fenyegetéssel válaszol: kész lett volna orrát és füle cimpáit lemetszeni. Az indulatokat kiejtette magából, testisége megszeliődött. De még hátra volt a lélek. Ezt is alá kellett vetnie az áldozat törvényének. Királyi származása, egyénisége bizonyára inkább parancsolásra tette volna alkalmassá, de a 14 évi kolostori élet alatt egyszer sem volt előljáró. Engedelmes vala mindhalálig, engesztelésül a múlt bűneiért és esdeklésül a jövőért. Örök tanulság minden magyar számára.

A katolikus egyház ígéje 1971-ben országszerte kigyullaszt egy ragyogó csillagot. Körülötte sorakozik fel az Árpád-kori Magyarország szentjeinek csillagtábor. Vajha kigyulladnának közöttünk is, a ma élő magyarokban az újabb áldozatos lelkek ezrei, hogy ebből a sok fényből fellobban hasson egy nagy közös tűz, a szociális érzésű, kollektív műveltségű és a hívőkben elmélyült hitű Magyarország életadó lángja. Szent Margit Árpád-házi királyleány példája erre biztat és ezt ígéri. Hogyan is szól a középkori dal?

Pannóniában nőtt teljes szép viola
Jó magyar nemzetnek biztató hajnala,
Szűz Szent Margit esedezzél
Nemzetünkért az Istennél
Szép magyar lilium!

Veszprém városa, amely most épül és szépül, ahol Margit hatalmas ereklýés temploma emelkedik a jutasi úton — Istenben boldogult Rott Nándor veszprémi püspök áldozatkészségéből —, ahol ma is vigan csörgedezik a Vár sziklatömbje körül a Séd patak úgy, mint a Szent idejében, és ahol ma is láthatók Árpád-kori művelődésünk otthonának romjai, a Szent Katalin zárda falai a Benedek-hegy tövében, úgy érzem, mindezek az emlékek ma is lelki tüzet tudnak fakasztani a hívő emberben és a magyar művelődés múltjának minden tisztelőjében.

Van-e olyan mester, aki megfedekezne művéről? Feltételezhető, hogy az, aki jóságból hívott minket életre, magunkra hagyjon?

Szent Ambrus

ÁRPÁDHÁZI SZENT MARGIT LELKISÉGÉNEK FORRÁSAI

Árpádházi Szent Margit lelkiségének történeti értékelése különböző utakon és szempontok szerint végezhető el. Lehet Margitban egyszerűen csak a „szentet” látni. Az életszentség katolikus felfogásának mintegy előre elkészített jegyeit fedezzük fel így, vagy véljük meglátni, emberi mivoltában, életének történéseiben. Ez az eljárás mód azzal a veszéllyel járhat, hogy egy elvont szent-fogalom apriorisztikus követelményei szerint állítja elénk Margitot, mint szentet. Lehet úgy is az árpádházi királylány lelkiségének struktúráját elemezni, hogy az stílus és nem történeti kategória, sőt folyamat hatásának szinte személytől, konkrét történelmi adottságoktól független következménye. S így Margit egy szellemtörténeti konstrukció áldozataként mint egy, a gótikus stílus jelentkezésétől a lángoló stíluson át hullámozó, s a reformációban letisztuló gótikus „Ich-Frömmigkeit” képviselője jelenik meg. Pedig Margit élete és alakja meglepően sok forrás segítségével szinte az igazán vallásos ember mindennapjainak egyszerűségében ismerhető meg és értelmezhető. Ebben alapjában egyszerű, csak néha legendásra színezhető élmények összegeződnek egy apácátársának, a csodák után érdeklődő pápai biztosok kérdéseire adott válaszában: egész élete volt csoda — *tota vita ejus fuit miraculum*.

I.

Margitnak átlagos emberségen messze felül magasló, ezért csodává magasztosuló élete — a források efelől nem hagynak kétséget — történeti tény, s e szerint is vizsgálható. E vizsgálat alapjait természetesen elsősorban maguk a források szolgáltatják. Ezeket kell most röviden szemügyre venni. Amikor Margit, rendjének, a domonkosoknak március 25-i évkezdét számítása szerint 1270, az *annus domini stílus* (január vagy december 25) számításával 1271. január 17—18-ra (abban az évben szombatról vasárnapra) virradó éjszaka kezdetén „komplétának utána elő tikszó koron” meghalt, élete azonnal megérett a túlélők és az utókor számára való megörökítésre. Ezt senki méltóbban, biztosabb információk birtokában el nem végezhetné, mint aki hozzá, a közösségben és magányoshoz legközelebb állt, lelkiatyja, egy ideig a magyar, szlavón és dalmát domonkosok tartományi perjele, Marcellus fia Marcellus. Így jött létre egy még nem legendaszerű életrajz, egy valamiféle *Vita Margaritae* (Marcellus I.). Ennek kezdete középkori zsolozsmájának olvasmányaiban megmaradt, s azt a XVII. században Sigismondo Ferrari, a rendmester (generalis) által a magyar tartomány — ha lehet — helyreállításának előkészítésével megbízott olasz domonkos kiadta. Margit királylány — úgy látszik — legkedvesebb testvére, V. István, aki utána másfél évvel (1272 augusztus elején) távozott az életből, talán már egy évvel Margit „átmenetele” (transitus) után kérte hűga szentté avatását, amint ez nagynénjével, a thüringiai tartománygrófnéval, Erzsébettel megtörtént. Ekkor jelenik meg az első szentté avatási bizottság a nyulak-szigeti Boldogasszony kolostorban, a váci püspök a pilisi és bakonyi (zirici) apáturakkal „Szent Bernáld szerzetéből”. Jegyzőkönyvük (P. I.) nem maradt fenn, de felhasználta azt Marcellus második fogalmazásának elkészítésében, mely már nem egyszerű életrajz, hanem tudatos legendaszerkesztés (Marcellus II.). Sem a magyar bizottság, sem Marcellus újabb műve nem érte el a célt, Margit életszentségét oltárra emelni a Kúria nem tartotta még érdemesnek a lefolytatott vizsgálat és a Marcellus művében tükröződő — lehetséges — közfelfogás alapján. 1276-ban újabb bizottságot, helyesebben két biztost küldtek ki a Kúriából, s ezek igen sok tanút hallgattak ki az apákonventen, s azzal közvetlenebb kapcsolatban levő domonkosokon kívül. Ez az 1276 júliusától—szeptemberig készült jegyzőkönyv ismét újabb legendaszerkesztésre adott okot, mely Mar-

cellus III. névvel jelölhető, s ez az a Margit-legenda, amit az 1300-as évek elején magyarra fordítottak és Ráskay Lea — egy XV. század eleji példányról — újrámásolt. És ez Margitra vonatkozó ismereteinknek legbővebb és legszebb forrása, de nem a leghitelesebb. Legtöbb hitelt érdemel az 1276-i *Protocollum*, mely a veszprémi püspökség vatikáni Monumenta I. kötetében jól hozzáférhető. Marcellus e harmadik szerkesztését bővítették Margit unokahúga, Erzsébet hercegnő emlékezése és adatai segítségével és tovább fokozták legendajellegét; ez az újabb alkotás a Nápolyi legenda. Guarin de Gy-l'Éveque, a Prédikátor-szerzet mestere egy rendileg hivatalosnak tekintett legendaszerkesztési előírás, „ordo” alapján új legendát készített a XIV. század közepén. Marcellus és Guarinus szolgáltatott az „archetypust” a két ágon kibontakozó Margit-szövegahagyományhoz, mely két német nyelvű textust is felmutat, az igen korán keletkezett magyar mellett. E prózaemléken kívül még elősorolhatjuk a szent verses szolozsmáját. Nem hagyhatjuk végül említés nélkül az okleveles emlékeket, melyek ugyan elsősorban a kolostorra vonatkoznak, de Margitot is említik.

E rendkívül gazdag forrásanyagot nem lehet e helyen és alkalommal végig-elemezni. Elvégezte azt már Margit történetének legderekasabb kutatója, Lovas Elemér, a források egymáshoz való viszonyát pedig magam igyekeztem tisztázni. A forrásokkal foglalkozó számára feltűnő lesz azoknak magyar viszonyaink közt meglepően nagy száma. De bizonyossá válik az is, hogy talán Mohács előtti történelmünknek egyáltalán, de Árpád-korunknak bizonyosan nincs még egy ennyire biztosan az élet legnagyobb pillanataitól a hétköznapiak legjelentéktelenebb vonatkozásaiig megismerhető alakja, mint Margit. Most az lesz már a feladatunk, hogy a jól megismerhető életben felfedezzük azokat a jegyeket, amelyek egyéni spiritualitását alkotják, majd utánanézni annak, hogy e *sanctitatis signa* milyen lelkiiségi stílusból, ha tetszik iskolából juthattak Margit vallásosságának legfőbb helyeire.

II.

Még gyermeksege éveiben, midőn még a veszprémi Szent Katalin kolostorban nevelkedett, mindig sírva fakadt, ha Krisztus keresztfájáról hallott. A Kereszt különös tisztelete egész életén át kísérte őt, s ebből következett a *Passio* eleven átélése, hogy Judica-vasárnaptól kezdve Nagypéntekig mindennap „lábon állva” hallgatta „Krisztusnak kényyát” magyarul. E szenvedés-misztika volt az alapja az Eucharisztia iránti tiszteletének, amiért is „nagy kívánsággal” készül vala az „Sacramentum”, Krisztus teste vételére. Mindez együtt a Krisztus Embersége iránti áhítatosság körébe tartozik, s a XII. század közepétől uralma alá vonja a latin kereszténység egész vallásosságát. A keresztfán függő Krisztus Margit szeme előtt volt mindenkor, mint a teljes szegénység, a minden nélküliség legteljesebb példája. Nála szegényebb már senki nem lehetett. „Erről vala szent Margit asszony immár... az ő bódog szegénységéről” — mondja Marcellus jól megfogalmazva, s nyomában a magyar legenda. Ha Margit királylány a keresztt botrányát egészen vállalni akarta, mást nem érezhetett a „szegénységnek szeretői” közt. Hat társnője vallja róla, hogy nemcsak vállalta, hanem szerette is a szegénységet.

De az, amit ő vállalt, másoknak „minden okosság nélkül” keserves osztályrésze volt. Különösen az apja és bátyja közötti háborúság sújtotta kegyetlen megpróbáltatásokkal a népet: „... szegényeket és ártatlanokat annyira megnyomoríthatnak vala, meg, hogy az ő kyáltassok mind menyországig felhallik vala.” E sok ember-telenség okozói „a pogányok, eretnekök, hittől szakadtak, de főként a kemény fejedelmek, kik csak névvel keresztények...” Ezek rontják a kereszténység hitelét, de még inkább az érsekek, püspökök, „hátra vetvén az isteni félelmet.” A szegényekkel inkább vállalt közösséget, mint az „egyházbíró fejedelmekkel”, mert am azok „az egyház drágálatos tagi.” Ezeknek szenvedésén gyötrődött ő mindenkinél jobban. Társnői nem, vagy nem ennyire. „Mire, hogy minden történetért te ennen magadat gyötröd?” „Tehát ez szentséges szűz Szent Margit asszony az ő szí-

vének mélységéből vonszván nagy fohászkodást ezen képpen felele: Az anyaszent-egyház, minden hív keresztyénnek anyja, az ő drágalátos tagiba metéltetik és ő igen keményen gyötretik. És ti azt mondjátok énnekem: Mi tenéked benne? Nem-de nem ő szült e keresztyének miattá újonnan engem?! ti veletek össze?! Nem-de az ő leányai közül való vagyok-e én?! Bizonytal az vagyok?!” Bizonytal az volt: az egyház legigazibb leánya, mert őt az egyház legfájóbb problémája ragadta meg, a szegénység, a nyomor és az egyházbíró fejedelmek élete közti szüntethetetlen ellentét. De ő az anyaszentegyházban a minden hív keresztyén anyját látta és ezzel azonosult, mint „a szegénység szeretője.”

Margit lelkeségét tehát meghatározza a Humanitas Christi kultusza (Kereszt, Passio, Eucharisztia), s az egyház misztériumának a keresztyénségben való megélése. S hogy ez mennyire leeredukálta Margit vallásosságának formáit, imaéletének szemrevételezésből tűnik ki.

III.

„Miféle imádságokat mondasz te” — kérdezte Margit apácátársát, Ipoly leányát, Juditot. A kérdésnek csak akkor van értelme, ha feltételezzük, hogy Margit a napoként több órán át énekelt zsolozsmát tényleg csak „officiumnak”, kötelességnek tekintette. Kötelességnek, vagy mint Luitgard, a flamand ciszterci apáca tartotta, penitenciának. Annak pedig, hogy a zsolozsma nem táplálta Margit imaéletét, az volt az oka, hogy a liturgia gondolati tartalma megközelíthetetlen volt számára, mert nem tudott, vagy nem jól tudott latinul. Ahhoz, hogy a liturgikus szövegek jelentését helyesen és teljesen fogja fel, hogy a szavak felületes felfogásán túl a velük kifejezett valóságot megragadja és lelki táplálékká asszimilálja, a nyelvet jól kellett volna értenie.

Ez a kor litteratúrájában még tartotta magát a sztoikusok nyelvelméletének alapelveihez, s a szöveg nyelvi és tartalmi értelmezését összekötötte, akár Vergiliusról, akár az evangéliumokról volt szó. A szó maga jel, mely sokszor alig alkalmas ama gazdag valóság velünk való közlésére, melyet a dologról (*pragma*) elménk (*dianoia*, *mens*) segítségével megtudunk. A szó tehát gyakran csak jelez egy sokszor kimondhatatlanul gazdag valóságot, melyet felfogni nemegyszer csak képszerűen, jelképekben, az érzelmi túláradás segítségével lehet. Ilyen *pragma* az isteni dolgok világa, melyet a liturgia szavakkal jelez avagy jelent azoknak, akik a jelzést képesek nyelvilag felfogni, az utat a szótól a dologig megjárni, a közölni kívánt valósággal így szembekerülni, azt szemlélni, kontemplálni az értelem és érzelem segítségével. A kontempláció ugyanis — mondja az Aquinói — az értelemben székel, de az érzelmmel veszi kezdetét.

A szemlélődésnek ezt az útját járta meg Gertrud, a ciszterci szokásokat is követő helftai bencés apátnő. Ez a *monialis litterata*, a bencés apácáság tradícióiban nevelődött jó grammatikális műveltségben meg a liturgia értésében és szeretetében. *In signo signi, vertitur, insignia rei*, a jel, a szó kifogástalan megértése tárja fel a dolog nagyszerűségét, mely túlnő a „jel”-en (*in-signé*). A dolog szemlélése Gertrudnál nemcsak fogalmi kép, hanem felfokozott érzelmi élmény: vízió. Nagycsütörtökön, midőn a hajnali zsolozsmában ezt énekelték: *oblatus est; quia ipse voluit...*, a helftai apátnő az áldozat értelméről nyert — látomásban — oktatást. Amikor pünkösdkor a Karoling liturgikus kultúra legszebb emlékét, a *Veni Creatort* énekelté, minden strófa más-más víziót és tanítást közölt vele, *Qui Paracletus dicessis...* (Te, kit Védőnknek mondanak...) — énekelté, és Krisztus arról biztosította, hogy minden bajában meg fogja vigasztalni. Az *Accende lumen sensibus...* szavaknál érzelmei megvilágosítására kapott ígéretet (Érzékeinkre fényt deríts...), és így tovább.

Margit nem ennek az iskolának a neveltje. Körülvették napjait a domonkosok szép liturgiájának szövegei, rítusai, dallamai, de ő még a kórus-imádságok idején is, sokszor — ha másnap áldozott — a maga imádkozási helyén volt. Imádsága, mely az isteni pragzával éltette elméjét, a lélek magányos beszélgetése Is-

tennel: soliloquium. Amikor IV. Béla egykori „speciális klerikusa”, a művelt László esztergomi prépost végrendelkezik, Marcellus fia Marcellus prédikáló fráternek nem jogi vagy prédikációs könyveket hagy, hanem a *Soliloquiat*, Ágoston más kis művével (opusculum) egy kötetben. A „más kis műveket” is meg tudjuk jelölni: a *Manuale* és a *Stimulus amoris*. Egyik sem Ágoston műve, de lelkeségének tükrö, ahogyan a XII. század ágostonos kanonokjai a „nagy Ágoston atya”, a *Vallomás*ok szentjének útmutatásait felfogták. Ez az út az istenkeresőt a lélek belső rejtekei, az *abditum mentis* felé irányítja, a lélek figyelme, belsőbb dolgai felé: *quorum interior est Deus*, melyeknél még beljebb van Isten. Marcellus ez ágostoni iskolához tartozott, s abban nevelte Margit királynőt is. Elmondhatatlan sejtesek és élmények várták őt ezen az úton, így kiművelve a *Soliloquium* iskolájában. Valóban szóval el nem mondhatók lehettek, mert amikor megkérdezte tőle egy nővér: hogyan kell imádkozni? — Margit csak elmosolyodott... Ez az út járható volt nemcsak a *monialis litterata*, de a szegény, sokszor írástudatlan jámbor lelkek tömegei számára is, kiket ekkor penitenseknek, avagy begináknak neveztek; s akik Margitot — tanúvallomásaik szerint — magukénak tartották a közös szegénység jogán. „Segítségére volt a szegényeknek, segített rajtunk is” (*subveniebat pauperibus, subveniebat et nobis*) — mondja a sziget Szent Mihály szentegyházának egy premontrei beginája.

IV.

Marcellus a „predikáló szerzet fráterei” magyar tartományának több mint tizenkét éven át perjele (*duodecim annis et amplius* — mondja ő maga) Margitnak a domonkos-rendi sajátos spiritualitást és nem általában a „gótikus” lelkeséget adta át. A magyar királynő halálának éve éppen ötven évvel később esett, mint a rendalapító Domonkosé. Két középkori generáció vajon elég volt-e arra, hogy a rend sajátos spirituális arculata kialakuljon, mint gondolható lenne, a skolasztika által mintegy jellemezve? A *studium summae veritatis* az aristotelészi gondolkozási technika által megkönnyítve elsősorban teológiai és nem spiritualitási vonatkozások tisztázására törekszik, bár az utóbbiakra — szerencsés módon — erőltettség nélkül alkalmazható. Világos azonban, hogy Margit lelki neveltségében a skolasztika vagy általában a teológiai érdeklődés még nyomokban sem mutatható ki. Sokkal inkább felfedezhető abban a *Soliloquium*, a *Manuale*, a *Stimulus amoris* vitathatatlan — bár közvetett — ágostoni inspirációja. Ezek pedig Marcellus olvasmányai voltak.

A prédikáló testvérek magyar tartományának csaknem másfél évtizeden át feje aligha nevelte Margitot és társnőit (hivatalos elnevezésük *Sanctimoniales Ordinis* [= *Regulae*] *S. Augustini sub cura et instituta fratrum Praedicatorum*) rendjétől idegen szellemben. Ha tehát Margit lelkeségének eredetét nyomozzuk, a dominikánus spiritualitás kifermálódását kell megtekinteni. E vonatkozásban az alapító és a rend kezdetei, az elgondolás intézményesülésének módja fognak a legtöbbet elárulni.

In fiscella paupertatis — flumen transit vanitatis — pro salute populi... (a szegénység sajkájában kel át a hívság folyamán, a nép üdvéért) — mondja Domonkosról remek szekvenciája. A szegénység, az „ő bódog szegénysége” is volt, a nép üdve munkálásának előfeltétele és eszköze.

A szegénység ugyanis az egyház létproblémája lett már ekkor: mintegy másfél évszázad próbálkozásai, csalódásai és veszedelmei terhelték meg azt. A kezdet VII. Gergely libertas-kérdésfeltevése: lehet-e az egyház szabad, ha anyagiakban a feudalizmusnak van kiszolgáltatva (invesztitúra). A válasz kétféleképpen volt megadható. Ragadja ki anyagi létének alapjait a világi feudalizmus kezéből, s birtokolja azokat a tulajdon jogán; vagy mondjon le a földi javakról — mint Uruk parancsát követve egykor az apostolok — és így emelkedjen a saeculum fölé (*saeculo altior*). Ez az igazi *vita apostolica*, ez ad egyedül hitelt az evangélium

hirdetésének és hirdetőinek, nem társadalmi rangjuk, vagy teológiai elméletekben jártasságuk. A *vita apostolica* eleinte az egész kereszténység programjának látszott és nagy antifeudális törekvések rokonszenvét volt képes megnyerni (*pataria*), de az egész egyház már nem tudta elfogadni. A *vita apostolica* radikalizmusa az apostoli életmód: imádság, visszavonulás, saját kezük munkájából, nem a mások verejtékéből élés. Ez teremtette meg a *labor manuum* programját, Cîteaux és Prémontré kezdeteinek meghatározását.

A *vita apostolicát* megvalósítani törekvő új rendek közül a premontrieiktől (eleinte *ecclesia praemonstratanak* szerették magukat mondani) vezet egyenes vonal a prédikálókhoz, éspedig — úgy látszik — a domonkoson át. Az osmai székeskáptalanban szerzeteskanonokok voltak, akik — bár a rendhez nem tartoztak — a premontrai *Instituta* szerint éltek. Így Domonkos is. Rendje szabályzata ezért követi, amennyire lehet közről, Prémontré szabályait, s ezért van szó az első dominikánus konstitúcióban a testvérekről, mint kanonokokról, s ezért kombinálja a rend ruhája az ágostonos és premontrai kanonokok ruházatát. Prémontré leszármazása a gregorianizmusból két vonalon volt követhető. Az egyik a klérus közös életének sürgetése. A kanonokság szerzetesivé tétele, az ágostoni *monasterium clericorum* így jelenik meg az eddigi *monasterium monachorum* mellett, nagy jövőre hivatva. Ezeknek a léte a (testületi) szegénységre és a *labor manuumra* épült, de nem önmagáért, mint Cîteaux esetében. Norbert, Prémontré alapítója teljes szegénységben élt, s mint példaképe, Keresztelő János, vándorprédikátor volt. Jól tudta, hogy az evangélium hirdetésének az evangélium hirdetője ad súlyt életével. Egyik kortársa, a remeteségből prédikáló utakra induló Thiron-i Bernát mondotta: *Per virtutem mortificationis pervenitur ad licentiam praedicationis*. E hatalmas történeti vállalkozás fölé magasodik Ágoston alakja, akit a XII. század magához közelebb érzett, mint előbb vagy utóbb bármely másik.

Egy már évszázados hagyomány, szellemi forrongás formálta tehát Domonkost. És kudarc is. Mert a testületi szegénység két-három generációnál tovább nem őrizte meg a gregorianizmus előharcosait a feudális saeculumba visszasüllyedéstől. (*Census accrescunt censibus et munera muneribus* — mondta rezignáltan az angol ciszterciek dúsgazdagságának egy XIII. századi megverselője.) Az egyéni szegénység fog hitelt adni az evangélium katolikus hirdetőinek, így az „eretnek pestist”, a katarok, apostoli szegények szociális eretnekségeit meg fogják szüntetni. A szegénység kérdése tehát az egyház hitelének próbaköve lett, Domonkos meg Ferenc rendje az utolsó kísérlet voltak a végveszély elhárítására. Lényegüket tette e próbátelt sikerre vinni, legalább a hozzájuk tartozók példájával. Árpádházi Margit minél inkább szerette a szegénységet, annál hívebben élte fogadalma tárgyát, Ágoston reguláját és a prédikáló fráterek institúciót.

Az evangélium szerinti szegénység ügyét, mert azt a klérus nem tudta, részben nem akarta magáénak vallani, világiak vették kezükbe az egyházon belül és kívül. Így született meg a XII. és XIII. század olykor heterodoxiába, olykor spon-tán népi megmozdulásokba átcsapó laikus mozgalma. Követőinek vallásos létét a szegénység meg a maguk és mások bűneiért való bűnbánat formálta. Nem szerzetesi közösségekben éltek, hanem a világban, a maguk keze munkájából. Női águk neve beginizmus. A beginák részben megőrizték önálló létformájukat a középkori társadalomban, részben különböző szerzetesek (premontrieiek, ciszterciek, ferencesek, domonkosok) vezetése alatt, esetleg szerzetes közösségekbe tömörültek. A nyulak-szigeti kolostort még Margit bátyja, V. István eltemetésével kapcsolatban is (1272) „locus beginnerum”-nak mondja a krónika. És valóban, e begina kezdetek a szigeti konvent veszprémi előzményeiig nyomon követhetők. Bizonyos az is, hogy Margitot ez a *religiositas beginnerum* is nevelte a szegénység és a penitens élet meg az egyszerű *Soliloquium* legnagyobb kedvelőjévé.

A Szent Kereszt, a Szenvedés és végül az Eucharisztia a keresztes hadjáratoknak a Krisztus Emberségét felidéző palesztinai tájak élményével telt nemzedékében keltett új, nagyrészt érzelmi devóciót. Az eucharisztikus kultusz Margit rendjében magában erős támaszt talált. Ismeretes Szent Tamás és az Úrnap kö-

zötti kapcsolat. A Kereszt- és Szenvedés-misztika azonban a domonkos-rendből kiágazó Szent Keresztről nevezett kanonokrendben nyert mintegy intézményesült formát. Margit lelki életében még központi helyet foglalt el, mint a „bódogságus szegénység” legradikálisabb megvalósulása. Az apostoli szegénység, penitens élet, Kereszt, Szenvedés, Eucharisztia, az ágostoni *Soliloquium* meghatározhatta ugyan Margit spiritualitását; Domonkos és prédikáló fráterei meg a beginák a megvalósítás példájával szolgálhattak neki; de minderre igent is kellett mondania. Saját helyzetének minden bonyolultságát, korának, a társadalomnak, a királynak (atyja volt), a népnek minden problémáját világosan átlátni, a maga életét ehhez hozzáigazítani, osztályától elszakadni, a mindenkitől Elhagyotthoz és az elhagyottakhoz állni: ehhez hatalmas értelem és királyi akarat kellett.

De úgy látszik, ami neki legjobban fájt és visszautat nem engedett, az egyház krízise volt; hogy elszakad a Keresztől és a Szenvedőtől, s azoktól, akiket a szegénységben küldött, az apostoloktól. Rendi atyjáról évenként énekelte ő is, hogy elégett, miként a fálya a veszni indulók gondja miatt (*ardebat quasi facula, pro zelo pereuntium*). Ez a gond égette el és emésztette el őt is huszonkilenc éves korában és nemcsak a tüdőgyulladás végzetesen magas láza, 1271. január 17-én késő este, mikor már elkezdődött az éjszaka...

A felhasznált irodalomból: A „szent” hagiográfiai megközelítéséről: H. Delehaye: *Sanctus* (Bruxelles, 1927); F. Grossi-Gondi: *Principi e problemi di critica agiografica*. (Roma, 1919). A „gótikus” Margitról: Mályusz Elemér: *Árpád-házi Boldog Margit*. (A magyar egyházi műveltség problémája) Károlyi Árpád Emlékkönyv. (Budapest 1933, 341–384). A források Margitja: Lovas Elemér: *Boldog Margit történetének részletes forrás-kritikája*. A pannonhalmi főapátsági főiskola évkönyve, 1915–16; majd az újabb eredmények figyelembevételével ismét: *Árpád-házi Boldog Margit élete*. (Budapest, 1940); Margit és a penitensmozgalom – *Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén* (Budapest, 1955) című tanulmányomban, 71–83. Maguknak a forrásoknak ismertetése, kritikai értékelése: Lovas E. (1940) 6–25 és tölem (A középkori Margit irodalom kérdései). A források egymáshoz való viszonya, le származása i. m. 38–70; vallásosságának főbb vonásai: Lovas (1940) passim és tölem (Margit és a penitensmozgalom); imaéletének összehasonlítása uo. 85–87; Gertrud: uo. 117–118; Schmidt R.: *Stolcorum Grammatica* (Halle, 1839); a középkori grammatika-oktatásban a jelentéstani vonatkozások hangsúlyozása: Vossen P.: *Der Libellus Scolasticus des Walther von Speyer* (Berlin, 1962) 19–21; „in signo signi vertentem insignia rei”, a kontempláció: „essentia-liter consistit in intellectu, sed principium habet in affectu” S. Th. 2. 2. q. 180.7 ad I; László prépost végrendelete: *Monumenta Eccl. Strigoniensis*, II 71; ad *Soliloquia* és társai nem Ágoston hiteles munkái, hanem Hugo a S. Victore, részben Bernát és Anselm műveiből összeállítva: *Dictionnaire de Théologie Catholique* I, 2309–2310; az első dominikánus nemezedékek augusztinizmusa (ebben és nem az arisztotelészi skolasztyikában nevelődött Marcellus): *Dictionn.* VI/1 (1924) 866–868; a domonkos lelkievezetés magyarországi Pál mester O. P. Summa de Poenitentiaja alapján *Dictionnaire de spiritualité* III, 1090–1092; az apácák vezetése uo. 1519–1532 (M. Humbert Vicaire); a vita apostolica: P. Mandonnet: *Saint Dominique* II. (Paris, 1937); 167–202 chanoines-prêcheurs, I, 231–247; a premonstrelek a vita apostolicában: Fr. Petit: *La spiritualité de prémontrés au XIIe et XIIIe siècles* (Paris, 1947). 18–20; a vándorpredikálásról: G. G. Meersseman: *Eremitismo e predicazione itinerante dei secoli XI e XII*. — *L'eremitismo in occidente nei secoli XI e XII* (Milano, 1965) c. kötetben (164–179) és E. Werner: *Pauperes Christi* (Leipzig, 1956), 25–76; premontrai statutumok és domonkos konstitúciók: M. H. Vicaire: *Fondation... d l'ordre des prêcheurs*, Rev. d'Hist. eccl. 1952, 123–141, 585–583; a rend kezdetéről általában: A. Walz: *Compendium hist.* O. P. (Roma, 1930), 16–25; a kereszteskanonokok: C. van Dal: *De Kruisheren in de Geschiedenis* (Diest, 1956), 2–3; a beginizmusról írtam: *Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei...* 5–17, a magyar beginákról 18–37, és uo. Margit és a penitensmozgalom, uo. az irodalom 1954-ig; a Margit-legenda átirat-idézetei, *Középkori magyar íráskok* (Budapest, 1957) c. válogatásomból (43–77).

Ajtatosságra tanítja vala az egyéb sororokat és jelesül egy sorort, 'ci vala cantrix soror Katerina Váradí András úrnak leánya. Kéri vala gyakorta ez soror ez szent szüzet, hogy őt tanítania, miképpen kellene Istent imádnia, szolgálania, kérnie. Mondá ez szent szűz, Margit asszony ez soror Katerinanak: „Ajánld a te testedet és te lelket az Űristennek, és legyen a te szíved mindenkoron az Űristennel avagy az Űristenhez, úgy hogy sem halál sem egyéb ok téged meg ne vonjon az Istennek szerelmétől”.

ÁRPÁDHÁZI SZENT MARGIT ÜNNEPI ZSOLOZSMÁJA

A verses zsolozsma legrégebbi forrása a Gömör-kódex (Széchényi Könyvtár, NyE. 5.: 269—295. lap). Ugyanez a szöveg található — kisebb másolási eltérésekkel — Ferrarius (Sigismundus) művében, De rebus Ungaricae Provinciae sacri Ordinis Praedicatorum (Viennae, 1637) 342—351. lapon. Ezt adta ki Dankó: Vetus Hymnarium Ecclesiasticum Hungariae (Budapest, 1893) című gyűjteményében.

VESPERÁSRÁ

Antifóna

Új virágnak kinyílásán
örvend ujjongva az ég.
Győzött ő a testnek harcán,
nyugtalan hevén.

Himnusz

Ma új örömben egyesül
az Egyház szentelt éneke
az éggel, mely dicséretül
buzgón, ujjongva zeng vele.

Égi születés e napon
új, boldog ünnepet hozott,
mint a tündöklő lilium,
a királyi lány úgy ragyog.

Margit, mikor még kisleány,
múlándó vágyakat kerül,
s már gyermekként, igen korán
fénylő életért lelkesül.

Megvetve magas palotát
szigorú kolostorba tér.
S akit királyi pompa várt,
mint a koldusok, oly szegény.

Add meg nekünk is, Istenünk,
kikért szűz Margit esdekel,
hogy mi is boldogok legyünk,
fénylő egekbe jutva el. Amen.

Magnificat antifóna

Boldogságos, boldog örökre már,
ki mindenben legmagasabbra száll.
Földi törzsnek szülötteként ragyog,
és a mennynek dicsőült szentje lett.
Király nemnek gyökerén sarjadott,
s hatalomnál többre törekedett.

MATUTINUM

Invitatorium

A királynak, Krisztusunknak
zengjünk vig hódolatot.
Országában Margitunknak
boldogságot Ő adott.

Himnusz

Zengjük hitünknek himnuszát,
tisztá szülők örömeit,
ruhája hófehér virág,
leánya adta ékeit.

A világ sötét cseleit
fénylő szentsége győzi le,
s a test ellenkezéseit
szent tisztasága szelleme.

Szépséges arcú szűzleány
nagy vizes vödöröket cipel,
lelkének tündöklő haván
mennyország kegyelmeivel.

Bő forrása vizeinél
szomjas tevéket felüdít,
midőn társaival beszél,
s törvényt szeretni megtanít.

Add meg nekünk is, Istenünk,
kikért szűz Margit esdekel,
hogy mi is boldogok legyünk,
fénylő egekbe jutva el. Amen.

I. Nocturnus antifónái

Fényűzéssel, csalfasággal
telt világot elítél.
Margit szűz ártatlansággal
boldog égi nász remél.

Cilicium övezi,
fején szűzi fátyla,
magát ostorral veri
Krisztus szentelt lánya,
kemény vasöv derekán
az ő boldogsága.

Fogadalmi klostromát
midőn másra váltja,
mint termő ág nő tovább
átültetve fája.

Az 1. olvasmány után:

Responsorium

Ha majd egyszer jó az alkony,
életünk, hogy szét ne hulljon,
segítsen a kegyelem,
azért mond le önmagáról,
hatalmáról és jogáról
a királylány szívesen.

Versus

*Példát így ad hazájának,
ellene mond a világnak,
Isten háza hogy legyen.*

A 2. olvasmány után:

Responsorium

*Király törzsi sarjadék,
s égi küldetést figyel,
szegénység útjára lép,
magát azzal jegyzi el,
szent Domonkos jó hírét
nyitott szívvel fogja fel.*

Versus

*Legfőbb körbe tartozik,
s így formálja társait
égi jog törvényivel.*

A 3. olvasmány után:

Responsorium

*Zsenge korú szűzlány
s már harcol a vad haditornán
Krisztussal bátran
világot győz le csatában.*

Versus

*Szerzetes étellel
dirigálja magát fegyellemmel.*

II. Nocturnus

Antifóna

*Nyugodt, midőn ostor veri,
remeg, de bátran viseli
a szabályt, melyet fogadott,
tökéletes áldozatot.*

*Szentségének illatát
ontja bőven a népnek,
fénylő példát benne lát,
mind, aki vele élhet.*

*Midőn szennyes öltözetben
szolgálók elé borul,
bűnük piszkát a szívükben
tisztogatja jámborul.*

A 4. olvasmány után:

Responsorium

*Zárdaélet alig érinti meg,
utál máris fényűzést, díszeket,
szent szegénység ígéje neveli,
nemes testét ostorral bünteti.*

Versus

*Bűnt még nem is tudhatott,
s már gyakorolt bűnbánatot.*

Az 5. olvasmány után:

Responsorium

*Lelkiatyja, hogy ott ne hagyja még,
vihar támad kiöntve vad dühét;
véle küzd a mennyei kegyelem,
aggódása így szűnik hirtelen.*

Versus

*Ahogy ömlik sűrű könnyzápóra,
esőt hullat a fellegek sora.*

A 6. olvasmány után:

Responsorium

*Testét megveti már,
eljegyzi mennyei nászágy.
Égi szerelmében
ellankad megsebesülten.*

Versus

*Vágygal kér, követel,
sóhajt, könyörög szeretettel.*

III. Nocturnus

Antifóna

*Hogy kegyelmet szerezzen,
böjtöléssel sürgeti,
lángoló bizodalom
magas útra vezeti.*

*Fenyítékekkel neveli
teste gyarlóságait,
égiekhez emeli
szabad lelke vágyait.*

*Mennyeigzói lakomán
minden jónak részese,
Jegyesének oldalán
csendül boldog éneke.*

A 7. olvasmány után:

Responsorium

*Sok munkáját ha bevégzi,
megnyeri gyümölcszeit,
sőt már jó előre érzi
szent boldogság ízeit.*

Versus

*Fenti szózat égi jóslat
szent halálát hirdeti,
s őt ez arra készíti,
hevesebben hogy szeressen
égo vágyakkal teli.*

A 8. olvasmány után:

Responsorium

*Ó, hogy ámul a világ,
midőn látja a csodát,
milyet sose látott:
anyai kérés nyomán
megváltozik a leány,
fiú lesz, ki lány volt.*

Versus

*Börtönében a rabot
nyíltan látogatta;
sok kiszabadulhatott,
mert ő pártfogolta.*

A 9. olvasmányhoz:

Responsorium

*Égen a nap lángol,
s szíve lángja rejtve világol,
kóruson ott látják
a szüzesség díszé-virágát.*

Versus

*Liliomot, ékes
koszorút visel, illata édes.*

LAUDESRE

1. antifóna

*Boldog békében,
újja alakulva szívében
tör koronájára,
az eget ragyogó magasába.*

2. antifóna

*Mind a menny örvendezik,
hogy csillagunk születik,
égi kegy edénye,
fénye, dicsősége.*

3. antifóna

*Rendünknek ő oltalom,
asszonyok virága,
fénye ragyog gazdagon
szűzek csapatában.*

4. antifóna

*Boldog szolgálóleány,
tisztá élete után
bevonul a mennybe,
angyali seregbe.*

5. antifóna

*Hol a Király trónja áll,
reá örök része vár.
Segíts utunk céljánál,
a mennyei kapunál.*

Himnusz

*Örülj, vigadj, magyar haza,
hogy Krisztus hozzád így kegyes,
van már, ki érted szólana,
és üdvös pártfogást szerez.*

*Élete termő példa lett,
melyből erőforrás fakad.
Dühöngő betegségeket
megszüntet, sorscsapásokat.*

*Kéz és láb újra működik,
s aki nem látott, újra lát.
Természet gyarlóságait
gyógyítja s számtalan hibát.*

*Margitnak sok nagy érdeme
testünket orvosolja meg,
zengjen a hála éneke,
mondjunk szívből dicséretet.*

*Kérünk, hallgass meg, Istenünk,
velünk e Szűz is esdekel.
Örök világot adj nekünk
egykor a mennybe jutva fel.*

Bened. antifóna

*Jutalommal méltón felel az ég,
örök díjul élvezheted kegyét,
Krisztusnak szánt szűz, szolgálatodért
osztja néked szüntelen örömet.*

Gömöry-kódex

*Szép királyi szűzleány,
Teremtőnk arája,
alázatosság jogán
szentségnek példája,
pártfogó szavad nyomán
jussunk valahára
égi kórus nyomdokán
nagyobb boldogságra.*

CSANÁD BÉLA fordítása

SZENT MARGIT EREKLYÉINEK TÖRTÉNETE

Szent Margit „kezde oly nyilván és erősen használni jóságos művelkedetikkben, hogy az országnak külön, külön részéből jönnek vala egyetemben Ő hozzá ötöt látni. És mind megépültek vala az ő tisztes nagy erkölcsében. És ajánlják vala ő magokat nagy ájtatossággal az ő imádságába”.

Igy áradt ki IV. Béla legkedvesebb gyermekének és népe szeretett legkisebb királyleányának jósága az országra, túl a szigeti zárda falain, ahol vezekelve és mégis boldogan hazájáért ajánlotta fel életét. Ezért zarándokoltak olyan sokan hozzá és ő tudott adni, felelni fiatalon, rejtetten.

Bár halála megdicsőülés volt, mert „legottan az ő orcája csodálatos fényességgel megfényszerűdék”, mégis „nagy mondhatatlan keserűséggel sírnának az ő társai és mind ő vele való nagy sokaság”. Hiszen akkor még úgy érezték, hogy elvesztették azt, akitől annyi erőt és szeretetet kaptak. Még Fülöp esztergomi érsek sem tudta őket megvigasztalni: „Inkább örülnötök kell, mert immár látjuk rajta, hogy a mennyei örökség jutalmát elvette.” Temetését szintén Ráskay Lea-féle legendája írja le nekünk hűséges részletességgel. Szent Margit testét kedden, halála után harmadik napon „erős vasakkal és vaskarikákkal megvasalt szekrényben (koporsóban) vivék Boldogasszony oltára elébe”. Ott az érsek „nagy tisztességgel és ünnepléssel szent misét mondott” aztán „megszolgálá a szentséges szűz ő teste eltemetésének minden szolozsmáját. Ezenképpen vevék a szekrényt Szent Margit asszony testével együtt és bebocsáták a földbe, egy verembe, avagy sírba, kit ástanak vala a nagy oltárnak előtte”. Egyháziaknak, „férfiaknak, asszonyoknak, szegényeknek és nemeseknek nagy sokaságának előtte és jelen voltára nagy tisztességgel eltemettették, dicsérven és áldván az Úr Istent nagy sokaságú nép”.

Síremléke leírását is megtaláljuk legendájában: „A vermet be nem fedék földdel, 12 napiglan tizenegyed napon tőnek egy otromba faragatlan követ az szekrényre, avagy koporsóra felül. Úgy mondanak vala az kőműves mesterek, kiket hoztak vala Lombardiából. Egyiknek vala neve Albert, másiknak Péter, hogy mikor az követ az sírra tevék, nagy édes illatot érzének. Ennek utána ez felül mondott mesterek faragának koporsót veres márványból, kiben mostan is fekszik ez szent szűz.” Ezen természetesen a sírüreget lefedő vörös márványlapot kell értenünk. E fölé azonban még fehér márvány síremléket is emeltek. Erről is megemlékezik legendája, közbenjárása egyik történetének elbeszélésénél: „Ez felül megmondott gyermeknek (Felhévízből való Boch Benedek nevű fiának) feltámadásáról való csodatétele meg vagyon faragván az Szent Margit asszonynak koporsóján, kit faragtanak fehér márványkőből.”

Régészeti kutatások megerősítették a legenda adatait. *Feuerné* Tóth Róza az 1958-as ásatások alkalmával a főoltár tengelyének meghosszabbításában a diadalív alatt megtalálta a sírüreget. „Melléte számos vörös és fehér márványtöredék fektet. Ezek anyagukban és jellegükben megegyeznek Árpád-házi Szent Margit síremlékének már régebben meghatározott töredékeivel.”¹ Ugyanis már az 1937/38-as ásatásoknál nemcsak vörös márvány darabokat, hanem fehér márvány dombormű és szobortöredékeket is találtak. Ezek alapján *Lux Kálmán* elkészítette a síremlék rekonstrukcióját. Az, szerinte, egy csúcsíves templomcsarnok szerkezetének térhangulatát adta. A sírnak mind a négy sarkán egy-egy díszített oszlop állott, és oldalain is egy vagy két oszlop emelkedett. Ezek tartották a vékony márványlemezekből összeállított díszes baldachint.² A szobortöredékek, különösen a két apácafej — középkori művészetünk remekművei — Vármúzeumunk kincsei. *Horváth Henrik* szerint ez a fehér márvány síremlék korának „teljes dokumentációs értékű magyar művészeti emléke”. Benne egyesült a hazai hagyomány — ez nyilvánul meg az alakok tömörségében — és a francia, német elemek: „Az alakos töredékek formai tökéletessége még európai viszonylatban is a korizlés magaslatán áll.” Az arcok tükrözik a lelkületet, rajtuk a domonkos misztika hangulatát is

megtaláljuk.³ *Balogh* Jolán megpróbálta közelebbről meghatározni a művészt is. Szerinte a síremlék a XIV. század elején készült, és Tino da Camiano köréhez tartozó szobrász alkotása.⁴

A Szent Margit halálán érzett fájdalmat hamar felváltotta az öröm: „Tetemeihez jöttek vigasztalódni a szenvedők és gyógyulásért könyörögni a betegek.” Megindultak a zarándoklások; és közbenjárására egymásután történtek gyógyulások. Halála évfordulóján bátyja is elzarándokolt hozzá: „Ő minemű öröme vala ez időben István királynak, hogy látja vala az ő hűgának érdeme miatt külön, külön kórságbelieket meggyógyulnia az Úristennek kegyessége miatt... Mert az ő koporsójánál vakoknak látások megadatott, sántáknak járások, csonkáknak kezük megadatott és egyéb külön kórságbelieknek gyógyulás.” Jöttek oda tömegesen, szent éneket énekelve, gyertyával és szövetekkel, ahogy azt nemcsak legendái, hanem a síremlék márványtöredékein lévő füstnyomok is tanúsítják. Mikor a Kata nemzetségbeli béna Petrucio hirtelen kiegyenesedett és járt, sógora, Miklós tanúbizonysága szerint legalább háromezren voltak jelen. „Némely penitenciatartó pedig, kinek vala neve Eulse, és vala német, hozzattaték az Szent Margit asszony koporsójához. Nagy sok nép látására vevé az szegény vak ő szemének világosságát Szent Margit asszonynak érdeme miatt az Úr születése után 1273. esztendőben, és elméne az ő hazájába nagy örömmel.”

Szent Margit egyénisége szinte tovább élt erekljeiben. Ezért lett a szigeti kolostor szellemi központ, indította királyainkat arra, hogy ezentúl is kiváltságaikkal halmozzák azt el.⁵ A kolostor művészi szépségű pecsétje már 1282-ben az ő felajánlását örökölte meg. Károly Róbert édesanyja, Erzsébet 1315-ben zarándokol ide.

A XIV. századi legendák nemcsak az 1276. évben tett tanúvallomásokat szövik bele elbeszélésükbe, de a saját korukban történt zarándoklásokról és csodákról is megemlékeznek. *Garinus* (1340) így fejezi be legendáját: „Még sok csodát tett és tesz továbbra is jegyese megdicsőítésére Urunk Jézus Krisztus.” A Nápolyi legenda hazai hagyományokat is feldolgoz, leírja hogy „az esztergomi érsek temette el Szent Margitnak testét a Boldogasszony oltára előtti sírúregbe, ahol még most is mennyei nyugalomban pihen.”⁷

A XV. század elején a Zsigmond korabeli hatalmas budai építkezésekkel egy időben megkezdik a szigeti kolostor és templom megnagyobbítását. *Dominici* János bíbornok, pápai követ 1409. március 22-én Budán kiállított búcsúengedélyező okmánya adja erről a legrészletesebb képet: — A Duna szigetén van a veszprémi domonkos nővéreknek az a kolostora és Boldogasszony temploma, amelyben Boldog Margit dicsőséges teste az Úrban nyugszik. Ehhez a testhez buzgó hívek igen nagy sokasága zarándokol. Mi azt akarjuk, hogy ennek a boldog szűznek testét minél szívesebben és még nagyobb áhítattal látogassák a Krisztus-hívők, mivel ott bőséges mennyei kegyelemben részesülnek. Ezért mindazoknak, akik őszinte bánattal meggyónva a Boldogságos Szűz Mária templomát és Boldog Margit tetemét felkeresik, a kolostornak meg a templomnak építkezésében segítenek, 140 napi búcsút engedélyezünk.⁸

Ezek az építkezések azonban még nem bontották meg a szentélyt. Tehát Szent Margit teste tovább is eredeti sírjában pihenhetett. *Szent Antonius* hatalmas krónikájában (1440 körül) megerősíti ezt. Felsorolja rendjének magyarországi házait és kiemeli a domonkos apácák magyarországi kolostorai közül azt a legjelentősebbet, amelyet a magyar király alapított a szigeten. „Ott nyugszik Margit nővér, az említett kolostor apácája, magyar király leánya, aki szentségével kivált életében, és halála után is csodákkal tündökölt.”⁹

Majd Mátyás király — édesanyjához hasonló — Szent Margit tisztelete viszi tovább az erekljetörténet fonalát. Szilágyi Erzsébet 1472-ben a pápai követ engedelmével látogathatta meg a kolostort. *Mátyás király* pedig két ízben folyamodott II. Pius pápához a szentté avatásért.¹⁰ Ranzanus, aki hosszabb ideig tartózkodott az udvarában, *Garinus* nyomán írta meg szép Szent Margit életrajzát. Ebben ol-

vassuk: „Életében és szent halála után is egészen a mai napig (1490 körül) sok csodával tündökölt.”¹¹

1495-ben VI. Sándor pápa az 1409. évihez hasonló búcsút engedélyezett a kolostor felszentelésének évfordulójára azoknak, akik Szent Margit sírját hét egymás után követő napon meglátogatják.¹² A templom tehát állandóan zarándokokkal volt tele, csak nővértársainak kellett azzal megelégedniük, hogy a kórusról nézzenek le sírjára, de közvetlen közelébe nem mehettek. Ezért kérésükre 1499-ben a domonkos generális megengedi, hogy évente tízszer felkeressék sírját, de azalatt a templom kapuit zárják be. Ne nyissák ki, míg a nővérek a kolostorba vezető ajtón el nem távoztak.¹³

Az ereklyék sorsáról a XVI. század elején Ráskay Lea két megjegyzése tájékoztat. A Margit-legenda másolása közben, 1510-ben megjegyzi: „Faragának koporsót, kibem mostan is fekszik a szent szűz.” Ugyanennek az évnek vége felé pedig, mikor a Példák könyvét másolja, közbeszúrja: „Ez esztendőben kezdtek csinálni az egyházbeli sanktuáriumot.” Tehát a templomban folyó építkezés ekkor érte el a szentélyt, és ezért kellett Szent Margit 1271 óta a Boldogasszony oltára előtt nyugvó tetemét sírjából kiemelni. Az ereklyék síron kívüli tiszteletéről is szinte ugyanekkorról van bizonyíték. 1512-ben készült egy aranyozott ezüst ládika, amelyben „Szent Margit fejét nyilvános tiszteletre szokták kitenni.”¹⁴ Mivel azonban a hivatalos szentté avatás még nem történt meg, a nővérek nem őrizhették a csontokat állandóan a templomban, hanem csak a kolostornak azon a részén, amelyet az egyházi hatóság kijelölt. Mivel ez a Duna áradásai miatt nedves volt, az ereklyéket el akarták onnan vitetni. Kérelmükkel Kajetan Tamás bíbornok, pápai követhoz fordultak, aki 1523. szeptember 5-én látogatta meg őket. Az ebből az alkalomból kiállított okmány újabb láncszem az ereklyék történetében. Leírja, hogy Boldog Margit csontjait megmutatták neki, ő meggyőződött kérésük jogosságáról. Mivel ismerte Boldog Margit életszentségét, megengedte, hogy az ereklyéket méltó helyen: a templomban helyezték el.¹⁵ Valószínűleg a kóruson kaptak helyet — ahogyan azt Szent Margit még életében is kérte: „Temessetek engemet a karban a szent kereszt oltára előtt.”

1541-től a szigeti domonkos nővérek számára megkezdődött a vándorlások korszaka. Bár 1526-ban és 1529-ben rövid időre elmenekültek, de azután csak végső szükségben akarták elhagyni otthonukat. 1541-ben azonban a török olyan rohamosan közeledett Budához, hogy a nővérek siettükben nem vitték magukkal az ereklyéket. Legalábbis így beszéli el egy később lejegyzett hagyomány.¹⁶ Eszerint Szent Margit megjelent a menekülőknél és szemrehányást tett nekik: „Testvéreim! Miért hagytatok engem vissza az ellenség dühének?” Szavai olyan bátorságot öntöttek a nővérekbe, hogy visszafordultak érte és sikerült megmenteniük drága kincsüket.

Vándorlásuk állomásai Nagyvárad — feltehetően 1563-ig — majd Nagyszombat. Itt a domonkos szerzetesek házának egyik elkülönített részében találtak otthont. Kissé nyugodtabban élhettek, sőt új tagokat is vehettek fel, akik tovább őrizték hagyományaikat. Valószínűleg itt is kitétték nyilvános tiszteletre az ereklyéket. 1590-ben azonban a ház egy része leégett, körülményeik egyre nehezebbek lettek.¹⁷ Végre, Pázmány Péter pártfogásával, 1618-ban a pozsonyi klarisszák fogadták be a domonkos nővérek hét főre fogyatkozott kis csapatát és Boldog Margit hűségesen őrzött csontjait. Így a XVII. század elejétől kezdve Pozsony lesz Szent Margit tiszteletének főhelye. Ekkor gyűjtötte nagy buzgalommal és hitelességre törekvéssel *Ferrarius* Zsigmond történetíró rendjének magyarországi adatait. Sennyei István győri püspöktől tudta meg Bécsben, hogy Szent Margit ereklyéi Pozsonyban vannak. Imával, böjttel készül látogatásukra. A domonkos nővérek közül már csak egy volt életben. A klarisszák itt is a kóruson őrizték a csontokat, és *Ferrarius* elbeszélése szerint a sekrestye ablakán keresztül adták át gyóntatójuknak, aki a főoltárra helyezte azokat, s ahol *Ferrarius* a legnagyobb áhitattal és örömmel tisztelhetette. Ekkor megvolt még a koponya, amelyet az a diadém vett körül, amelyet Esterházy Miklós nádor felesége, Nyáry Krisztina készített, és amelynek fel-

iratát „Caput Beatae Margaritae Virginis, Filiae Belae Quarti, Regis Hungariae” apró gyöngyökből állította össze. Még több más csont is megvolt a bordákból, karokból, lábszárból és a test más részéből. A fej és a többi csont is vöröses fekete színű volt. Öltözetéből megmaradt az egész skapuláré, tunikájából eléggé viseltes darabok, kappájának, vagyis selyem köpenyének egy része, ebben temették el ugyanis. Ez utóbbi megváltoztatta színét és csodálatosan hófehér lett. Ferrarius látta két ujnyi széles vas övét, amelyet közvetlenül testén viselt, és ciliciumdarabokat, valamint ostorának és vesszőinek maradványait.¹⁸

1640-ben Ferrarius kérésére *Sartori* Antal domonkos atya ismét szorgalmazta a szentté avatást. Lósy Imre esztergomi érsek pedig Magyarországon újabb vizsgálatot kezdett. 1641. február 26-án személyesen kereste fel a pozsonyi klarissza zárdát. Felnyttatta a kóruson azt a vörös bársony szövettel bevont ládát, amely Szent Margit ereklyéit foglalta magában. A csontok és ruhadarabok mellett megtalálta az 1276. évi tanúvallomások jegyzőkönyvét.¹⁹

Az ereklyék nyilvános pozsonyi tiszteletéről 1643. január 18-ról van az első feljegyzésünk. Ezentúl Szent Margit ünnepén ismét kiteszik a koponyát, s felújulnak a zarándoklások. A klarisszák megfestik templomukban Margit két méter magas freskóját. Erről a képről fa és rézmetszeteket készítettek. Szent Margitot csillogos fekete velumban és köpenyben ábrázolják, a háttérben a Duna és a pozsonyi vár. Felirata: „Ezen dicsőséges Szent Margit szűznek szent feje több szent reliquiával együtt tartatik és tiszteltetik a tiszteletes Klarissza Szűzeknél Pozsonyban”.

Lippay György esztergomi érsek Szent Margit közbenjárásának tulajdonította gyógyulását. Ezért 1660-ban ereklyetartó ezüst szobrot ajándékozott a templomnak. Eleonóra, I. Lipót felesége is meglátogatta 1688-ban a klarisszazárdát. Szent Margit ereklyéiből kért, de hitelességükről bizonyítványt kívánt. Ennek köszönhetjük, hogy a pozsonyi káptalan újból vizsgálatot tartott. Ekkor még éltek néhányan a domonkos nővérek nagyszombati tanítványai közül, és az ő vallomásuk alapján adták meg az okiratot.²⁰

Szent Margit ereklyéinek megújult tisztelete egyre szélesebb körben terjedt. 1713-ban Pozsonyban súlyos pestisjárvány dühöngött, amely mind több és több áldozatot követelt. A lakosság Szent Margit közbenjárásában bízott, hiszen őt már IV. László gyógyulása óta mint a láz betegek gyógyítóját tisztelték. A klarisszák kiadták az ereklyéket, hogy ünnepélyes körmenetben, imádkozva vihessék körül a városban. A pestisjárvány ezután hamarosan megszűnt.²¹

Zarándokok tömegéről szól az 1726. augusztus 23-án kiállított okirat. Tanúsítja, hogy a pozsonyi klarissza templomot a két búcsúnapon, január 18-án, Szent Margit halála napján és július 13-án, az ő védőszentjének, Antiochiai Szent Margitnak ünnepén nagyon sokan keresik fel, még messze földről is. Ereklyéit körmenetben viszik körül, sőt rendkívüli gyógyulások is történnek ilyenkor. A templom szentélyében pedig számos fogadalmi adomány hirdeti jóságos közbenjárását és a hívek háláját.²²

Budára is elvezetnek az ereklye történetének szálai. Kilenc Pozsonyból küldött klarissza nővert fogadtak itt ünnepélyesen 1719. október 18-án, amikor elfoglalták új otthonukat a budai várhegyen, a mai Úri utcában. *Illés* János esztergomi kanonok fogadta őket, hiszen a tisztelet nemcsak nekik szólt, hanem Szent Margitnak is, mert magukkal hozták karcsontját. Még Eleonóra királyné is képviseltette magát Budavár egykori parancsnokának özvegyével, hogy Szent Margit tiszteletének újabb jelét adja. A kar ereklyét az említett két ünnepen ezentúl itt is nyilvános tiszteletre tették ki. Szónoklat dicsőítette szentünket, hiszen ezt a templomot Szeplőtelen Szűz Mária és Boldog Margit tiszteletére szentelték.²³ A budai Nepomuki Szent János kórház alapkövébe befalazott okmány (1736) a felsorolt ereklyék között Szent Margit ciliciumáról is megemlékezik.

A XVIII. század vége hozta a legszomorúbb változást az ereklyék történetében. Még 1770-ből fennmaradt egy pontos jelentés róluk: a nővérek kórusukon őrzik Szent Margit fejét ezüst szekrényben, amelyen rajta van az 1512-es dátum. A fa-

ládikában ekkor már csak két nagyobb kézcsont volt.²⁴ Lehet, hogy a hiányzó csontokat Batthyány Ignác erdélyi püspöknek, Szent Margit buzgó tisztelőjének adták, aki 1785-ben Soldati római jogásztól megkérdezte: vajon megindíthatja-e a szentté avatási eljárást azon az alapon, hogy ő az illetékes főpásztor, mivel „Árpádházi Boldog Margit teste az ő birtokában van”. Az ereklyéket sokáig hiába keresték Erdélyben. Fraknoi Vilmos kérdésére Beke Antal, a gyulafehérvári püspöki könyvtár igazgatója azt felelte: „Szent Margit ereklyéi az erdélyi püspökség területén sem Batthyány püspök idejében, sem más időben nem voltak.”

1782-ben II. József feloszlatta a szerzetesrendek legnagyobb részét. A klarisz-szák is megkapták a határozatot: el kell hagyniuk otthonukat, átléphetnek más rendbe, vagy visszatérhetnek a világi életbe. Kincsükről azonban nem feledkeztek meg: 1782. július 18-án folyamodtak, hogy kedves szobraikat és ereklyéiket magukkal vihessék. Zárdájukat azonban már augusztusban el kellett hagyniuk, mielőtt folyamodványukra válasz érkezett volna.²⁵ Hogy az ereklyék egy részét megmentették, bizonyítja, hogy 1855-ben az Erzsébet-nővérektől került elő Margit vas vezeklő öve egy csontdarabkával együtt, amit hálából Szcitovszky János hercegprímásnak ajándékoztak. Most a margitszigeti kápolnában imádkozik előtte a január 18-i triduum alatt tisztelőinek tömege. Ugyanekkor a pannonthalmi főapátság, a budapesti domonkos templom és több Szent Margit-templom kapott a csontereklyéből.²⁶ Dióssy Zsófia nagyszombati klarisszától — aki az angolkisasszonyokhoz lépett be — származik a Váci utcai templom Szent Margit-ereklyéje.

De hova lett a fej-ereklye és a többször említett faládika a csontokkal? *Némethy Lajos* rendkívül pontos kutatásai szomorú eredményre vezettek: az akkori helytartósági levéltárban megtalálta a kolostorokban lefoglalt ereklyék jegyzékét és Klobutzek János megyei tisztviselőnek a helytartósághoz intézett 1789. április 12-i jelentését. E szerint az értékes ereklyetartókat a pénzverdében beolvasztották, az ereklyéket pedig előző napon, a szintén kiürített ferences zárdában, II. József szigorú parancsára elhamvasztották. A jegyzékben szerepel: Szent Margit feje, a vörös bársonnyal bevont faládika a csontereklyékkal és a budai klarisszáktól lefoglalt Szent Margit-ereklye.²⁷

Mégis sokan kétségbe vonták ennek a következtetésnek a bizonyosságát. Vajon a császári biztosok valóban ellenőrizték, hogy a rendek mind átadták nekik jegyzékükben említett ereklyéiket? Hiszen a klarisszák megmentették a vas övet és egy kisebb csontot, éppen a legdrágább fej-ereklyére ne gondoltak volna? A kiürítés érvénybelépésétől: 1782. február 21-től kényszertávozásukig: augusztus 12-ig öt hónap állott rendelkezésükre. Azonkívül főpapjaink visszakérhették volna az ereklyéket, így Boldog Margit nagy tisztelője, Batthyány Ignác is. Neki pedig biztos értesülése lehetett terveikről, hiszen az ő unokahúga Batthyány Franciska klarissza is aláírta a folyamodványt.

Jeszenák Gábor szinte egész életét betöltő kutatásainak²⁸ és *Szyllaba Emil* munkájának eredményei felcsillantják a reményt, hogy az ereklyék még előkerülhetnek. Jeszenák Gábor ugyanis megtalálta a pozsonyi városi levéltárban, a *Rakovszky Collectaneában* Dankó József kőműves mester 1782. május 12-i pótvégrendeletét. Sajnos, ez az egész értékes gyűjtemény a második világháború zavaros éveiben elveszett; Jeszenák Gábor személyes jegyzeteit azonban megkaptam, így munkamenetét ellenőrizhettem. *Szyllaba Emil* pedig *A pozsonyi klarissza templom története* című könyvében 1944-ben feldolgozta, kivívította és ellenőrizte ezeket az adatokat és szintén meggyőződött hitelességükről.

E szerint a klarisszák utolsó apátnője, Kondé Katalin megbízta Dankó József kőműves mestert, hogy a kolostor kriptájában öt lábnnyira Balassa Éva, Borbála apátnő (†1715) fülkéjétől egy régi sírhelyet szabadabbá tegyen. 1782. április 5-én az apátnő ereklyéket, egyházi felszerelési tárgyakat, iratokat és könyveket helyezett a kiürített fülkébe, melyet Dankó aztán újra befalazott. A végzett munkáról az apátnő a legszigorúbb titoktartást kívánta, azt azonban megengedte, hogy Dankó feljegyzéseket tegyen, és azokat biztonságba helyezze. A klarisszáknak ekkor három kriptájuk volt, egy kettős kriptá a templomban jótévedők számára, kettő

Szántó Piroska: Illusztráció

Szántó Piroska: Illusztráció

pedig a zárdaépület alatt. Ezek közül a nagyobbikban temették az apácákat, így Balassa apátnőt is. Tehát ebben a kriptában vannak a befalazott értékek,²⁹ Jeszenák és Szyllaba véleménye szerint Szent Margit fejéreklyéje is. Sajnos az épületet 200 év óta többször tatarozták, ismételten gazdát cserélt. A pincét azonban eddig nem vizsgálták át teljesen, a régészeti kutatások mai eszközeivel. A kérdés még érvényes: valóban ott pihennek-e az említett befalazott tárgyak? Köztük van-e Szent Margit fejéreklyéje?

Jegyzetek: Bár a magyar Margit-legendának csak Ráskay Lea 1510-ből származó szövege maradt rank, az idézeteket abból veszem. Gombos Albin: *Catalogus fontium historiae Hungariae* (Bp., 1938) II. kötet kiadása nyomán. Mezey László ugyanis „Irodalmi anyanyelvűségünk kezdetei az Árpád-kor végén” (1955) című tanulmányában kimutatta annak XIV. századi eredetét. — 1. Feuerné, Tóth Róza: Budapest régiségei XIX. k. (1959) 259–60. l. — 2. A Margitsziget (1957) 22. l. 10. l. (Feuerné) — 3. Horváth Henrik: Árpád-házi Szent Margit síremléke (Bp., 1944) 22–23. l. — 4. Fraknói Vilmos: *Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis* (Bp., 1896) 336. l. — 5. Gáldonyi Albert: Budapest történetének okleveles emlékei (Bp., 1936) 84. l. 204. l. — 6. Gombos, III. 2480. l. 7. l. m: 2516. l. — 8. Némethy Lajos: Adatok Árpád-házi Boldog Margit ereklyéinek történetéhez (Bp., 1884) 22. l. — 9. Chronicon III. c. XIII. — 10. Collectio Kaprinyana t. LXI. No. 34, 35. — 11. Gombos, III. 2545. l. — 12. Rupp Jakab: Buda és Pest helyrajzi története (Pest, 1868) 76. l. — 13. Iványi Béla: A Szent Domonkos rend római központi levéltára (Bp., 1929). — 14. Némethy i. m. 32. l. — 15. Országos Levéltár. Monial. Pozsony, No 25312. 78. sz. — 16. Némethy i. m. — 17. i. m. 49–60. l. — 18. Ferrarius Sigismundus: *De rebus Ungariae Provinciae sacri Ordinis Praedicatorum* (Bécs, 1637), 327–31. l. — 19. Függelék Fraknóitól, Némethy i. m. 258. l. — 20. Szyllaba Emil: A pozsonyi klarissza templom története (Pozsony, 1944), 42. l. — 21. i. m. 45. l. — 22. Sacra Rituum Congregatio No 50. LXXVI. l. — 23. Rupp i. m. 77. Ferences predikátor beszéde Arca Noe. — 24. Berchtold püspök leírása: Némethy i. m. 93. l. — 25. Szyllaba i. m. 59. l. — 26. Meszlényi Antal: Magyarországi Szent Margit (Bp., 1944). — 27. Némethy i. m. 181. kék. — 28. Jeszenák Gábor: Árpád-házi Boldog Margit tetemeinek története (1936). — 29. Szyllaba i. m. 65. l. A kriptáról bővebben ír kézíratos jegyzetében.

III. FERDINÁND MARGITUNK BOLDOGGÁ AVATÁSÁÉRT

Az Országos Levéltárban a következő latinul írt levél található (lelőhely: Magyar kancellária A 32: Litt. privatorum, rsz. 1., f. 584–585):

Kegyességes Császár!

Azt a levelet, amelyet Császári Főlséged a jelen év február hó 11-én a Szent-atyához intézett IV. Béla, Magyarország királyának Margit leánya boldoggá avatása érdekében, a rendes ügyvivő távollétében Öszentségének átadtam és a levél tárgya szerint sürgettem a tőlem telhető hérvél. Azonban az életszentségéről (amelyről egyébként nincs semmi kétség) szóló egyházi eljárás hiánya miatt ezt az ügyet nem lehetett tovább szorgalmazni. Ezért úgy láttuk jónak, hogy a szerint az útmutatás szerint, amely megmondja, hogyan kell ezt az eljárást a helyi egyházi Főhatóságnak elkészíteni, s amelyet az ügyet itt sürgető domonkos atya magával visz, Császári Főlséged parancsolja meg az illető püspöknek, hogy készítse el. Ha ez megtörténik, többé már nem lehet semmi akadály a boldoggá avatásnak és a zsolozsma engedélyezésének.

Ezt kívántam levelemmel Császári Főlségednek alázattal jelenteni és egyben magamat kegyelmes pártfogásába ajánlani.

Róma, 1640. szeptember 9-én.

Szent Császári Főlségednek legalázatosabb káplánja:

Peitinger Kristóf

Ezt kiegészíti Lósy Imre esztergomi érseknek ugyancsak az uralkodóhoz 1641. május 11-én Nagyszombatból írt levele (lelőhely: MOL Magyar kancellária. A 30: Litterae Archiepiscoporum, rsz. 1., Lósy Imre, fol. 36). Tartalma:

Főlséged kérte a római Szentszéktől IV. Béla leányának boldoggá és szentté avatását. A válasz ez volt: Végezzenek hivatalos eljárást a mondott B. Szűz életét, viselkedését és csodáit illetően. Főlséged rám bízta, hogy a püspökök megkérdezése után folytassam le az eljárást. A lehetőség szerint megtettem, az eredményt lepecsételve átadtam Sartori Antal domonkosrendi atyának (Fratr Antonio Sartorio), a pör ügyvivőjének, hogy Rómába vigye s átadja a Szertartások Szent Tesztületének.

HOLOVICS FLÓRIÁN gyűjtéséből

ÁRPÁDHÁZI SZENT MARGIT IKONOGRÁFIÁJA

Margit, szent és boldog, több is található a szentek történetében és a naptárban. Szinte át sem tekinthető a sor ikonográfiai szempontból természetesen éles különbséget kell tennünk közöttük. Árpádházi Szent Margit (január 28) legelső ismertetőjele az, hogy dömés, s így rendi ruhában szokták őt ábrázolni: fátyla, köpenye fekete. Néha mindkettő csillaggal teleszórt. Liliomot tart a kezében, de gyakran könyvet is. A lilium a szüzességének a jele. A könyv magyarázata az lehet, amit *Ransanus* püspök — aki megfordult Mátyás király udvarában — említ vele kapcsolatban: „Boldog Margit — mondja a főpap — sokszor olvastat és magyaráztat Krisztus és a szentek kínszenvedéseiről.” Egyik-másik képzőművészeti alkotáson azt látjuk, hogy lángcsóva világít feje felett. A lángnyelv egy szent feje fölött a Szentlélektől való megszállottságot jelképezi. Ennek értelmét Szent Margittal kapcsolatban a legendában találjuk meg: „És előtte valának a Szent Szűznek minden ő szép aranyos képei, táblái és ereklyéi”. (Közbevetőleg jegyezzük ide: Diváld Kornél — nem alaptalanul — azt hiszi, hogy a szentképek között volt a ma a berni múzeumban lévő magyar házioltárka is, amelyet szerinte Boldog Margit királylány számára készítettek.) „És monda Szent Margit asszony soror Elenának: „Kérlek tégedet, hogy állj itt és senkinek meg ne mondjad, hogy én itt vagyok és ne hagj valamely sorort én réám jönni” ... És mikoron Szent Margit asszony sokáig állott volna ezenképpen ő imádságaiban látá e soror Elena tűznek lángját Szent Margit asszonynak fején. Ezeket látván a soror igen megijede és fél vala menni Szent Margit asszonyhoz. De maga e soror lassúsággal elméne Szent Margit asszonyhoz és mondá neki: „Asszonyom, tűz vagyon fejedén”. Tehát Szent Margit asszony az ő kezét fejére veté és tapogat az ő fején. Mondá e sorornak: „Senkinek e látást meg ne mondjad.”

A művészeti alkotásokon legtöbbször korona hever előtte a földön. Ehhez a könnyen érthető szimbólumhoz magyarázatot sem kell fűznünk. Annál inkább különös, ha három koronát látunk mellette, amelyek a saját hercegi és a kikosarazott két vagy három királyi kéroót jelentik. A kereszt is jelvényei közé tartozik. Gyakran angyal tartja. Ugyancsak angyal nyújtja feléje „kincseit”: a korbácsot, vas övét és a vesszőt, mert: „nagy ünnepek estjén veri vala, ostorozza vala ő magát, oly igen keményen, míg nem ő gyengeséges testéből vér bőséggel kijő vala. És veri vala a szent szűz ő magát némikoron tövises vesszővel, némikoron pedig sündisznónak bőréből csinált vesszővel, ostorral.”

Szent Margitot korán kezdik ábrázolni, de hiteles arckép nem maradt ránk, s valószínűleg nem is készült róla. Legrégibb ábrázolása nem bír ikonográfiai fontossággal, csak éppen megemlítjük, hogy a margitszigetbeli Szent Domonkos apácák konventjének pecsétjén, az 1282. és 1372. évbeli okmányokon: fent két tornyú, templomszerű trónuson, a gyermek Jézust ölében tartva ül Szűz Mária, míg alul, szív alakú térben két, koronás térdeplő alak — nyilvánvalóan IV. Béla király és felesége — gyermekét, Margitot nyújtja a Szűz felé. A nápolyi S. Maria Donna Regina apácakolostor temploma emeleti hajójának főbejárati falán az utolsó ítéletet festette meg Mária, a Magyarországról Nápolyba származott királylány, Margit unokahúga. A megható, ünnepélyes falképen az egész magyar Árpád-ház a mennyországba vonul. Az ostya-arcú Margit Szent Erzsébet után lépked. Úgy lehet, ezt a freskót egy sienai festő kivitelezte az 1320-as évek táján. Izsák, Ábrahám és Jákób Jeruzsálem kapujában fogadják a magvaszakadt Árpád-ház tagjait.

A nápolyi freskókkal minden biznnyal összefügghet az assisi S. Franciscóban, Simone Martini által talán éppen akkor festett falkép — amely őt szentet ábrázol fél alakban —, amikor ő ott Szent Márton képein dolgozott, tehát 1333—1339 között. Egy időben úgy gondolták, hogy a San Martino kápolna képeit Róbert nápolyi király rendelte meg. Az alapot erre az szolgáltatta, hogy Toulouse-i Szent

Lajos is szerepel egy helyütt a kápolna falán, és ezért valószínűnek tartották, hogy testvére, Róbert készítette Simone Martini mesterrel a kápolna freskóit. Ma már több mint biztos, hogy a képeket Gentile bíboros kívánságára festette a sienai piktor. De vajon a nápolyi király, aki Simone Martini mecénása, nem bízza-e meg őt azzal, hogy rokonságának egyes szent tagjait megörökítse a szentély egyik közeli falán? És valóban, anélkül, hogy fellengzős hipotézist akarnánk konstruálni, ha az őt szentet ábrázoló freskót az alsó templom főoltárának szomszédságában megfigyeljük, akik közül eddig mindig csak az első kettőt, Szent Ferencet és Toulouse-i Szent Lajost agnoszkálták biztosan, míg a következő hármat sokféle-képpen variálva gondolták el, úgy szerintünk a sorrend: Szent Ferenc az első, aki a magyar szentek felé fordul, a második Mária királyné fia, Toulouse-i Szent Lajos, a harmadik nagynénje, Szent Margit, a negyedik Szent Erzsébet és végül az ötödik Szent Imre. Az általunk Margitnak tartott szentet szokták néha Szent Erzsébetnek gondolni, noha semmi jel sem mutat erre. Szerintünk a negyedik a'ak feltétlenül Szent Erzsébet, aki köpenyével, mely alól kitűnik a klarisszák köntöse — ez még ma is tisztán látható —, a szegények eledelét, amely öleiben rózsává válik, takarja el. Feje felett még ma is ott a szögekkel a freskóra erősített, egykor ékkövekkel díszített korona nyoma. Márpedig Szent Klárát sohasem szokás koronával ábrázolni, így ez a negyedik alak nem lehet Santa Chiara, akivel egyszerű-másszor, egyik-másik szerző azonosította. Az ötödik fél alak Szent Imre, lilomot tart kezében. Feje felett ugyancsak ott látható a korona nyoma. Az általunk Szent Margitnak tartott harmadik alak jobb kezével köpenye tartózsínőjét fogja, bal-jával nénjére, Szent Erzsébetre mutat. Fején királylányt megillető koronával, mivel akkor még nem alakult ki ikonográfiája. Nincs szerzetesi ruhában, ellenben tudjuk azt, hogy Szent Ferenc tanítását, mint életeszmenyt követte és ideálja volt Szent Erzsébet, az „Assisinek leánya”. Már Ransanus is kiemeli a ferencesek felé való hajlását, s hogy Margitnak valóban ez az ideálja, azt a legrégibb legendáiról így nyilvánítja ki: „Dy war liphabin dez armutz”. Amikor Szent Margitnak a ferencesekkel való kapcsolatára utalunk, csak azért tesszük, hogy érthetőbbé váljék szerepeltetése az assisi templom freskóján. Csak még annyit: nem állítjuk, de lehet, hogy a képeket Róbert nápolyi király, az Árpád-házi Mária királyné fia festette és ezzel családjának hozzá közel álló magyar szent tagjait örökítette meg. És az is érthető, hogy éppen Simone Martinivel készítette el, hiszen összeköttetésben állt vele már régebben, amikor Toulouse-i Szent Lajos képét festette, amely a nápolyi múzeum kincse, és amelyre őt is ráfestette a művész. A ferencesekkel is közeli kapcsolatban volt Róbert király. Édesanyja, Mária élete utolsó idejét a maga alapította klarissza-kolostorban, a nápolyi Donna Reginában töltötte. Nem volna meglepő, ha levéltári kutatások e feltevésünket igazolnák.

A firenzei Santa Maria Novellában lévő, ismeretlen festő (a dominikánus szentek mesterének szoktuk nevezni) által még a XIV. században festett *Trónoló Krisztus és Mária* képen az első dominikánus szentek között ott áll a mi szent életű királyleányunk is.

Annak idején a Nyulak-szigeti ún. Nagyboldogasszony dömés templom, mint legtöbb középkori templomunk, ki volt festve. Ennek nyoma is maradt. Biztos, hogy falán a kolostor szent lakója is kapott helyet. Az csak feltevésünk, hogy halála után legendájával díszítették a falakat. *Divald* Kornél szerint „Szent Margit XIII. századi vörös márvány koporsója fölé 1510-ben csodáit ábrázoló, domborművekkel ékes fehér márvány mennyezetet helyeztek. Ez szerinte a „magyar legenda sanctuariuma” volt, ami nem a mai értelemben vett szentély, de síremlék, sírkápolna. A gelencei templom falképén *Huszka* József két Szent Margit jelenetet fedezett fel. Az egyik azt a mozzanatot ábrázolja, amikor rá akarják venni, hogy férjhez menjen II. Ottokárhoz, de ő ezt visszautasítja. Inkább esküt tesz a mellette álló apáca kezében lévő könyvre. Ezzel a jelenettel összefüggően azt is látjuk, hogy egy férfi könyvet tép szét, egy másik jeleneten az imádkozó Margit sorort ábrázolta a festő.

A XV. században készült Szent Margitról az az ismert egyetlen fametszet, amely az esztergomi Primási képtár tulajdona. Mestere — lehet — valamelyik bu-

dai fametsző. Későbbi időben ezt az önálló lapot helyenként átfestették. A szent fejét, melyen egykor korona volt, ma fekete fátyol takarja. Fekete a palástja is. Pedig az, amint azt más XV. század végi és XVI. század eleji metszeteken látjuk, dekoratív ráncokban omlott alá. A szent az esztergomi metszeten két oszlop közötti ív alatt áll. Lábainál kettős-keresztes címer. Ezen korona. Jobbjában a szüzesség jelképét, a liliomot tartja, baljában nagy kapcsos könyvet szorongat. Fejét glória övezi, mert hiszen a dicsfény megilleti őt: a legenda szerint egy soror látta, hogy „maga az irgalmasság anyja állíthatatlan fényes ékű koronát adott neki”.

Angelicus piktor, amint egy 1460-ban írt vers nevezi Beato Angelicot, akiről a legenda szerint tudjuk, hogy sohasem festett, míg előtte nem imádkozott, aki maga is a boldogok között foglal helyet, s aki a giottói hagyományt még egyszer, talán utoljára továbbfejlesztette, a firenzei San Marco-beli, Utolsó ítéletet ábrázoló képén a mi Szent Margitunkat szintén megfestette. A kép bal oldalán, a szentek csoportjában, a pápák és jámbor megdicsőültek közt csodálkozva áll imára kulcsolt kézzel, fényt sugárzó fejjel a dömés apácák viseletében. Átszellemült tekintettel néz fel az igazságot osztó Krisztusra. Az Ég szépségeit festő Domonkos-rendi szerafikus meghatódottsággal ábrázolja őt, akit minden biztonnyal lelkével látott. Nem sokkal előbb Angelico képénél, 1411-ben készítette el Bartolomeo di Pietro szerzetes azt a perugiai, Chiesa di S. Domenicobeli kolosszális (21 méter magas, 8,5 méter széles) üvegfestményt, amelyhez foghatót e nemből Itáliában nem találunk. Huszonnégy életnagyságú alakot mutat be, és ezek között Margit apaca alakját is kirakta üvegből. Az ablak alsó, balról számított ötödik alakja a dicsfényes dominikána, aki gótikus baldachin alatt, trónus előtt áll, keresztet és könyvet tart kezében. Lába alatt hercegi koronája. Feje fölött szeráf lebeg. Számunkra szokatlan, hogy kezén, lábán és mellén stigmát is látunk. Ugyanitt még egy magyar szenttel találkozunk, éspedig Árpád-házi Szent Erzsébettel. Ugyanebben a templomban egy, a Szűzanyát a Gyermekkel ölében ábrázolt reneszánsz falképen Katalinnal együtt ott térdel a mi szentünk, Margit is, a kezében kereszttel.

A milánói Santa Maria delle Grazie kolostor refektóriumában Leonardo *Utolsó vacsorája* közelében, sok más szent között, Szent Margit mellképe is díszíti a fal felső szegélyét. Ez a dekoratív, rácsos dísz közé foglalt átszellemült, aszkéta arcú nő fél alak egy kör alakú ablakban jelenik meg oldalnézetben, fején fekete „vélummal”, amely mögött sugárt látunk, mintha az ismeretlen reneszánsz művész a legenda szavait akarta volna ábrázolni: „Mert mikoron a szűz áll vala az ablaknál a karban”. A kép alá odairta: B. MARGARITA FILIA REGIS UNGARIAE. Az egyik legszebb Szent Margit-ábrázolás a perugiai képtár tulajdona, amelyet ismeretlen festő a XVI. század első felében festett. Két másik szent társaságában látjuk a szüzet. Balról, amint az aláírás mondja: B. MARGARITA DE CASTELLO áll, szívet és liliomot, jobbról pedig S. AGNES DE MONTE POLTI bárányt, liliomot és könyvet tart kezében. Középen helyezte el a művész a felírás szerint: S. MARGARITA DE UNGARIA-t, mint dömés apácát, a mi Szent Margitunkat. Liliomot, könyvet, keresztet tart kezében. Stigmáiból fény sugárzik. Lábánál korona, míg fejével egy magasságban jobbról kis feszület a Megváltóval. Margit fiatalos, tündöklően szép, de szomorú arcú. Alakja monumentálisan hat. A három glóriás szent mögött kőkerítés és azon túl itáliai táj. Mestere kétségtelesenül Perugino követője. A kép egykor a Convento di S. Domenico tulajdona volt. Említsük még meg a San Gimignano-beli Chiesa di S. Agostino oltárképét, Pietro di Francesco művét, és ezzel az Árpád-házi Szent Margitot ábrázoló olaszországi reneszánsz képeket nagyjából felsoroltuk. Ezen a festményen a trónoló Madonna körül szentek állnak vagy térdepelnek. Az oltár két részes predellájának jobbról a második osztásában Boldog Margitot ábrázolta a reneszánsz festő, amint a zárda fallal kerített udvarán áll és stigmáit mutatja. Természetesen rendjének ruháit viseli. Pietro di Francesco firenzei festő — maga is egyházi férfi, Benozzo Gozzoli tanítványa és festészetének követője.

A római Santa Maria Sopra Minerva templom egyik pillére felett, két puttószerű alak között is megtalálhatjuk a szűz jelképét. Fejét korona díszíti, kezében liliom és könyv. Ez a XVII. században a domonkosok részére festett freskó csak

afféle reá emlékeztető barokk dekoráció szerepét tölti be. A római San Domenico e Sisto apácakolostorban is találkozunk Szent Margit képével, amelyet a XVIII. század végén festett másodrendű, ismeretlen festő. Az apácának csillagos a fekete köpenye és fátyla, feje felett láng, jobb kezét, amelyben fakeresztet tart, koponyára támasztja, balján stigma; az előtte lévő asztalon három különféle korona, amely a kikoszorózott lengyel, szicíliai és cseh kéroket jelenti. A kép alatt ezt olvassuk: B. MARGARITA AB HUNGARIA V. O. P.

A budapesti Angolkisasszonyok zárdájában, vagy száz évvel ezelőtt, még látható volt Szent Margit festett barokk képe, amely a domonkosok korából, tehát a XVIII. századból maradt az apácákra. Ma azonban már nincs a helyén. A szombathelyi Domonkos-rendiek kolostorában őrzött Szent Margit képről ugyancsak, nem tudjuk, hová került. Amint jelzése elárulta, 1678-ban festették. A velünk szembenező, rendi ruháját viselő szűz fején korona, baljában könyv, jobbájában lilium. A vaskvári Domonkos-kolostorban lévő XVIII. századi ovális olajfestményen fején tüzes fénnel, kereszt előtt imádkozik az Árpád-házi lány.

A pozsonyi klarisszák egykori zárdatemplomában ugyancsak volt egy életnagyságú Szent Margit festmény, amely azért fontos, mert sok utánzóra talált és különösen sok rézkarcnak a sémája. A szent fátyla, palástja ezen a képen csillagos volt; jobbájában keresztet, baljában rózsafüzért tartott. Lábánál korona hevert. A kép háttérében a Dunán csónak közeledett a sziget felé. Távolabb a budai hegyeket, jobbról épületeket láthattunk. A pozsonyi festmény után készült az a kezdetleges rézkarc — Boldog Margit mellképe —, amely a Nagyszombatban megjelent Szentek történetét, az *Ungariae Sanctitatis indicat* is díszíti. A pozsonyi festmény metszetben sokszor fordul elő még a múlt században is (pl.: Vajda: Szűz Szent Margit élete, Potyondi Rafael: Szűz Szent Margit tisztelete stb. című könyvekben). Ezek a grafikák körülbelül az 1800-as évek előtti Binder-féle rézkarcokra vezethetők vissza. (Jelzésük: Binder sc. Posonii. Feliratuk: B. MARGARETA BÉLA IV. REG. HUNG. FIL.) Binder primitív karca sokféleképp, még selyemre nyomva, ima kíséretében is megjelent. Ezeknek a metszeteknek egyikéről készülhetett az a kis méretű, kedves, biedermeier ízű kép, amelyet a pesti Szent Domonkos fiai az Erzsébet apácáktól kaptak és sekrestyéjük díszét képezi. A budai klarisszáknak is ilyen képük lehetett Szent Margitról. Tudjuk, hogy hat oltárak közül az egyik neki volt szentelve. Bél Mátyás említi, hogy „a szigeti zárdá táján, a romok között épült egykori kápolnában is létezik Boldog Margit kép”. Több mint két évszázad után nem tudjuk, hová tűnt. A piliscsabai templom nagyméretű oltárképe is XVIII. századi, amelyen a koronás fejű apáca egy zsámolyon térdel — és ami egészen szokatlan — a Szentlélek sugározza rá fényét három angyal jelenlétében, akik a fenyítő vesszőt, töviskoszorút és a feszületet mutatják a szentnek. Ablakon át kilátunk a Dunára, a szigeti kolostorra.

A svájci weseni dominikánus apácák könyvtárában lévő metszeten is ott térdepel Szent Margit. Feje felett láng, vele szemben két angyal, akik keresztet, koronát, ciliciumot és fenyítő vesszőt hoztak ajándékba. A rokokó díszek között látható a koronás magyar címer is. A szűz lábánál három korona, amelynek szimbolikus értelmét már ismerjük. Az egész metszetet apró jelenetek keretezik. Ezekben életéből vett mozzanatokot örökített meg az ismeretlen grafikus, így: a tüzes fazék históriáját, az árvizet, ajándékosztást stb.

Az eddig felsorolt barokk képek művészi értéke nem jelentős. Annál becsebb az a mennyezetkép, amelyet Anton *Maulbertsch* 1792—1793 között festett az egri Liceum kápolnájának gróf Esterházy Károly egri püspök, a Liceum alapítójának megrendelésére, amelyen a mennyországot ábrázolta. Ennek egyik részletén a magyar szentek megdicsőülését: Szent István, Szent Imre, Szent László és a többi magyar szent mellett csillagos fátylóban és köpenyben Margitot is megtaláljuk a Magna Domina Hungariae közelében. Ha a nápolyi Santa Maria Donna Regina falképén a középkor szentséges áhítata, Angelico általunk említett művén a bensőséges léleknek legfinomabb kifejezése nyilvánul meg, Maulbertsch monumentális mennyezetfreskóján a felfokozott érzéssel teli, átszellemített barokk expresszív gondolat jut érvényre.

Szent Margit két ereklyetartó szobráról is tudunk, amelyek őt ábrázolták. Mindkettő ezüsből készült. Az egyikről az esztergomi székesegyház kincstárának, Révay Pál custossága alatt 1794. július 11-én kelt, Ipolyi Gáspár és Kussanics György kanonokok által készített leltárában esik szó. A 20. tétel szerint: „Szent Margit szűznek megaranyozott ezüstsobora, melynek mellén hat kő ékeskedik.” Minden közelebbi adat erről a szoborról hiányzik. Lehet, hogy a későbbi leltárakban még előfordul. A másik ereklyetartó szobor a pozsonyi klarisszák birtokában volt és az egyik régi inventár azt mondja róla, hogy: „Szent Margitnak ezüst szobora, fatalpazaton, ezüst lemezekkel van díszítve és 920 uncia.” Az 1656. évi leltárban még nem szerepel a szobor, viszont tudjuk, hogy mi lett a sorsa: József császár emberei a pénzverde olvasztókemencéjébe juttatták.

A XIX. század legelejéről való a római Santa Maria Sopra Minerva elkallódott képe, amely 1805-ben készülhetett. Nem ismerjük, csak *Fraknói* püspök kiigyezte a domonkosok rendjének levéltárából, hogy akkor festették, amikor a rend római anyaegyházában Boldog Margit ünnepét először tartották. A főoltár, amely alatt Szent Domonkos teteme nyugszik, Margit képével volt díszítve. Csillagokkal behintett öltönyében, feje felett kigyúló lánggal, kezén stigmák nyomaival ábrázolta a művész a szent emlékü szűzet, amint térdre borulva a feszületet átkarolja és áhítatos elmélkedésbe merül, míg lábainál a megvetett három korona fekszik. A képet égő gyertyák koszorúja övezi és a következő felirat jelöli: „Beata Margareta ab Hungaria Virgo Ordinis Praedicatorum.”

Ne szépítsük a dolgot. A XIX. században az egyház elvesztette, mint sok minden felett, így a művészet felett is hatalmát. Elmúlt az idő, amikor imát imádkozott a művész munkájába. Halvány rózsaszín, halványkék ruhás, bágyadt, renyhe, szentimentális alkotások kerülnek ki a kegytárgy-üzemekből. De ne is csodálkozzunk ezen, hiszen a művészetet gyakran a „templomfestő és templomaranyozó” diktálja.

Az egyházművészet elesettsége a múlt században is sokaknak nagy fájdalmat okozott. Talán éppen ez váltotta ki a nazarénus művészetet, amelynek távoli követője *Szoldatits* Ferenc, aki egy *Patrona Hungariae* képen a Jüliomos Szent Inrét és az apácaruhás Szent Margitot 1896-ban, Hornig Károly bíboros megbízásából, a veszprémi püspöki kápolna részére megfestette. A két szent között Máriát a gyermek Jézussal, az előtérben egy szárnyas kis angyalt, aki a magyar címet tartja, míg a távolban Veszprém várát látjuk. A *Patrona Hungariae* képeken, így a budapesti Belvárosi-templom diadalívén is, amelyet *Vastagh* György festett, ugyancsak szerepel Szent Margit. A budapesti Szent István-bazilika bejárata feletti oromzaton, amelyet *Fessler* Leó készített, szintén ott könyörög Máriához több magyar szenttel és Szent Lipóttal egyetemben az Árpád-házi királylány.

A XIX. század egyházművészetéről mondott lesújtó ítéletünk és a megemlített, némileg kivételt alkotó művek után említsük még meg az egyházművészeti szempontból elfogadható alkotásokat. Ilyen a pécsi székesegyházban lévő *Székelv* Bertalan falkép, amely azt a mozzanatot ábrázolja Margit életéből, amikor a kis apácájöltet a Nagyboldogasszony szigetére viszik. Székelv Bertalan tervei szerint készült a Koronázó-templom Szent István-kápolnájának üvegablaka is, amelyen teljes alakjában látjuk Szent Margitot. Székelv Bertalan és *Lotz* Károly közösen tervezik a budavári Nagyboldogasszony-templom Szent Margit üvegablakát, amely a keleti falat díszíti. A budapesti kőbányai templom érzelmes képét *Roskovics* Ignác festette. A kőszegi domonkos apácák kolostorában három festményen látható Szent Margit. *Eber* Sándor a szent gyermekkorából vett jeleneteket örökítette meg. A másik egy középkori képet utánoz, míg a harmadik egy nürnbergi acélmetszet után készült. A Bazilika Szent Cecilia oltára feletti kupola egyik medaillonjának Margit-ábrázolása *Vastagh* György munkája. Ha ezekhez a többé-kevésbé érzélgős, de jó szándékú, patetikus képekhez hozzávesszük *Than* Mór vázlatát (a Belvárosi-templom üvegfestményéhez készült), melyen a szent ruhájának szabása, színe nem felel meg a dominikánus apácáénak, úgy a Szent Margitról festett XIX. századi jellegzetes műveket megemlítettük.

Az újabb, XX. századi alkotók közül említsük meg *Damkó József* nevét, aki többször megmintázta Szent Margitot. *Damkó* a par excellence egyházművész, egyszer a hitétől átszellemült szüzet, máskor a magába mélyedő dominikánát örököltette meg. *Ohmann Béla* egyszerű plasztikai eszközökkel készült művén a Nyulak szigetének lakóját, mint a szelídség mintaképét állítja elénk. *Madarassy Walter* visegrádi Margitján ki tudta fejezni azt a pillanatot, amikor a királylány összekulcsolt kézzel imádkozva lelkét felemeli az Istenhez.

Korunk festői is szívesen foglalkoztak a Szent Margit témával. *Aba Novák Vilmos* a jásszentendrési falképen a magyar szentek csoportjába helyezte. A zseniális piktör Margit arcán kiválóan érzékelteti, hogy azért vált szentté, mert a kegyelem vezette. *Miskolczy Ferenc* finoman stilizálva, a fehér és fekete „dominikánus színt” kihasználva komponálta meg olajfestményét, amelyen példát mutató elmélyülésben, imába merülve látjuk a szemérmes „Boldog Margit asszonyt”. *Hadzsy Olga* viszont a kolostor ambitusán ülve, amint a könyvét nézegeti, mutatja be a sorort, mellette lilium nő. *Feszty Masa* a szűz szenvedéseit akarta festményén kifejezni azzal, hogy Krisztus töviskoronáját szorítja magához. *Istókovits Kálmán* tizenöt jelenetet készített életéből és csodáiból azzal a készséggel, amely őt alkalmassá teszi elvont, vallásos gondolatok megjelenítésére. *Hincz Gyula* több művén, minden mesterként teológiai spekuláció helyett, a szent lelkivilágába való beleéléssel Margit víziót örököltette meg. *Jeges Ernő* nagyszabású tervei minden részletre kiterjedő illusztratív hajlandósággal — távol a múlt század külsőségeket megörökítő felfogásától —, szemet és lelket lekötő, hitben élő szeretettel, hozzáértéssel készültek. Röviden utaljunk még egy nagyszabású festői alkotásra, melyet *Kontuly Béla* festett a budapesti dominikánusok templomának falára. A körülbelül 180 négyzetméter freskó túlszárnnyal minden eddigi Szent Margitról készült alkotást. Meg kell még említenünk *Jálics Ernő* szobrászművész Árpád-házi Szent Margitot ábrázoló művét, amellyel, mint minden vallásos tárgyú alkotásával, valóban az oltár és hitélet szépítését célozta, továbbá *Kondor Béla* egyszerű, 25 négyzetméteres pannóját, amely viszont profán környezetben, az újjáépített margitszigeti Nagyszálló előcsarnokában állít emléket a szigeten egykor élt szent királylánynak, akinek angvalszárnyas alakja a hatalmas kép középpontjában látható.

KIRALY ILONA

SZENT MARGIT LEGENDÁI

(XV—XVIII. század)

Szent Margit alakja töretlen folytonossággal él legendáiban napjainkig. Halála után néhány évvel lelkiatyja készítette el életrajzát és kortársai tanúvallomásainak (1276) jegyzőkönyve is fennmaradt. Ezek alapján dolgozza fel életét szép latin stílusban *Garinus* (1340) a hazai hagyományokkal és misztikus elemekkel bővített Nápolyi legendában. A Töss-i (Svájc) domonkos kolostorban élt III. Endre leánya, Boldog Erzsébet, akinek személye felkeltette az érdeklődést Szent Margit iránt. Ezért már a század végén az ottani legendagyűjteményben együtt szerepel az életrajzuk. Az említett három legenda irodalmi feldolgozása teljes.¹

Ezzel szemben a XV. századi és barokk kori legendákról készült ugyan néhány kisebb tanulmány, az anyag azonban annyira szerteágazó és sokszor oly kevéssé hozzáférhető, hogy nehéz róluk teljes képet adni. A XV. században Mátyás király udvarában tartózkodott három évig *Ransanus*, a kiváló humanista. Magyar történelmében egész fejezetet szentel Szent Margit személyének, Marcellus nyomán.² Nagy érdeme szép latin stílusa. Előadása világos, megtalálja a helyes mértéket az események élénk leírása és tárgyilagos ábrázolása között. Ő szerepelteti először magyar Boldog Ilona alakját, aki szerinte a gyermek Szent Margit nevelője

és életszentségre törekvésének első útmutatója volt a veszprémi zárdában. Talán *Vauceman* (1335) életrajzát ismerte, vagy a veszprémi hagyományból merített.³ *Eppius* német domonkos szintén írt Szent Margit-legendát rendje híres egyéneiről szóló könyvében. Sajnos ez a kézirat elveszett. *Ferrarius* dicsőően emlékezik meg róla.⁴

Valter német nyelvű Margit-legendájának másolata a müncheni könyvtár egyik 1450 körüli kéziratában maradt fenn. Hangulatos bevezetésében leírja, hogy latin legendából fordított, melynek szerzőjéül *Johannes Vercellensis*t nevezi meg, aki valóban járt 1273-ban Pesten. Csakhogy *Valter* valószínűleg névtelen legendát használt és tévesen feltételezte az említett szerzőt. A később Bolognában megtalált *Marcellus* legendával való összehasonlítás kiderítette, hogy valójában ez volt a forrása.⁵

Olaszországban a misztikus elemek kapnak nagyobb hangsúlyt *Borselli* (†1497) Domonkos-rendi krónikája függelékében közölt életrajzában és *Taeggeus* (†1515) legendájában. Mind a két író szintén *Ferrarius*ból és későbbi kiadványokból ismerjük.⁶⁻⁷ A XVI. században a barokk ízlés hatol be a legendákba. *Ferrarius* különös szorgalommal gyűjtötte össze ezeket a Szent Margitról szóló munkájában, így az 6 idézetei nyomán közlök belőlük fordítást.⁸

Surius karthausi (1522—1578) hat kötetes gyűjteménye az évszázad kedvelt olvasmánya volt. Ebben Szent Margitról *Garinus* felhasználásával ír. A barokk pompával szemben alázatosságát emeli ki: „Szent Margit azért akart ritkán beszélni szüleivel, hogy ne tűnjék ki előkelősége. Társainak többször mondta: Bár csak Isten megadta volna nekem azt a kegyelmet, hogy ne lennék királyleány, hanem egyszerű falusinak gyermeke, vagy szegény kis szolgáló, akkor szabadabban tudnék Istennek szolgálni.”

Serafino Razzi *Surius* munkája és *Leonardo Alberti* elveszett legendagyűjteménye (1520) ismeretében már némi kritikai érzékkel dolgozik. Műve, *Boldog és szent férfiak és nők élete (Vite dei Santi e Beati così Huomini come Donne, 1578)* gazdag legendatermésnek szolgált további alapul. Nála a barokk ízlés Szent Margit költői leírásában jut kifejezésre: „Arca, testalkata csodaszép volt. Lelke olyan kiegyensúlyozott és nyugodt, hogy semmiféle viszontagság sem zavarhatta meg. Különösen beszédje volt kellemes.” Mindvégig barokkosan bővíti ki Margit szavait, még halálos ágyán is szónokoltatja. Fivérének, *Silvano Razzinak* Szent Margit legendája is népszerű volt. Abból állította össze *Gio Michaele Pio* Bolognese elterjedt életrajzát.

A spanyol *Ribadeneira* (1527—1611) *Garinus*t használja forrásnak szentünk történetéhez. Művének rövid latin címe *Flos Sanctorum*. Ez először spanyolul (1599), majd latinul jelent meg, sok kiadást ért. Lefordították francia, olasz, német, flamand nyelvre, szép rézmetszetekkel illusztrálták. Az egyik kép Szent Margitunkat ábrázolja amint egy tágas, barokk kápolnában a kereszt lábánál térdel, míg a baloldali ajtón éppen akkor lép be három apród; párnán hozzák a neki felajánlott királyi koronákat. *Ribadeneira* misztikára hajló felfogására jellemző, hogy hőse istenszeretetét emeli ki: „Vajon ki ne csodálná, hogy milyen hatalmas ebben a szent szűzben az isteni szeretet ereje, mennyire tudott azokra hatni, akik hallgattak szavára. Már gyermekkorában egyesült benne erkölceinek érettsége és nagy bölcsesség, szelídség, alázatosság és királyi méltóság. Vajon ki tudott magában összeegyeztetni ilyen fenséget és ekkora kifosztottságot. Úgy égett az isteni szeretetben, hogy érte mindent megvetett”. *Hernandus Castillus* (†1593) II. Fülöp spanyol király történetírója szentünk történetét — *Ferrarius*ra támaszkodva — ragyogóan és érdekesen írta le. Feltételezhetjük, hogy ezen az úton Szent Margitot a spanyol királyi udvarban is megismerték.

Antonius Bolinghem jellemzésének alapgondolata Szent Margit Mária-tisztelete: „Még alig volt négyéves, mikor már társai kórusánakéből megtanulta az Istenszülő zsoltosmáját, hiszen őt már szinte csecsemőkorától tisztelte. Egyetlen képe előtt sem ment el anélkül, hogy ne üdvözölte volna. Mária ünnepeire ezer Üdvözléggel, kenyéren és vízen való böjtöléssel készült. Királyi atyja Szűz

Mária tiszteletére épített leánya számára kolostort a Duna szigetén. Szentünk mindig nagy örömmel hallgatta a Szűz Máriáról szóló szentbeszédeket és őt választotta különös pártfogójának. Nem is hívta másképpen, mint Isten anyjának, boldog reménységének. Szeretete viszonzásra talált, az Isten anyja megdicsőítette őt. Halálakor angyalok és szentek társaságában jött el érte, és magával együtt felvitte az égbe.”

Németországban Canisius Szent Péter (†1597) *Martirologium Germanicum*ában január 28-nál megjegyzi: „Magyarországon a szent és dicső Margit szűz, magyar király leánya, domonkos nővér. Imában, alázatosságban, erénygyakorlatokban és életének ragyogó tisztaságával tűnt ki”. A német domonkos rendfőnök, Zittardus ügyes, kerek Garinus kivonatot készített rendi krónikájában (1596).⁹

A franciaországi írók közül Ferrarius említi időrendben az elsőt, *Molanust* (1522–1578). Utána a ferences Blancone Serafino *Razzi* művének fordításával (1611) és *Gazet Szentek élete* (Vie des Saints, Paris, 1612) című művével terjesztik francia nyelven Szent Margit tiszteletét. *Doublet* barokkosan bőbeszédű munkájának (1648) forrása a Nápolyi legenda. Ezért ő is a csodás elemet hangsúlyozza.¹⁰

Lengyelül Vilnában, 1610-ben jelenik meg először Szent Margit életrajza *Skarga Péter* Vitae Sanctorum című művében. A horvátoknál *Tomko János* boszniai püspök *De Sanctis Illyricis* (1613) című munkájába vette fel. Több történeti adatot fűz hozzá, főleg IV. Béla és Lascaris Mária horvátországi meneküléséről.¹¹ Ez népszerű és sokáig ismert kiadvány volt.

Valószínű, hogy Magyarországon nem keletkezett ebben a korban újabb változata Szent Margit legendájának. A pozsonyi klarisszáknál azonban gondosan őrizték a Ráskay Lea-féle másolatot. A XVII. század elején Pozsonyban Némethy Jakab volt Szent Margit buzgó tisztelője, ereklyéinek őre. Ferrarius is hozzá fordult, amikor összefoglaló műve számára magyar forrást keresett. *Némethy Jakab* másolt le kérésére egy „antiquissimo Hungarico idiomate” (nagyon régi magyar nyelven írt) legendát, hogy azt fordíttassa latinra. A fordításra Szegedy Ferenc Lenárd (1614–1675) kapott megbízatást. *Szegedy* akkor bécsi teológus volt, majd Rómában folytatta tanulmányait, később esztergomi kanonok, egri püspök lett. Életrajzi adatai között legszebb dicsérete: „Sok szegény gyermek neki köszönhetette iskoláztatását és török rabságban sínylődő fogoly szabadulását”. A magyar szent énekek (*Cantus catholici*, 1674) későbbi híres gyűjtője ezúttal mint kiváló latin stilisztá mutatkozik be. Bár legendája sokszor szinte szóról szóra vissza adja a Ráskay Lea-féle másolat szövegét, mégis inkább szerkesztő, mint egyszerű fordító. Bizonyára Ferrariustól egyéb forrásmunkákat is kapott, amelyeket ügyesen felhasználott. Meg is nevezi Garinust, Ranzanust, Castillust, Tomkót. Azonkívül bizonyára személyesen is járt adatokért Pozsonyban. Említi, hogy saját maga látta a pozsonyi klarisszáknál az ajándéktárgyakat, melyekkel IV. Béla halmozta el Szent Margitot, és a szent két ujjnyi széles vas övét, amelyet szintén ott őriznek. Életrajzában történeti hűségre törekszik és időrendben halad az eseményekben.¹² Szent Margit többi legendájától eltérően — Tomkót követve — leírja IV. Béla és Laskaris Mária menekülését, horvátországi tartózkodását. De barokkos lendületet, sőt bőbeszédűséget is találunk nála, különösen Szent Margit erényeinek leírásánál. „Még egészen zsenge korban úgy kivált az isteni kegyelem ajándékainak bőségével, hogy kicsiny testalkatán és arcának vonásain kívül alig lehetett látni rajta a gyermekkor jellegzetességeit.” Néha egész szónoklatot ad hőse szájába, például amikor szülei rá akarják beszélni Margitot, hogy kössön házasságot a cseh királlyal, hosszan fejti ki visszautasításának okait: „Megőriztem annak emlékét, hogy mikor még csak hét éves voltam, a cseh királyhoz akartatok feleségül adni. Emlékezhetek, hogy mit feleltem akkor nektek. Kijelentettem, hogy míg élek, annak akarok szolgálni, akinek kezdettől fogva felajánlottatok.” Szent Margit húsvétra való felkészülésének leírásánál fontos részletet közöl: „Húsvét előtt két hétig egészen az Úr szenvedése foglalta le. Történetét magyarul (*idiomate vulgari*) olvastatta fel és magyaráztatta magának; sóhajtozva és könnyezve, a legnagyobb figyelemmel hallgatta. Ezeken a napokon sohasem ült, hanem vagy állva, vagy le-

borulva úgy elmerült imádságban és alázatos sírásban, mintha maga előtt látta volna miként szenved Krisztusa.” Szegedy Ferenc tehát valóban értékes Szent Margit életrajzot alkotott, és ez Ferrarius műve révén számos rendi, sőt világi könyvtárba is eljutott.

Szent Margit latin költemények írására is ihlette Szegedy Ferencet. A legenda után közli őket, sőt még egy másik szerző verseit is. Költeményei hűségesen tükrözik koruk irodalmi ízlését. Ezeket is jellemzi a „nehézeretű pompa”, ezekben is „hangsúlyt kapnak a formai elemek”, mert „a barokk számára nélkülözhetetlen meghökkenés, gyönyörködtetés, lenyűgöző hatás, a csodálat felkeltése, misztikus révületbe emelés leginkább formai elemekkel érhető el”.¹³

Az első elbeszélő jellegű költemény címe *Concha divae Margaritae* (Az isteni Margit kagylója).¹⁴ „Diva” a barokk szókinsz klasszikus eredetű jellemzője, előkelő személyekre alkalmazták. Az alap gondolat: Szent Margit és Vénusz szembeállítása megdöbbentő számunkra. Ez a barokk asszociáció szentünk nevéből adódott. Margaritis, Margarita, Margaritum gyakran előforduló alakok, jelentésük gyöngy, ehhez könnyen asszociálódik a kagyló és a tengerből kiemelkedő, kagylón álló Vénusz alakja. A XVII. században a mitológia alakjai élő személyek voltak. Hogy egyik ihletője Vergilius Aeneisz-e volt, azt könnyű kimutatni: egész verssorokat ír Vergilius szókinszével.

A *Concha divae Margaritae* Vénusz leírásával kezdődik. A csodálatosan szép istennő kagylón hajózik a tengeren. Kicsiny Ámorok gyengéd csapata röpdösi őt körül. A szelíd szellő egy másik kagylót hajt feléje: Margarita áll rajta. Az istennőt annyira elragadja a fiatal leány szépsége, hogy meghajtja előtte büszke fejét. Hívja, szálljon be az ő kagylójába, ismerje meg a szerelem és a házasság gyönyörét. Szentünk válaszában nemcsak visszautasítja a földi szerelmet, hanem megadja az égi szerelem leírását is: Margaritis, azaz gyöngy vagyok, Pannonia királyának sarja. Nem pogány isten ajándékozott meg szerelmével. Egyedül az ég iránti vágy ég bennem, verte át szívemet éteri tüzének dárdájával. Krisztus gyújtotta fel békét árasztó szeretetét lelkemben: úgy mint Luciában, Ágnesben, Appoloniában. Vénusz nem tud Margaritára hatni: szentünk tovább hajózik. Kikerüli a tenger veszélyes hullámain. Virraszt, vezekelve, keményen él, de lelke mindig boldog. Végül az égető láz elorsvasztja testét, és a fehér kagyló elhagyja az égszín-kék tengert. Már felragyog néki az isteni Nap, hívja őt a boldogok partja, eléri üdvösségének óhajtott kikötőjét és felmegy a csillagokhoz.

Mivel a költemény csak Szent Margit égbe vágyó tisztaságának és Vénusz földi öröm-keresésének szembeállítását, nem foglalkozik szentünk többi erényével. Ezt a hiányt egészíti ki az utána következő költemények sorozata. Ezek rövid jelenetek, vagy valamelyik erényének magasztalásai. A *Margarita Taumaturga* című mint a betegek önfeláldozó ápolóját, csodálatos gyógyítóját dicsőíti. A gyermek szent együttérzését a szenvedő Krisztussal egyszerűbben, éppen ezért lényegre tapintóbban mutatja meg. A *kicsi leányka, aki a keresztről látására sírni kezdett* költeményében. Hosszan nézte a kised leányka a keresztre szögezett és sok sebtől tátongó testet és megnyílt oldalát, felfeszített lábát és kitárt karját, tövisekkel körülvett fejét. Mélyen megrendíti a fájdalom. Már nem tudja könnyeit visszatartani. Társához fordul és kérdi: kinek a képmása függ a fára szegezve? Megtudta, hogy Isten szenvedte el értünk a kereszten ezeket a fájdalmas sebeket és a kegyetlen halált. Könnyek hullottak erre szeméből. Még szinte kised volt és máris megsiratta Őt.

A konyhán dolgozó Szent Margitot is bemutatja a költő, amint a lángokból sértetlenül emel ki egy fazekat.

Rákjait főzé testvére Sabina,
És láng borítá el a tűzhelyet,
És a rák égett a kívájt fazékban.
Nő a láng, harapózik egyre.
Nem mer már a testvér közelébe menni.
Sem ki nem húzná lobogó fazékját.

Amde Margit szűz figyel a dologra,
Ott terem és rögtön levevé az üstöt.
De mégsem égették meg őt a lángok,
Bárha csapdostak — ez próbátüz volt —
Nemcsak az aranyat, de más próbát
Is kiáll e drága gyöngy szent lángja.

(Fiedler Lipót fordítása)¹⁵

A további költemények tartalmát címeik jelzik: Szent Margit látja a szívek titkait; Kívánságára a folyó kiárad, majd újra lepad; Mint csillag, úgy száll fel az égbe; Az Istenszülő koronázza meg őt.

A *Gemmae Acrosticus* Szent Margit nevének kezdőbetűiből — a barokk ízlés szerint — drágakövek és fémek sorozatát fűzi össze és mindegyikhez valamelyik erényét dicsőítő verssorokat ír. Például a mágnes vas vezeklő övét, az pedig erős jellemét szimbolizálja. Hiszen Szent Margit „erős, mert magyar és magyar, mert erős”.

A költemények sorát a *Margaritophon alterius authoris*¹⁶ (Más szerző Szent Margit versei) című ciklus zárja be. Hogy ez a versíró is magyar volt, mindjárt első költeménye, *Szent Margit, hazájának gyöngye* bizonyítja. „Indiába siet a kereskedő, hogy gyöngyöket gyűjtsön. A hajós mit sem félve szeli át a tengert. Vándor, itt értékes gyöngy mosolyog rád: ezt Béla király és Pannonia vidéke nyújtja neked. Fozadd el ezt a drága, nagyon ritka ajándékot és ebben a Gyöngyben tied lesz a haza minden gazdagsága.” Hasonló gondolatot fejeznek ki következő sorai is: „Igazgyöngy nemcsak Indiában terem, magyar földön is keletkezik ehhez hasonló, vagy még értékesebb Gyöngy”, hiszen „Szent Margit az égnek gyöngye. Ő, bárcsak még ezer ilyen gyöngy indulna el a csillagok felé, akkor még gazdagabb lenne a menny csarnoka”.

Szegedy Ferenc Margit életrajzát Friedrich Steill németre is lefordította *Vortreffliches Leben der seligen Jungfrau Margareta* címmel (Bécs, 1689). Művét Eleonóra császárnőnek, Szentünk buzgó tisztelőjének ajánlotta. Ez a legenda is elterjedt, kedvelt olvasmány lett.

Illyés András (Csikszentgyörgy, 1637—1712 Nagyszombat) szintén írt Szent Margitról egy kis latin könyvet *Pretiosa Margarita* (1707, Értékes Gyöngy) címmel, fontosabb azonban magyar legendája, amelyben nagyjából ugyanazt az anyagot adja. Illyés András is „figyelemre méltó képviselője a századforduló hazai barokk irodalmának”.¹⁷ Nála azonban az irodalmi cél másodlagos, elsősorban tanítani akar, példaképeket ad. Már római teológus korában észrevette, mennyire hiányzik a hazai irodalomból egy jó magyar legendárium. Ehhez ott kezdett el anyagot gyűjteni. Hosszú évek munkájának eredményeként jelent meg művének első kiadása 1682-ben, Nagyszombatban, 1707-ben pedig a kibővített harmadik kiadás, amelyik már Szent Margit legendáját is tartalmazta. Hosszú címe magyarázza célját: „Keresztényi életnek tüköre, azaz a szentek élete, melyet régen tudós és nevezetes olasz autorok könyveiből kiváltképpen szorgalmatossággal olasz nyelven rövid sommába foglalt Rómában, és annak utána magyar nyelven magyarázott Magyarországon és rendesen 5 részre osztott Illyés András erdélyi püspök.” Gyakran allegorizál, megfesti egyéni érzelmeit is, hosszadalmas leírásokkal jellemez, hősei nála is barokkos szónoklatokkal közlik gondolataikat, elhatározásaikat. Stílusán gyakran érzik, hogy fordít, de néhol tud eredeti, ízes magyar nyelven írni. Munkája még így is a XVIII. század kedvelt olvasmánya volt. Szent Margit életrajza az 1707-ik évi kiadásnak „szent szüzekről és özvegyekről” szóló ötödik részében kapott helyet. Megírására — ahogyan azt kedves közvetlenséggel elbeszéli — személyes élmény ihlette. „Midőn azért igen nagy szívbeli keserőséggel volnék, álmomban ő Szent Felségétől megvigasztaltattam csudálatos szép látással... Ime sok tiszteletes asszony jöven előmbé a templomból... Ez szent asszonyoknak előjárója. Szent Margit legkiváltképpen való nagy tisztességes kegyes tekintettel nézett engem... Álmomból felsejkenvén, minden szomorúságtól megmenekedvén ez a csudálatos látás adott nekem okot arra, hogy hosszabb és kettős beszéddel írnam meg a magyar Szent Margit szűz életét.”¹⁸

A kettős beszédnek megfelelően Szent Margit életét valóban kétféleképpen írta meg. Az első beszédben szolozmájának olvasmányait fordítja, a kilenc lectiók felosztás helyett azonban hét részre tagolja, 8. és 9-nek pedig a Ferrarius művében írt dicséreteket közli. Legendája így csak tízéves koráig adja Szent Margit életét, azután erényeit magasztalja. Mindez bizonyítja, hogy Ferrarius volt a forrása.

A második beszéd címe: „A magyar Szent Margit szűz élete, amely Ránzán Péter Lucernai püspök írásából rövidebb formába foglaltatott.” Itt már kerek egé-

szet ad. Forrásán nem változtat lényegesen. Ő is beleveszi a veszprémi Boldog Ilnáról való részletet. Mikor pedig Szent Margit gyógyító közbenjárását újból tapasztalta, még egy harmadik fejezetet csatol az előbbiekhöz: „Csudatételek” elnevezéssel. Majd „Vigasztaló ének” címmel még egyszer elmondja, hogy milyen erőt merített „szép látásából”. Itt azonban sokkal elvontabb, Szent Margitnak még a nevét sem említi. A versforma akadályozza gondolatai szabad kifejezésében. Művének legszebb részlete Szent Margit irgalmas szeretetének leírása: „A betegeskedő társainak nagy, szorgalmatos gondviseléssel szolgált és Szent Erzsébetet igyekezett követni... A kórusnak ablakából valahányszor látta a szegény koldusokat, sántákat, vakokat és más testi nyavalyákban levőket, igen fohászkodott... Társainak mondta: Szánom a szegényeket, hogy nekik segítséggel nem lehetek, de az én Teremtő Istenemnek nagy hálákat adok, míg élek, hogy az én testemnek minden fogyatkozási nélkül alkotott engem és ez jelenvaló napig az ő nagy jóvoltáért megtartott. Melyért én sokkal inkább, hogy sem ezek, köteles vagyok Őt szeretni.”

A XVIII. században Szent Margitnak ez az életrajza jutott el náunk a legtöbb olvasóhoz. A keresztényi életnek tükröre négy kiadást ért meg, még 1813-ban is kiadták Budán, bővítve. Wallasik (1720—1768) pedig szlovák nyelvre fordította le.

Jegyzetek: 1. Lovas Elemér: Árpád-házi Boldog Margit Bp. 1939. Mezey László: Irodalmi anyanyelvűségünk kérdése. A Margit-legenda eredete. Bp. 1957. — 2. Gombos Albin: Catalogus Fontium historiae Hungariae. Bp. 1938. III. k: 2545—51. l. — 3. Tóth László: Magyarországi Boldog Ilna legendája (Dománovszky Emlékkönyv Bp. 1937) 578. l. — 4. Ferrarius (Sigismundus): De rebus Ungariae Provinciae Sacri Ordinis Praedicatorum. Bécs 1637. 221. l. — 5. Pongrácz Alajos: Az első nyomtatásban megjelent olasz nyelvű Árpád-házi Boldog Margit legenda. Bp. 1943. 6. l. — 6. Ferrarius i. m. 332. l. — 7. Pongrácz i. m. 7—12. l. — 8. Ferrarius i. m. 332—351. l. — 9. Timár Kálmán: A breviariumi Margit legendák: Kalocsa 1934. 23—26. l. — 10. Galovits Geraldine: Német és francia nyelvű Margit-legendák (Szent Margit leánygimnázium évkönyve 1941—42.) 19—24. l. — 11. Timár Kálmán: Árpád-házi Boldog Margit legendái 1934. 43—47. l. — 12. Ferrarius i. m. 221—330. l. — 13. Klaniczay Tibor: Magyar irodalomtörténet. Bp. 1964. II. k. 116. l. — 14. Ferrarius i. m. 352—373. l. — 15. Fenyvessy Jeromos: Szent Margit antológia. Bp. 1944. — 16. Ferrarius i. m. 374—379. l. — 17. Klaniczay Tibor i. m. 422. l. — 18. Illyés András: Keresztényi élet tükrö V. 130—156.

RONAY GYÖRGY

REGÉNYEINK SZENT MARGITJA

Boldog Margit, a magyar királyleány „bájos emléke úgy világít felém a századok homályán keresztül, mint a hold szelíd fénye sötét nyári éjszakákon át”. Az idézet Tarczai György *Margit-legendák* című regényes novella-füzérének az előszavából való. Jellemző egy egész szemléletre, mely áhitattal rá-ráfeledkezik „a legendák csodás világára”, honnét holdfényesen elődereng „egy-egy való tünevény”; valósága azonban alig megfogható: „Emléke is olyan, mint a holdfény” — mondja Tarczai György.

Báj, holdfény, romantika lengi körül, illetve födi el Margit alakját. Bármennyire vitatható is itt-ott Gárdonyi József apjáról írt könyvének hitele, *Az élő Gárdonyi* utólagos fogalmazásában mégis lappanghat valami az egykori „boldog hatodik reáliskolás” érzéséből; nemcsak az ő érzéséből, hanem a közvéleményéből is. Eszerint „ez a téma — (az *Isten rabjaié*) — inkább valami fehérfátyolos, arany-zavú nőnek a tollára illene”, mert Gárdonyi „túlsgáosan férfias lélek volt ahhoz, hogy a teremtművész biztonságával írja meg Szent Margitot, a múlt idők e lilomos női alakját”. Már a fogalmazás is jellemző (kivált a „lilomos” jelző) a szent alakjának arra az elromantizálására, irrealizálására, ami talán már a barokkban elkezdődött, s ami a tizenkilencedik század úgynevezett polgári vallásosságában a szentek kultuszát általában a hol többé, hol kevésbé dekoratív érzelmesség síkjára vitte át. A legenda (hogy csak ennél, a Ráskay Lea készítette, tizenhatodik század eleji másolatnál maradjunk) mindent inkább ábrázol, mint érzelgős és ártalmatlan „lilomos női alakot”; aki egy ilyen — steril és történelmileg hiteltelen — szentképzet felől közelít Margitnak a legendákban megőrzött alakjához, az — mint Gárdonyi József szerint édesapja, amikor a múlt század kilencvenes éveiben először

vette kezébe a legendát — csak „borzadozva” utasíthatja el ezt az elképzeléseivel homlokegyenest ellenkező világot. Nem is lehet más véleménye róla, mint hogy „vallási örültek háza az, és az a szegény leány annak az örülségnek legsajnálato-sabb áldozata”.

Egy szentnek — ezt képzőművészeti párhuzamok sorozatával lehetne illusztrálni — a kor fölfogása szerint „szépnek” kell lennie, és kétszeresen szépnek, ha Erzsébethez vagy Margithoz hasonlóan királylány. Hogy ez a — vulgáris változatában édeskés, érzelgős — szépség-eszmény mennyire a „polgári vallásosság” természetéből következik, mennyire nem más végső soron, mint egy-egy, a maga valódi mivoltában nagyon is „problemátikus” szent „elfogadhatóvá” kozmetikázása a polgári társadalom számára: aligha szorul bővebb bizonyításra; elég csak Szent Erzsébet vagy Margit alakjának a századok során való — köztudatbeli és képzőművészeti — módosulásait figyelemmel kísérni. Ahogy Erzsébet áldozatosága, szerelmes asszonyisága fokozatosan eltűnt a rózsacsoda vándormotívuma mögött, úgy tűnt el Margit igazi alakja is a szűzi és királylányi „liliomos szépség” fikciója mögött.

Mint ilyenkor lenni szokott: a források hitelét éppen a fikció nevében vonják kétségbe. Így Gárdonyi is. A legenda — Olimpiadis asszony szerint „disznó mód mocskos” Margitja sehogyan sem egyeztethető össze azzal a műnyomatosan édeskés „liliomos-sággal”, amellyel a polgári érzelgősség kivált a szűzesség szentjeit szerette bevonni és „földöntúlivá” sterilizálni (aminek klasszikus példája a Szent Alajos kép és kultusz); mi sem természetesebb tehát, mint föltenni a kérdést: „Vajon az a legendaíró igazat írt-e? vagy vallási buzgóságában... épp úgy túlzott, mint... mikor azt írta, hogy Margit ezer miatyánkot és ezer üdvözetet mondott s ezerszer omlott a földre féloldalt. (Tón ezer véniát).”

De ha netán igazat írt is (és ez még a források hitelében való kételkedésnél is jellemzőbb): miért nem tekintik az effajta tudósításokat „jelentéktelen följegyzésnek” a történétírók? Miért nem mellőzik azt, hogy Margit „nem láttatik vala lenni királynak leánya, de láttatik lenni valami utálatos személynek”? Ezen tűnődik Gárdonyi 1906 nyarán; valamint — jellemzően — azon, „nem sokkal szebb volna-e, ha valaki úgy írná meg Szent Margit életét, hogy azokat a vonásokat emelné ki belőle, amelyek szépek? hiszen a legenda tele van a lelki nemesség és szívbeli jószág vonásaival is.”

Egy következő, „más szemmel” való újraolvasás tovább módosítja a képet. Gárdonyit már nyilván megragadta a téma; csak egyelőre nem tudja hogyan megközelíteni. Már nem „borzad”, de még nem tud közel lépni Margithoz. Leg-alábbis a legenda Margitjához, akinek ruhája „megnehezült a férgeknek, tetűknek miatta”, teste pedig tizenennyolc esztendőn át nem lát vizet bokán felül. Ráskay Lea „sorai” erről szólnak; Gárdonyi megpróbál hát „a sorok közt olvasni”. Eredménnyel: „Ami részek az első olvasásban megdöbbenettek, úgy elmentem mellettök, mint virágos udvaron a trágyadomb mellett”.

A fogalmazás — önkéntelenül — itt is jellemző. Amit a legendából észre akar venni, amit mint regényíró hasznosítani akar: az „virágos udvar”, a többi: „trágyadomb”. Így fénylik rá „a sorok közül egy szent élet szépsége”, így látja meg, amit — mondja — előtte senki: „a múlt időknek ezt a fenséges alakját”. Ő meg-látja, föltámasztja, hogy odaillessze a Zách Klárák, Széchy Máriák romantikus történelmi pantheonjába. Mert „a történelem minden nőalakját rámába aranyozták már a magyar írók, csak éppen Margit királyleány hever még a porban”.

Ez a „rámába aranyozás” szerencsére sokkal kevesebb pompával történik, mint ahogy a naplójegyzet patetikus kifejezése sejteti. Gárdonyi nagyon becsületesen és lelkiismeretesen végezte a „halottföltámasztást”, valóban „szálinkint, szeminkint” szedte össze hozzá az anyagot, és a rekonstrukció munkájában nemegyszer valóban „a természetudások számításával” dolgozott (példa erre, hogy a klostrom hajdani kútját az első műemléki föltáráskor az ő jelzése alapján találta meg Lux Elek); attól, hogy a történelem ábrázolásában bombasztikus káprázatokba tévedjen, eleve megóvta józan realizmusa, „templomi és klostromi kérdésekben” épp olyan aggályosan törekedett a hitelességre, mint a domonkos szerzetesi regulák

tekintetében; mégsem állhatta meg, hogy hőst egy árnyalattal „szebbé” ne tegye annál, amilyennek a legenda festi. Nemcsak azért, mert nem mindenben adott hitelt annak a képnek, amit a legenda festett a vezeklő Margitról; és nemcsak azért, mert Margit penitencia-tartásának egyes mozzanatait — a kor polgári szemermének etikettje szerint — ő is „illetlennek” találta, olyasminek, amiről „rendes társaságban” nem illik beszélni. Volt az ő „szépítésének” egy — föltehető — mélyebb és rejtettebb oka is.

„Hogyan írnám meg egy zárt helyen élt élet történetét, holott oda férfi be nem léphetett? Alkotnom kellett egy férfialakot, hogy annak az élete tükröl szolgáljon s képét vesse a női klastrom rejtett életének... Hogy a munkám főalakjául Jancsi frátert tettem, annak magyarázatát fölöslegesnek vélem. Munkácsy Krisztus Pilátus előtt képénél is előbbre van téve egy jelentéktelen római katona, mégis Krisztus marad a főalak.” A följegyzésben nincs semmi meglepő, Gárdonyi a történelmet mindig egy-egy ilyen „tükröl szolgáló” alak sorsában tükrözi és szemével nézi; még e tükröl-életek íve is rokon, az első gyermeki benyomásoktól az elbeszélő történet végpontjáig; ez, legalábbis történeti regényeiben. afféle „alapstruktúra” Gárdonyinál. Az *Isten rabja*iban azonban Jancsi nem pusztán csak „tükröl”; nem pusztán kényelmesen sétáltatható „kamera”, melynek az a rendeltetése, hogy „képét vesse a női klastrom rejtett életének”. Lehet, hogy Gárdonyi, amikor művét tervezte, elsősorban annak szánta; ha igen, a szándék erősen módosult a kivitel folyamán: az író észrevehetőleg mind jobban és jobban azonosult ezzel az élő „tükröl”. Jancsi fráter így egy másfajta értelemben is tükrörnek tekinthető: abban a folyamatban, ahogyan az ugrifüles kisfiú — lélektanilag egyébként nem túlságosan hiteles — népmesei álmai lassankint áhítatos vonzalommal mélyülnek, az ábrázolás áttételében az írónak főalakjához való mind elmélyültebb kapcsolata is tükröződik. A „halottfeltámasztáshoz” az is hozzátartozik, hogy az író abba, akit életre akar kelteni, „saját lelkéből leheljen belé egy részt” — mondja a Margit-regény jegyzeteiben Gárdonyi. Ezt a saját lelkéből való éltető részt jelenti a regényben Jancsi fráter, ő az, akin át, illetve akiben a legközelebb jut Margithoz. A jámbor fráter a magasztos királylányhoz: egy alapjában népmesei helyzetípust vetítve rá a Margitról fennmaradt és körülötte kielemezhető történeti anyagra; s ebből aztán nem is kerekedhet ki más, mint — optimális megoldásként — az, ami az *Isten rabjai*: valamiféle szakralizált-historizált népmese, illetve — pontosabban — mű-népmese. Ami máig a legfrissebb benne, az éppen távlattalan naivsága; az, ami — aligha az író szándéka szerint, de mégis az ő érdeméből és javára — a regénynek (egy-egy valóban szecessziós „gárdonyizmusát” leszámítva) bizonyos „preraffaelita” hangulatot ad.

Magával Margittal azonban Gárdonyi végül mégsem tudott mit kezdeni. Bár a maga módján, de Jancsi fráter szemével ő is „szépnek” akarta látni, és Jancsi áhítatos csodálatának határán túl ő sem tudta megérteni ezt a kora — és korának vallásossága — számára teljességgel idegen jelenséget. Az ő megértése azonban még így, ebben az akaratlan stilizáltságában is az egyáltalán lehetséges legtöbbet jelentette. Hogy mennyire, azt mi sem mutatja jobban, mint megjelenésekor, 1908-ban a gyér kritikai visszhang egyik-másik botránkozása a regény „nagyon is a földhöz tapadó” alakjai, meg amiatt, hogy — hol, mikor, miben, ez ma már rejtély előttünk — „igazságtalanul tanít gondolkodni azokról, akiknek erényei tiszteletet érdemelnek a nagyon is gyarló mai embertől”.

Ahhoz, hogy Margitról más, emberibb és hitelesebb irodalmi képet lehessen rajzolni, egyéniségének, alakjának, lelkiségének új, hitelesebb történettudományi értelmezésére volt szükség. A kérdés itt egy regényíró számára elsősorban nem az, hogy a ránk maradt legendákban és tanúvallomásokban mi érdemel hitelt és mi nem, hanem az, hogyan gondolkodtak, hogyan éreztek, kik és milyenek azok, akik ezeket a — modern kritika által a hitelesség szempontjából így vagy amúgy minősített — legendákat írták és tanúvallomásokat tettek. Hogy Veszprémben a gyermek Margit kezén megjelent a leforrázott szolgáló kezének sebe: e legendás tudósítás hitelét lehet tagadni, lehet a dolgot a túlérzékeny gyermek idegzetével magyarázni; ez azonban filológiai vagy orvostani probléma. A regényíró az a

környezet, a légkör, a lelkeség érdekli, amelyben egy ilyen — valóságos vagy képzelt — eseményt meglátnak és a maguk módján értelmeznek. Hogy Margit mennyi időt tölt a karban állva és hány véniát vet: ez a regényíró számára nem számolgatás vagy valószínűsítgetés kérdése; őt elsősorban az érdekli, mi ennek a — szemünkben akár hihető, akár nem hihető — aszkézisnak a „tartalma”, értelme.

Amikor Kodolányi János 1937-ben a *Boldog Margitot* megírta, már támaszkodhatott effajta tudományos vizsgálatokra és eredményekre: ismerhette, és minden bizonnyal ismerte is Mályusz Elemér tanulmányát, mely a Károlyi Emlékkönyvben jelent meg 1933-ban, és — bár szellemtörténeti kategóriákban gondolkodva — elsőnek állítja bele Margitot a középkori vallásosság (általa gótikusnak nevezett) új áramlatába, abba, amelynek „kidolgozói” és terjesztői szerinte a régebbi, monasztikus rendek után föllépő koldulórendek voltak: ferencesek és domonkosok. Kodolányi már ezzel a mélyebb történelemismerettel közeledhetett a legendához, ebben a távlatban, a vallásosság történetének ilyen összefüggéseiben értelmezhetette és érthette meg a legendák — elsősorban a Ráskay Lea másolatában fennmaradt magyar legenda — „Margitját. Ami Gárdonyi számára végül mégiscsak kuriózum maradt, az Kodolányi számára történetileg „természetes” lett; az ő regényírói problémája nem az volt, hogy valamiképpen hihetővé tegye (vagy megkerülje) a „hihetetlent”, hanem az, hogy a korszerűleg hihetőt jellemileg is hihetővé tegye, illetve hitelesítse. Az ő gyermek Margitjában csírájukban benne vannak a későbbi szent tulajdonságai, élete folyamán ezeket az adottságokat fejleszti ki vagy szublimálja, vagy győzi le. Ha Gárdonyinál mindvégig érezhető a „virágoskert” kultusza a „trágyadombbal” szemben: Kodolányinál nincs virágoskert és nincs trágyadomb, mint ahogyan nincsenek „külső” tükrök sem: ő minden közvetítő nélkül, egyenest belép „a női klostrom rejtett életébe”; nincs miért „tükröt” keresnie ahhoz, amit a saját szemével jobban láthat, s ha már tükrörben, akkor a legendában akar látni. Mert ha nem is egyenkint a jegyzékbe vett „csodákat”, de világukat történelmi és emberi valóságként „elhiszi”. Ezért nem „mesél” róla, hanem bemutatja a maga — nem idealizált, és nem is „ideális” — emberi valóságában, civódásaival, féltékenységeivel, hősiességeivel és elfáradásaival, fiatal virágjában és lankadó öregedésében.

Hogy ez a „hitelessége” mennyiben hiteles? Tudjuk, Mályusz Elemérnek a maga idejében úttörő eredményeit az újabb kutatások meghaladták, Margit egész spiritualitását mélyebben korának társadalmi valóságába ágyazták, szerves kapcsolatba hozták azzal a — jórészt németalföldi — begina-mozgalommal, amelynek hazai „gazdasági alapjait” Mezey László tizenharmadik századi iparunk és kereskedésünk egy-egy pontján ki is mutatta; és ma már maga ez a lelkeség is másnak tűnik, mint ahogyan 1933-ban Mályusz Elemér értelmezte. Egy mai regényíró bizonyára ezekbe az összefüggésekbe is megpróbálná beleállítani Margitot. De számon kérhetjük-e Kodolányin, hogy 1937-ben nem látta még azt, amit a tudomány csak jó másfél évtized múlva fog (legalábbis nálunk) meglátni? Bizonyára nem.

Látni nem látta, érezni azonban mégiscsak megérezett valamit a legendák alapján — és talán a saját szociális indulatának sugallatára — ebből a mai tudásunk szerint hitelesebb és valóságosabb Szent Margitból: a penitensből, a szegénység lázadójából. Nem az Margitja, amikor királylányága ellen tiltakozik, már nem pusztán csak alázatból tesz meg mindent azért, hogy „ne láttassék vala lenni királynak leánya, de láttassék lenni valami utálatos személynek”; vezeklő magamegalázása nem valamiféle elvont „korszellem” megnyilatkozása, hanem — akár a legendabeli Margit — tudatos állásfoglalás a gazdag egyházzal szemben az evangéliumi szegénység mellett. Ezekbe a történelmi és emberi mélységekbe Kodolányi regényírói intuíciója le tudott hatolni, azokba a magasságokba viszont, ahol a lélek tanúk nélküli párbeszéde folyik Istennel, már nem szárnyalhatott fel; s ha próbálta, az eredmény alig több meddő képeknél és hímes szavaknál. Ez azonban természetes: a szentség, mint a lélek természetfölötti kapcsolata Istennel — számos példa és kudarccal tanúsága szerint — nem regénytárgy.

PUSZTA SÁNDOR VERSEI

SZOMORÚ KATONA

a holdat
akarta lelőni

csillag virágzik
s az üres éj ragyog

a napot találta
puskája hegyén

s az Emberfia ott áll
összekötözött kezekkel

CSUPA HAJNAL

csak reggele van e kéznek
csupa hajnal e kéz

e homloknek csak reggele
csupa hajnal e homlok

csak reggele van e lábnak
csupa hajnal e láb

mégis
átjárják a szegek

mégis
ráfonják a töviskoronát

ÁLDOZAT

az eget elfújta a szél

az áldozathoz kell egy gyermek

minden kész az áldozatra
fű fa virág gerle

Kristóf feltűri nadrágját
belép a vízbe s áthozza vállain

HETEDIK MENNY

Antitomista elmélkedés

erőt az adott ami nem volt
ami elvitt az hozott közel
naponta hat csatát nyertem
hetet vesztettem el

hány angyal fér el egy tűhegyen
ez nem volt a költségvetésbe

magam poklába zuhanok
s feltámadok a magam egébe

TÉKOZLÓ FIÚ

a mindenségben kell lenni egy helynek
ahol még emlékeznek rám
apám szíve az
mire várok még
haza megyek

TÉLI EST

Írta HAJÓVSZKY LÁSZLÓ

A konyhában még égett a villany. A szobában félhomály uralkodott, amely a nyitott ajtón keresztül szüremlett be a meleggel.

— El kell már oltani a villanyt — szolt bentről, ágyában fészkelődve az öregasszony.

— Hová kellene még eloltani? Hat óra sincs. Reggelig elgebed az ember a fekhelyen — válaszolta sértődötten az öregember.

— Reggeltől estig a sparhelt mellett nem gebedsz el, mi? Mióta könyörögök már, hogy hozz valahonnan két téglát az ágyba, rá se hederítesz. De most már majd én hozok, a fene se fagyoskodik tovább. Nem elég a kis nyugdíjból szűkösködni az embernek öregségére?

Az öreg kint ült a tűznél, és két ujjával gyengéden sodorgatva a macska fülét, tekintetét a sötétlő szobába fúrta.

— Miért nem mentél el te is dolgozni, akkor most két nyugdíj lenne. Abból jobban költethnél. Soknak van két nyugdíja — mondta.

— Az! Én mentem volna el a négy gyerek mellől. Te nem bántad volna, legalább több jutott volna Kunéknak a borpincébe. Hát még mit nem? Dolgoztam én annyit neked negyven év alatt, hogy se kezem, se lábam. Még most is dolgozom. Ki mos? Ki főz? Talán a szomszéd? Mi lenne veled, ha meghalnék, te szerencsétlen? A nyugdíjat egy hét alatt elinnád, aztán mehetnél a gyerekeidhez koldulni.

Az öreg ölében felállt a macska. Ásítva nyújtózkodott. Az öreg lelökte az állatot, ahogy e pillanatban az öregasszonyt szerette volna így meglökni. A szemét összehúzta, és olyan képet vágott, mint a rossz kőműves, ha nem stimmel a függőön zsinórja.

— A gyerekekhez? Oda nem — méltatlankodott. — Inkább mennék a szegényházba, ott van az öreg Dusek is, jól kibírja. Én is kibírnám, de nem mennék egy kölykömhöz sem. Többet jönnek azok, mint én megyek, és ilyenkor mindig visznek is. Hol van a fűrészbak? Elkérte egy vasárnapra a fiad, és még most is hozza. Miért nem csinál magának? Én tudtam csinálni? Hát az üstházat ki vitte el? Azt meg az Ilka disznóölésre. Az sincs azóta. Adtak két szál hurkát és kész. Pedig én vettem az üstházat, nekem sem az apám adta. A dunyhát is odaadtad rólam, mikor Maris férjhez ment. Mit hoztál te, amikor férjhez mentél? Két lyukas lópokrócot meg egy szalmazsákot vánkossal.

Az öregasszony felült az ágyban.

— Hát a kaszlit ki hozta, és azokat a szép virágos findzsákat? Meg a teknőt, meg a hokedlit, amin ülsz? Meg a nagy leveses lábast? — és kezével a tűzhely felé bökdösött, ahol a cső mellé húzva szendergett öblösen az öreg vasöntvény. — Úgy emlékszem, mintha ma lett volna. Egy köcsög csipkelekvárt meg egy zsák őrleni valót is hoztam. Édesanyám adta. Hát akkor én ne adjak a lányomnak?

— Adjál, de ne az én portékáimat, mert azóta nekem ronggyal kell takaróznom.

— Milyen ronggyal? Neked a paplan az rongy?

— Rongy hát! Nyári holmi az! Nem pehely.

A macska vissza akart ugrani a térdére. Máskor órák hosszat elüldögéltek együtt békében, de most megmarkolta a hátán a bundát, ajtót nyitott, és kivágta a hóba.

— Miért nem a te takaródat adtad oda? — kérdezte mérgesen.

— Ha már adok, akkor csak jót adok. Abba nemrégén vettem tollat, az enyém meg olyan már, mint a sulyok. Azt adtam volna? Nem vagy te mostoha, hogy...

— Nem, persze, hogy nem, csak én duplán sínylem meg azt a dunyhát! Nyolcszáz forint a nyugdíj. Annak a felét elvitte a paplan, ami alatt csak didereg az ember. Azután a másik nyugdíjig csak hallgathattam a siránkozást, hogy így nincs pénz, meg úgy nincs pénz. De mindjárt lett pénz, amikor Margit jött, hogy anyám, nekem száz forint kellene huszadikáig. Meg akkor is van pénz, amikor az unokák itt esznek. De ha csak ennének, de még követelőznek is, hogy mama, nekem palacsinta kell, mama, nekem buktát süssön! Tartsák el őket, ha megcsinálták! Én is eltartottam mindet. Bezzeg, ha én kérek öt forintot, akkor nincs.

— Hagyd már abba ezt a badar beszédet! Oltsd le a villanyt és feküdj le! Aludni sem hagyod már az embert.

— Én nem hagyok? Hisz te kezdted el!

Bent a szobában recsegni kezdett a kiszolgált ágy, mintha egy sebzett varjú károgtott volna.

Az öreg tudta, hogy az asszony most haragosan fordul a fal felé, és ez azt jelenti, hogy vége a veszekedésnek, mielőtt jól kidühönghette volna magát. Pedig most akart igazán odamondogatni. Hol van az a pénz, amit a nyáron Olajkár kőművesnél keresett? Felírta a noteszba, kereken kétezer forint. No jó, abból biztosan becsipogatott hatszázat, de akkor is maradt még ezernégyszáz, ezt meg nem ő költötte el.

Enyhülten gondolt arra, hogy nyáron munka végeztével milyen jó volt Kunéknál háromszor kétdéci pincehídeg kadarkát meginni. Olyan volt az, mint a rég letűnt fiatalság. Milyen jól esne most is egy pohárkával. Megnyugtatóna ennyi háborgás után. S eszébe jutott akkor, hogy az asszony egyszer egy évben — születésnapjára — minden kérés nélkül szokott venni neki egy liter bort. Nem is egyszer megtalálta már, és csak a kedves ajándékozás szándékát tisztelve nem nyúlt hozzá. De most nem tisztelne semmit, csak ráakadna. Sejtette, hogy a felesége még nem alszik.

Kintről a macska kaparta az ajtót és nyávogott esdeklőn. Ettől felbátorodott: legalább azt hiszi a vén házárstos, hogy azért mozdulok, mert a macskát akarom beengedni. Óvatosan belopódzott a kamrába és körülmatatott. Szerencséje volt, megtalálta a hagyományos bort a kenyérszakajtó alatt. Arcán nem látszott öröm, inkább egy kis bizonytalanság, hogy mit kezdjen most a váratlan borral, hisz az öregasszony mindig olyan nyájas tudott lenni, ha odaadta neki a porcelánbutykost, melyre Rákóczi búcsúja volt égetve, felért az a perc egy lakodalommal is. Mindig azt mondta ilyenkor: No, Jánosom, jó voltál-e? Mert ha jó voltál, akkor megtisztellek születésnapodon, s már az asztalra is tette kötője alól az ajándékot. Azután megcsókolta, és ezt a csókot is úgy kapta, mint a bort, egyszer egy évben, mert kinőttek már a mindennapiságából. Valamikor tucátjával kapta, és csak úgy mosolygott, virult az arca az ő Margitjának. Most meg ettől az egytől is meghatódnak, könny szökik a szemükbe. Szomorúan tekintett a butykosra és csóválta a fejét. Hát hogyan lehessen ebből most már inni? Ki fogja akkor holnap öt éltetni?

Halkan, minden neszt elkerülve visszacammogott a konyhába. Beengedte a macskát, eloltotta a villanyt és visszaült a tűzhely mellé. A vén ingaóra, amit még Bukovinából hozott harci zsákmányként az első világháborúból, feljajdult a falon. Olyan hangja volt, mint a leeresztett citerának, és akkor vert, amikor akart. De még élt, mozgott, járt, meg-megszólalt. A hosszú évek során így napról napra jogot formált magának a fennmaradáshoz. Az embert sem lehet idő előtt a sírba tenni. De hát ő nem is hal meg, folytatta a gondolatait. Őt unokája van. Őt kis emberke él a világon, akik az ő véréből valók, akik ismétlődnek majd tovább, időtlen időken keresztül. Az áldóját annak a dunnának! Jó helyen van az a dunna. Jobb helyen nem is lehetne, hisz Mariskának most van kicsije, kellett az ott, mint bevetett földnek a hó. Nem fázik ő annyira a paplan alatt, azt csak mérgéből mondta. Legföljebb,

ha jövőre megint elmegy Olajkárhoz dolgozni, majd vesznek egyet. Vesz a babának csörgőt. Jancsinak odaadja a gombos harmonikát, úgys régen kéri már. Peti viheti a madarat kalitkástól.

Az öregasszony felriasztotta.

— Alszol már, János?

Szeretett volna még a gondolataival maradni, de a „János” olyan békülékenyen hangzott, hogy nem bírt ellenállni.

— Nem alszom én.

— Nem is mondtam még neked, hogy Nyesőné tegnap éjszaka meghalt.

— Hány éves volt?

— Hetvennyolc.

— Akkor már odavaló volt.

— A Polla nyolcvanhét éves, és még mindig megvan.

Az öreg most már csak a békesség kedvéért válaszolgatott.

— Elhalási sorrend nincs. Az egyiknek előbb, a másiknak később, de egyszer mindenki meghal. Még az is, aki meg se született, hanem még csak ezután jön.

— Gyűjtsd fel a villanyt! Rossz így sötétben.

Az öreg világosságot teremtett, s vissza akart ülni a tűz mellé, de akkor rászólt az asszony.

— Hallod-e, ne aludjál most a másik ágyon! Itt aludjál mellettem, úgys fázol a takaród alatt. Itt meg jó meleg van. Bemelegítettem már.

Az öreg meglepődött. Tíz éve nem feküdtek már együtt. Nyesőné jelent meg előtte, akinek a kezét azóta összekulcsolták már a halottasházban.

— Megférünk? — kérdezte, hogy ne szó nélkül menjen oda.

— Ha megférünk valamikor, akkor most se vet ki bennünket az ágy. De ez a Nyesőné nem megy ki a fejemből, ma egy hete még találkoztam vele, úgy szaladt a pékhez, mint a nyúl. Csak sebtében kérdezte, hogy meggyünk-e az éjféli misére? Nem misézik az már többet. A lánya azt mondja, hogy észre se vették, amikor meghalt. Elaludt.

— Ilyen halál a szép. Én is így szeretnék meghalni. Mit ér az, ha az ember hosszú időre ágynak dőlve várja a végét. Nyűg az csak, szegyénteljes pusztulódás.

— Úgy halunk meg, ahogy el van rendelve. Azt senki se tudja, hogy hol és mikor. Az öreg Bárány sohasem ivott, és mégis a kocsmá előtt rogyott össze holtan.

— Ebben mindnyájan egyek vagyunk — bólogatott az öreg, azután minden átmenet nélkül, jelezve, hogy elege van a holtakból, azt mondta: — Nekem bolhám van.

— Nem csoda — mondta megrökönyödve az öregasszony. — Mindig a koloncos macskát dajkálod. Vesd le az inged, nekem ne gyere ide úgy.

Az asszony, miután megkapta a holmit, kifordította, maga elé terítette és kutatásba fogott.

— Hopp! A fene essen beléje, ez elugrott! Nincs rajtam a pápaszem, különben elkaptam volna! — s tovább vizsgálgatta a fehéreneműt, míg csak meg nem győződött, hogy nem rejtőzik egy fia bolha se több, még a varrás hajtásában sem.

— A lábravalóban nincs? — kérdezte.

— Nincs. Á, dehogy is van ott — tiltakozott az öreg, nehogy pucérra kelljen vetkőznie. Fázott már, kíváncszott a melegre. Magára húzta az inget, eloltotta a villanyt és bebújt szorosan az öregasszony mellé, aki mint régen, amikor még éjről éjre együtt aludtak — két kezével megpaskolta a dunyhát, hogy szépen egyenlően eligazodjon rajtuk a pehely. Feje alá húzta az öreg karját, és búcsúzóul ennyit mondott:

— Elég lesz már nekünk ezután egy dunyha is. A nyáron, ha megint összegyűlik a pénz, kiváltjuk a közös sírhelyet, hogy ott is együtt feküdjünk majd.

ERDÉLYI JÁNOS VERSEI

1945-ben születtem, egy apró havas faluban.

A Balaton és a Duna égette belém a nehézsorsú emberek balladáit.

Hat éve földmérő vagyok.

Szerintem a művészet hasonlít a marokszedéshez, vagy az úrpilóta feladatához.

Erdélyi János

DYLAN THOMAS KORONÁJA

A TÖVIS

Ez volt a tengerek ruhája
a Színek fiáért
a halál
A szélben számkivetett nefelejcs
A tengeren egy vérző korona.

A SÍR

Mikor eltemették a vad iránytű fölé
a karjából kinőtt egy gledicsiaág
Egy bársony-kéz pedig
odanyújtotta az ifjúságot
A sírt pedig elnyelte a tenger.

SZEGÉNYSÉG

Nem jöttek el a gyémánt verebek,
hanem egy toll hullott csak
véres toll
éneklő toll
Egy jelentéktelen verébtoll.

LÁTOD

Látod a véres pókhálókba
ember költözik.
Látod a megkoronázatlanok
mind közelednek a trónjaik felé.
Látod a fekete szurokba
mégis beköltöztek a méhek.

A VIPERÁK HALÁLA

Piros rózsákból vitorlavászon
Fehér éjjelből szemfedő
Ekevas a kinjaimból
Halálos ágyamból vitorlás
Szemeim kékjéből tenger.

A CSEND

Egy nikkelezett harapófogóval
Egy rozsdás sátorban
Csontjaimon üldögélő
fénylő verebekkel
Szívemben a pünkösdirózsával álltam.

DYLAN THOMAS

Mint aranylő vesékben az irgalmazó tengerész
Mint halálnak fütyülő báránya
Tengernek üvöltő sirálya
Piros madár az idő Szívében
Dália a borzalom kertjében
Te kéklő, borostyán a földmérő sebein.

A VAKOK FELBONTHATATLAN LEVELE

A SKORPIÓHOZ

Most sem tudtál otthon maradni! Pilátus koporsója vagy! Előre tudtuk, ki lesz itt
a szemek éjjelén. Mint az ikonfestők. A túlról. Ábel fürjei. A sötétség a legszebb
Nefelejcs.

A PAPHOZ

Ezek a fülbemászók lángezők. Mi jól tudjuk, hogy nincsenek vakok. Van rajtunk
baletticipő. A földön a dáliaak fából vannak faragva. Kemények. Zajtalanok. Aján-
dékaink megkövültek. Egy fehér bot. Es egy vak farkas.

ÉLETEMBŐL

Írta SZANTÓ PIROSKA

Mióta emlékezni tudok, rajzoltam, ha volt festékem, festettem. Olyan környezetben éltem, ahol nemcsak az volt elképzelhetetlen örűltség, hogy egy lányból festő legyen, hanem nevetséges luxusnak számított egy doboz vízfesték, de még egy fölösleges ceruza vagy vázlatfüzet is. Ezért első műveim vasalószénnel készültek az istálló fehér falára, és a szomszéd fűszeres rendszeres cukoradót fizetett azért, hogy ne rajzoljam le, ugyancsak vasalószénnel, de a tulajdon üzlete ajtajára. Később rájöttem, hogy a lehulló vastag vakolatdarabok bicskával faraghatók, s egy ideig lapos reliefeket faragtam, sajnos nem voltak tartósak. Tizennyolc éves koromig — míg a gimnáziumot el nem végeztem — képet, reprodukciót alig láttam, de annál több eget, füvet, pusztát, állatot. Azt a néhány rossz képet vagy Benczur, Szinnyi olajnyomatot, ami elem került, jóformán észre sem vettem. A görög-római művészet iskolakönyvben látható reprodukciói sem igen tetszettek, két iskolai fali képet szerettem és bámultam, Hegeso síremlékét és a furulyás lányt.

Anna nővérem — aki Bécsben végezte az egyetemet, mialatt én iskolába jártam Félégyházán, és az egyetlen volt, aki soha nem kételkedett abban, hogy festő lesz belőlem, s egész életemben minden lehetséges módon biztatót és segített — igyekezett nekem képeslapokat küldeni, ha már művészeti könyveket nem küldhetett. Így láttam először — fekete-fehér reprodukcióban Matisse *A tánc* című képét s színesben Chagalltól a *Vitebszk felettet*. Nem győztem bámulni Matisse mozgásábrázolását és Chagallnak még a levelezőlapon is csodálatos színeit.

Tizenhat éves koromban jutottam egy doboz „Stabilo” színes ceruzához, s tüstént nekifogtam fejeket festeni. Ceruzával rajzoltam figurákat — kicsiben, arcok nélkül, s élveztem, hogy arc nélkül is mindenki ráismer a modellre, a mozgásáról, a fejtartásáról. A gimnáziumban minden lehető díjat megnyertem rajzból, s Bíró Béla, a rajztanárom, külön is foglalkozott velem, mindig elvitt magával, ha tájképet festett.

1931 júniusában — érettségi utáni napon — felvételiztem az Iparművészeti Főiskolán. Itt ismerkedtem meg először festőkkel és grafikusokkal. De csak egy évig bírtam ott maradni, nem tudtam elviselni Helbingnek, a grafikai tanszék vezetőjének, konzervatív „satírozó” módszerét. Az egy évet is azért bírtam ki, mert Haranghy tanár úr soron kívül felvett állatrajzra, Múhíts tanár úr pedig akvarellre. Otthagytam az Iparművészeti Főiskolát, a nyarat Szőnyi István magániskolájában dolgoztam át, aki ingyen tanított engem és néhány más szegény növendékem.

1932. őszén felvettek a Képzőművészeti Főiskola festőszakára Vaszary Jánoshoz. Vaszaryt azonban rövidesen kidobták a főiskoláról, az osztálya teljes szabadságot élvezett, senki sem korrigált, csak néha-néha a tanársegéd, az osztály legöregebb növendéke, Tóth Menyhért, aki feketével festett fekete papírra. Akkor nekem ő volt „a” kész, jó festő, ma is szeretem, amikor fehérrel fest fehér alapra. Sajnos a második félévben kizártak a főiskoláról, politikai okokból — állami és társadalmi rend erőszakos felforgatására irányuló törekvés miatt. Ebben az időben kerültem kapcsolatba a „baloldali” festőkkel — gyakorlatilag minden barátom az volt. Az ekkor készült rajzaim — mert egy olajkészlet még mindig elérhetetlen ábránd volt — főleg embert és mozgást ábrázolnak, meglehetősen proletkultos hangon. 1934-ben beléptünk az akkor alakuló Szocialista Képzőművészek Csoportjába, amelynek az első kiállításain már szerepeltem — a politikai munkájában azonban,

az ún. „fekete”-ségem (lebukások utáni rendőri felügyelet) miatt csak később vettem részt. Közben dobozgyárban dolgoztam, kirakati cédulákat írtam és éjjel divatrajzokat másoltam.

1937-ben férjhez mentem Seiden Gusztáv textilnagykereskedőhöz. Hirtelesen lett műtermem, ennivalóm, ruhám, és annyi festékem, amennyit akartam. És kimentem festeni Szentendrére egész nyárra. Ott dolgozott Bálint Endre is, akit még a Főiskoláról ismertem, Vajdáék, Szin Györgyék, Fehér Józsefék. Egy pillanat alatt szorosan összeállt a „fiatalok” társasága. A művésztelep körül is élénk élet volt, Czóbel, Modok Mária, Kmettyék, Barcsay — de ezeket csak messziről tiszteltük —, nekünk a harmincöt éves Barcsay és az ötvenéves Czóbel egyformán öreg volt, a lábunkat se tehetjük be a „Telep”-re. Vajda akkor rajzolta a szentendrei házakat, vékony, kemény ceruzával, valamennyien nagyra tartottuk Vajdát, de ebben az időben még festőileg inkább Barcsay és Czóbel hatott ránk.

1938-ban szerepeltem először a Szinnyi Fiatalok kiállításán öt képpel, 1939-ben már nyolc képpel ugyanott, közülük az „Alvó kofák” tulajdonképpen a „Kofahajó” fekete-fehérben. Közben Vajdáékkel és Bálint Endrével egyre erősödött a szellemi egységünk és baráti kapcsolatunk, Korniss is megjött Szentendrére, aki feleségül vette Anna nővéremet — az ő nagy színikultúrája és Vajda végtelenül tiszta, kemény világa jó vezetőm volt, bár a hatásukat csak később tudtam felfogni.

1939-ben elváltam a férjemtől, aki műértőnek tartotta ugyan magát, de Vajda művészetét akkor nem volt képes megérteni, azt pedig, hogy a felesége fest — más szempontból ugyan —, de éppen olyan elképesztő örültségnek tartotta, mint gyerekkori környezetem. Jelenleg Londonban képkereskedő.

Ahogy a politikai láthatár sötétedett, úgy erősödött a Szocialista Képzőművészek Csoportja. A festők nagyjából Fekete Béla körül csoportosultak. s Bán Bélát igen jó festőnek tartották, de Sugár Andor, Snitzler, Juhász, Háy, Nolipa voltak a hangadók. Egyszerre csak benne voltam, mint „régí” kommunista, fülig én is.

A Szocialista Képzőművészek Csoportja pontosan tudta, hogy mit akar. Én nem tudtam, hogy mit akarok. Ezért jelentett nekem a csoport fordulópontot, mert rákényszerített arra, hogy valahogy rendezsem és a helyére tegyem magamban mindazt, amit egyszerre habzsoltam fel az utolsó nyolc év alatt, míg pótolni igyekeztem, amit tizennyolc éves koromig nem láthattam. A múzeumokat és könyvtárak művészeti könyveit. A Szépművészeti kis Gauguinjét. És ott volt Piombo, Greco, Bruegel és a régi olaszok arany háttéré. De ezek nem magyarok, én pedig magyar festő akarok lenni. Meg kell tanulni a technikájukat, csak a technikájukat, mert én mást akarok festeni. Azután megláttam Ferenczy „Három lovas”-át és Egry tág egét, amilyen az Alföldön is van! És Derkovits. Hogy lehet a nyomorból, az újságpapírban levő kenyérből, de a hidegből és a vonatból is ezüst-rózsaszín ragyogást kiszedni. De nekem mégis Ferenczy volt a legnagyobb. A zöldek, a homály, ami átszellemíti a három lovat, ez a festészet, ez az a magyarázhatatlan, amit a gyér alföldi akácerdőben is láttam és a pusztán, ahol „nem volt semmi”, de a táj lélegzetét éreztem mindig és azt, hogy itt, a síkon, milyen jelentős egyéniséggé válik egy-egy fa vagy bokor, de még a rövid sztyeppepi fűből kiemelkedő lósóska, gyopár vagy kóró is. És a kukoricás sűrű erdője, az éles levelek mozgása, az ősszel élőlénné változó, kiszáradt, menekülő csontváza a kukoricának. Koszta? Súlyos volt, nehéz, fájdalmas, de én valahogy mégsem tudtam vele akkor mit kezdeni.

1937-ben Olaszországban és Párizsban voltam a férjemmel. Megdöbbsentem, mert nekem a *Mona Lisa* nem tetszett. Az impresszionistáktól el voltam ragad-

tatva. Itt megint megtaláltam azt, ami nekem a világ, a természet leglényegét jelentette — és mikor Van Goghot is megláttam, azt gondoltam: hát ez. Ő megcsinálta.

Olaszországban láttam az akkor még sokkal jobb állapotban lévő Giotto freskókat, de Leonardo megint csalódást okozott az *Utolsó vacsora*-val. Sokáig gyötrődtem, hogy lehet-e festő az, akinek a *Mona Lisa* és az *Utolsó vacsora* nem tetszik, s mindezt odaadná egy négyzetméter Giottóért, de még Giotto egyetlen fájáért is, ami ott rezgett egy fehér dombja tetején.

S utána itthon Vajda és Korniss — számomra mindkettő felnőtt „mes-ter”, akik népi-primitív motívumokat gyűjtöttek és használtak fel.

És most a Szocialista Képzőművészek Csoportja, ami két részre oszlott. Az egyik, Nolipával az élen, szabályos proletkultot csinált, a másik, Fekete Béla körül, konstruktivista-szürrealista-expresszionista törekvéseket, azzal a jelszóval, hogy ez nem kell a hivatalos művészetnek, mi vagyunk a haladók, a világ kovásza, amit mi csinálunk, ez a jó, a téma persze lehetőleg itt is munkástéma.

Közéjük tartozom, mert szocialista vagyok, de engem a természet vonz a legjobban — hogy fér ez bele? Kiderült, hogy belefér. A fáradt paraszt-asszonyok, a terhes nők, a tarkakockás dunyhába kötött parasztyerek egy ideig nagyon érdekeltek. „Áttételekkel kell dolgozni”, mondta Vajda, akit nagyon szerettem és lehetőleg minden — egyébként nagyon kevés — szavát megjegyeztem. Áttételekkel, persze, csak énbennem megfordultak a hasonlatok. A rakott almafa juttatta eszembe a terhes asszonyt s nem fordítva, a lecsüngő száraz ágak jelentették az összeboruló, éjszakai hajón alvó kofákat. Aztán egyre inkább a fákat festettem, ezeken keresztül a pusztulást, görcsöt, fájdalmat, megkötöttséget, ami szorongatott, a dombok lendületét akartam, és ha már konstruktivizmust, hát a táj tektonikáját.

Itt, a Csoportban történt velem először az, ami végigkísért a pályámon. Tartozom valahová, de hiába csinálom azt, amit a többiek, valahogy más lesz belőle és ez megzavarja az összetartozásunkat. A Csoporton belül zajlottak az ellentétek, de mivel kétségtelenül szocialista voltam (illegális mozgalmi munkát végeztem, időnként le is buktam), megpróbáltak jóakaratóan valahogy rendszerbe rakni, Nagyfalusi, a Csoport egyik ideológusa azt mondta, hogy „szocialista bensőség” van a képeimben. Három nagy kiállítása volt a Csoportnak, természetesen mindegyiken részt vettem (Magdolna utca, Magántisztviselők, Szabadság és a Nép). Tanítottam is — alakrajzot, 1940–41–42-ben a Csoport illegális rajziskolájában. 1941-ben állítottam ki először a Kut-ban s 1943-ban az Új művészet című kiállításon a Tamás Galériában.

A nyarat mindig Szentendrén töltöttem. A *Haluskai tanya* három szobájában, verendáján, de még az üres kecskeólakban és gyümölcsszárító tetők alatt is, együtt laktunk valamennyien. 1941 nyarán Vajdáék, Cserepes, Bán Béláék, Berdáék, Bálint, Törzs Éva, Krikovszky Gizzi, Juhász Pál és én laktunk odafent, Kornissék és Fekete Béláék lent a városban, Mándy Stefka nagy kosarakban lopta fel nekünk, ami csak termett a kertjükben. A tanya domb tetején volt, festettem az összefutó dombokat. Szentendre környékét, táját. Előbb a táj mozgását, szerkezetét — csontvázát — kezdtem megtanulni, de közben el-elbabráltam a részletekkel is.

Egyre jobban sötétedett a láthatár, a háború elérte hozzánk, a fiúk katonák vagy munkaszolgálatosok voltak, de aki éppen itthon volt, rohant ki Szentendrére, festeni.

Az 1942-es *Szabadság és Nép* kiállításának óriási közönsége és sikere volt — egy nap alatt bezárta a rendőrség. Az én *Kofahajóm* miatt még az országházban is interpelláltak, s az egész mocskos hangú sajtótámadás gyakorlatilag megszüntette a Csoportot. Vajda meghalt, az ún. modernnek Barta Éva és Fekete Béla kerámiaműhelyében találtak gyülekezőhelyet és pénzkereseti

lehetőséget. 42—43-ban tudtam a legkevesebbet festeni — a többiek is így voltak. Ami kevés képem ebből az időből megmaradt, az kapkodás, a Bán Béla hatása alatti német expresszionizmus, vagy grafikai dühkitörés a háború ellen, kivéve egy négyhetes idillt Erdélyben.

Odafent a Magurán festettem a parasztokat és nem kapott el Nagybánya szelleme. Ha tovább maradhatok ott, talán megtalállok valamit az emberből. Így csak a bivalyok maradtak, a sötétség, szorongás, kiszolgáltatottság és Erdély tüzes cinóbere és chromoxidzöldje néhány képeken — amiket később, mialatt én elmenekültem, a házmesterünk fürdőszobaszőnyegnek használt és tönkretette.

1944 tavaszán bejöttek a németek, s én egy doboz szénnel és pasztellel felszerelve illegalitásba mentem Bajótra. Háziasszonyom, tehát az életmentőm, ugyanaz a Hergét Józsefné nevű parasztasszony volt — Boris néni —, aki éveken a szentendrei Haluskai tanyát bérelte, s aki utolsó négyzetméteréig a „modern művészetnek” adta ki a lakását fillérékért, tisztán műpártolásból. Ő „hívott meg” magához, pedig pontosan tudta, hogy mit jelent egész családjá számára, ha engem, akit minden felül még rádió is köröztek, mint nyilvántartott kommunistát, magánál tart.

Bajót öt kilométernyire van Nyergesújfalutól, Kernstok vidéke. Egy „gazdasági évet” töltöttem ott, kora tavasztól késő őszig, és festettem, rajzoltam az ottani parasztokat, a krumpliültetéstől kezdve a fahordásig. Egyszerre világosan tudtam, hogy itt az embereket kell festeni. Nemcsak a szép népviseletük, de az egyéniségük is vonzott, legszívesebben minden nőt és férfit lerajzoltam volna, de minden dombhajlatot is. Negyven-ötven rajzom és nyolc-tíz képem van Bajótról. Két párhuzamos erő dolgozott bennem, egyik az embereket figyelte, a másik a tájból, gyökerekből, állatokból és szép, megörzött népi eszközökből állított össze montázsszerűen képeket.

Itt kezdődött egy új korszakom, mert itt komponáltam össze a csak számomra logikusan összeillő, precízen megrajzolt formai elemeket.

1945-ben ezekkel a rajzokkal mutatott be Martyn Ferenc Gegesi Kiss Pálnak, aki műbarát, műgyűjtő s az Európai Iskola egyik alapítója lett. 1945 tavaszán a Városház utca 14-ben rendezett kiállításon részt vett minden művész, aki haladónak tudta magát, Martyntól kezdve a legifjabb generációig, és talán jelképesnek tekinthető, hogy műteremkiállítása óta először szerepelt Vajda is a képeivel. Kezdetű összeállni az Európai Iskola. Nekem itt, az Európai Iskolában volt az első önálló kiállításom 1946 augusztusában, de részt vettem az Iskola minden csoportkiállításán, utoljára a Lenin teret és a József teret összekötő kis köz, már nem emlékszem, milyen nevű galériájában, két nagyobb képpel, ezeket ma is a legjobb munkáim közé sorolom.

Az Európai Iskola, élén Gegesi Kiss Pál, Mezei Árpád és Pán Imre, az európai áramlatokat közvetítette hozzánk, először a hosszú elszigeteltség után. A legjobb értelemben és a legjobb szándékkal át akarták venni mindazt, ami szabadon fejlődött nyugaton, elsősorban Franciaországban. A főistenség Breton és Lautréamont volt, a francia szürrealisták, Tanguy, Dalí, Max Ernst, Klee.

A szorosán vett Szocialista Képzőművészek Csoportjából egvedül én voltam az Európai Iskolában, később Fekete Béla is csatlakozott. És furcsa módon, itt is, akárcsak a Szocialista Képzőművészek Csoportjában, egy kissé ki-vülállónak éreztem magam.

Az Európai Iskolában az igazi hangadók az ún. teoretikusok voltak. Nem mintha bármi kifogásom lett volna általában a teoretikusok ellen. Kállai Ernőnek, aki lazán odatartozva, fel-feltűnt és óriási tekintélynek örvendett az Európai Iskolában, minden szava komoly. Lényegbevágó és tárgyyszerű volt, világosan érződött rajta, hogy Kállait a festészet érdekli elsősorban és nem önmaga. Gyakorlati tanácsokat tudott adni, átfogóan beszélt a festészetéről, nem kötődött egyetlen irányhoz sem, s ő volt az egyedüli, aki már 1938-ban is mert és tudott Vajdáról írni.

De az Európai Iskola teoretikusainak az előadásait, amik a tudatalatti, az álom és ébrenlét összefüggéséről vagy a rejtett szexualitás képi megnyilvánulásáról, az elnyomott ösztönök automatikus kifejezéséről szóltak, lényegében zavarosnak — és nem tehetek róla —, kissé dilettánsnak éreztem. De főleg azt, hogy nem a festők munkáiból indultak ki, hanem ezeknek az elméleteknek az igazolását keresték a festők képeiben, a festők pedig meglehetősen lelkesen igyekeztek betölteni ezt a vágyképet.

Ha már ezt elmondtam, kimondom azt is, hogy én nem szeretem, ha a festők iskolákhoz igyekeznek igazodni és elméletek szerint festeni. Vajdára emlékeztem, aki keveset beszélt festészet-elméletről, hanem dolgozott, és gyerekes vicceken nevetett, énekelt, és nem ismerte az olyan szavakat, hogy „Vannás” és a „Lesz”.

Persze, ahogy én viszolyogtam az Európai Iskola elméleteitől, úgy az Európai Iskola elmélete sem tudott engem hová tenni. Jobb híján szürrealistának neveztek, viszont nem tartottak eléggé „igazi” szürrealistának. És talán igazuk is volt, mert most, hogy megnéztem a Művészeti Lexikonban a szürrealizmus címszót, láttam, hogy annak a meghatározásnak csakugyan nem tettem eleget. Viszont ha a szürrealizmus alapítójának, Apollinaire-nek a meghatározására gondolok: „az ember a járást akarta utánozni, ezért kitalálta a kereket, ami nem hasonlít a lábhoz, ezzel teremtette meg a szürrealizmust”, akkor nyugodtan szürrealistának tudhatom magamat.

Megismétlődött a Szocialista Csoport-beli képlet: tagja vagyok egy társaságnak, vállalom az odatartozást, viselem (és jaj de nagyon fogom viselni az ötvenes években) az odatartozás következményeit, de mégis más vagyok, és hiába akarnám csinálni, amit a többi, más lesz belőle.

Hamvas Béla és Kemény Kató, akik írtak a kukoricáimról, az én képeimből kiindulva jutottak el az azték kukoricamisztikához, és bár igen kevés közösséget éreztem a régi aztékokkal, hálásan fogadtam, hogy megértették: az én kukoricáim és napraforgóim sem nem földhöz ragadt növényábrázolások, sem nem — amiért végül is kenyértörésre került a sor köztem és Mezei-Pán között — szexuális szimbólumok. Saját belső logikám ötvözte össze a képi elemeket — ezért is fogadtak el majdnem szürrealistának —, de az ötvözet cementje a romantika volt, ezzel szembe kellett néznem, és vállaltam is akkori képeimben és azóta is vállalom (*Hold árnyéka, Fekete domb, Rózsaszínű hold*).

1948 nyara a Mátrában ért. Tájképeket festettem, konstruktivista tájképeket. De ez a konstruktivizmus, akár összeillik ez a két fogalom, akár nem, romantikus konstruktivizmus volt. Sajnálom. Mélységesen izgatott a sosem látott kék-zöld, zöld-kék és a táj tektonikája, merészen egymásra halmozott síkjai.

Még sikerült ezek közül a képek közül négyet kiállítanom a Fővárosi Képtárban, de ezután hamarosan vége is lett az Európai Iskolának, a modern festészetnek, a vitáknak. Az ún. szocialista realizmus diadala rám, ránk csapta a koporsó fedelét, szür- és legszürrealistább szürrealisták, teoretikusok és illuminatisták együtt kerülünk a föld alá.

Ekkor, 1949-ben, sok viszontagság után végleg összekerültem férjemmel, Vas István költővel. Ő is erőt adott ahhoz, ami következett: a kilenc évi hallgatáshoz. Mert ahogy neki nem jutott eszébe beállni a hivatalos költők közé, úgy nekem sem fordult meg a fejemben, hogy a „vonalba” illeszkedjek. Ő a fordításban találta meg az erkölcsi és anyagi létalapját, én az illusztrációban. De ugyanannyit festettem, mint eddig, sőt talán többet is, csak azért is. Ahhoz azonban, hogy teljesen visszavonuljak minden nem kötelező társas érintkezéstől, még kellett néhány nagyobb pofon, például az, hogy utólag tudtam meg egy — a hajdani Szocialista Képzőművészcsoporthoz legszélén mozgó kollégától —, hogy a Szövetség megalakult, azaz megalakították őket — azután az, hogy hajdani, kedves évfolyamtársam, barátom és kol-

légám, aki egy ideig a császár és a végrehajtó együttes tisztjét töltötte be a minisztériumban, közölte velem, hogy amit művészetben csinálók, az „céltalan, értelmetlen és lehetetlen”, de ügyesen rajzolok, tehát felvesznek a Szövetségbe sokszorosító grafikusnak.

Soha életemben egyetlen sokszorosító grafikát sem csináltam.

Ki kellett bírni a névtelenség éveit, s annak az ifjú kollégának a feledhetetlen fölényét, aki állam-dajkálta, elkényeztetett gyermek letére szemembe tudta vágni: „Hát igen, tudja, az a festő, aki fest”, vagyis aki kiállít és ösztöndíjat, műtermet kap, s a nagymester kegyeltje. El kellett hallgatnom, s festettem, a nem-műterem szobámban — raktárra.

TÓTH JUDIT VERSEI

ZÚGÁS

*Nyolc emelet magasak itt a fák.
A kábelgyár környékén
örökös a mocsár.
Az aszfaltozatlan autónyomokban
tőcsavíz, sáros üledék, papírszemét.
De a ház alatt a kert
mint zöld fészkek, csukott.
Medence, fűzfa, fügefá.*

*A ház előtt a főforgalmi út.
Mintha örökös tehervonatok
zakatolása rázná a múltat, a jövőt.
Recsegő acél-szerkezetek, mint fekvő tornyok
szállítják az orsókra tekert kábeleket.
Rázza a házat az idő fémszárnyú kattogása.
És röpködő acélvetélők
szóvik az eltávolodás lepedőjét.
Az elhőmpölygő vászonburkolatban
csak az évszakok vére zúg.*

A REGGELEK

*A reggelek hősiessége.
Kisszerű csatavesztések
a fáradtság elhomályosulásaiban.
A csontokban szétsugárzó fájdalom
röntgenfényében: ráismerések.
Üvegburát borít le rád a nappal.*

*Fegyelem a nekiindulásban,
a kiegyenesedésben.
Fegyelem a tea főzésben.
A nappal és éj metszőpontján,
hol karavánok hívnak belesüppedni
holnaptalan, szaharai sötétbe.
És a jövő okvetetlenkedő
kötélcsapása nekifuttat
a reggelnek, a lépcsőknek —
Tea-áldozat a feljövő napnak,
újabb és újabb feljövő napoknak.*

A Vigilia BESZÉLGETÉSE

SZÁNTÓ PIROSKÁVAL

— Maga fest is?

— Nem.

— Alig tudom elhinni. Azon is mindig csodálkozom, hogy a férjem és a testvérem nem tud festeni. Én úgy érzem, ez természetes funkciója az embernek. Mielőtt az ember bármit megtanult vagy megszokott volna, rajzolni már tudott.

— Ez egy új kép az állványon? Mi a címe?

— Két címe van. Az egyik belső cím: *Terminus vitae sed non amoris*. A külső címe: *Szarkofág*. Szörnyen exhibicionistának érzem a művészetet. Szégyenletes dolog ez, nehéz a nyilvánosságnak vallani. De az embereknek fogódzót kell adni a képcímekben, mert különben értetlenül állnak a szokatlan előtt.

— Ki a megmondhatója, nem nyelünk-e többet a látványtól, ha tudjuk, mit várhatunk tőle? A modern képzőművészetben is jelen van az az igény, hogy véghezvigye saját szekularizációját, felrzza a közönséget álmodozó, giccs-éhes passzivitásából és bevonja a produktív folyamatba s ennek eredményébe, a műalkotásba, hogy azt mint átalakulást, változást, újjáteremtést fog-

ja fel, nem mint ható valóságot. Mi a véleménye a tárlatlátogatók művészi látásmódjáról és ítélőképességéről? Hogyan lehetne a kialakult közönségizlésen változtatni?

— Sajnos, elrontották, és még rontják egyfolytában. Például a nagyképi beszédekkel, azzal, hogy „érteni” kell hozzá. Dehogyan erről van szó! Ha nekem azt mondják egy képre, hogy bocsánat, én ezt nem értem, boldogan mondom: kettőn áll a vásár. Lehet, hogy te nem érted, amit én mondok, de az is lehet, hogy én mondom rosszul. Ritka öröm és szerencse, ha a mondanivalóm és a néző hangulata, befogadóképessége összhangba kerül. A másik, a nagyobb baj, hogy szépek — általában — azt tartják, ami kellemes, csillogó, problémátlan, derűs. Azokon az útjaimon, ahol a régi, útmenti feszületeket kerestem, állandóan ebbe a látásmódba ütköztem. Nénik könyörögtek, hogy ne rajzoljam le a gyönyörű régi feszületet, várjak őszig, húsvétig, búcsúig, akkorra ők kifestik, be is aranyozzák szépen, s ha összegyűlik a pénz, vesznek újat, bronzból, ezüstből, amilyen a „városban” van.

Nem tudom, hogyan lehetne változtatni ezeken a régen vagy frissen megörögződött látásmódokon. Talán mégis úgy, hogy iparkodunk jól festeni, s ha nem kell, hát nem kell. Talán a gyerekeinknek, unokáinknak majd kell.

— A művész, ha alkot — mondja Rimbaud — már nincs önmagánál. Önmaga számára „mássá” válik. Az én — mindig valaki vagy valami más: tájkép, tárgy, figura, amely színekké, vonalakká sűrűsödik benne és az ecset közvetítésével áttelepül a vászonra. De sohasem közömbös, hogy ez a „művész” milyen ember a köznapis valóságban.

— Borzasztóan taszít, ha egy művész külsőségekben vagy életvitelben hangsúlyozza, hogy ő kicsoda. Mindazt a feltűnésre vágyást, feszültséget, rendrobbantást tessék, csatornázza bele a műveibe — ahogy tudja. A művész a műben őrlöngjön, abban tombolja ki magát, ne a magánéletben. A folyamatos munkához fegyelem, koncentráció, külső rend is szükséges. Nekem nagyon nehezemre esne egy régen elavult elképzelés kedvéért rendetlenül és rendezetlenül élni. Igaz, sajnos, még mindig

hódít az ilyen kispolgári kép a „művész”-ről, aki megbízhatatlan, hanyag, rendetlen, esetleg iszákos, és ezt megengedheti magának, hiszen „művész”. És az is igaz, hogy talán jól is jár az, aki képes ezt a „művészeti attitűd”-öt akár őszintén, akár merő üzleti fogásból megteremteni maga körül. Ez szerintem onnan ered, hogy a művész valamikor kénytelen volt így tenni azért, hogy felfigyeljenek rá: „Aha, ez az, akivel ez meg ez történt”. Mert gyakran ilyen felületesen nézik az embert és munkáit. Pedig a művésznak igazán mélyre kell ásnia, hogy az igazságot kihozza ihlete legmélyéről, s azután nemegyszer hónapokig tartó munkával formálni anyagga vagy képpé: a szemem, a kézen, a fénytöréseken át — a kifejezőképességig. S aztán elsitálnak munkája előtt a nézők, és legtöbbször sem időt, sem alkalmat nem adnak önmagunknak a rezonálásra. Ezért értem meg, ha a művész fel akarja kelteni a közönség figyelmét, hogy odanézzon, ha nem is egyenesen a munkájára, hát legalább az emberre, aki megcsinálta.

Irigylem ezt a magatartást, én azonban nem tudom követni. Kérem, ne higgye, hogy jellemiszilárdságból, hanem egész egyszerűen nem okoz nekem örömet.

— Gyermekkoromban állatorvosnak készültem. Gyógyítani szerettem volna.

— A mindennapi életben tehát a köztötségek híve: a komfortnak, a harmóniának, a megszokásnak. Vajon az alkotómunkában is adott keretekhez, szabályokhoz alkalmazkodik?

— A művészetben semmiféle kötöttséget nem tudok elismerni a magam belső törvényein kívül — meg is iszom a levét. Más a helyzet, ha az ember külső célra fest, vagyis rendelésre. En rendelésre szoktam illusztrálni, ez persze többnyire — kalkulációs vagy technikai okokból — nagyon is kötött, de annyira szeretem és érzem az irodalmat, hogy így is igazán szívesen csinálom. Természetesen a legtöbb örömet az okozza, ha azt mondják: úgy csinálhatod, ahogy akarod.

— Ha visszanéz a megtett útra, elmondhatja-e, hogy elégedett önmagával és kibékült az életével?

— Hogyan lehetnék önmagammal elégedett? A környezetemmel, a családommal igen. És az életemmel? Óriási bajokat „úsztam meg” eddig; nem is hittem volna, hogy megöregszem. Nem hiszem még most sem, pedig...

— Képei tele vannak szenvedéssel: elfojtott kiáltások, titkolt szorongások vallomásai. Még az öröm is úgy jelenik meg Önél, hogy fájdalmas mellékeze van.

— Ez így igaz. Szükségleteim fedezve vannak szenvedésből, hosszú időre. Ha valaki kicsit is érzékeny a világ dolgaira, alig bírja elviselni.

— Sikerültnek tartja-e a házasságát?

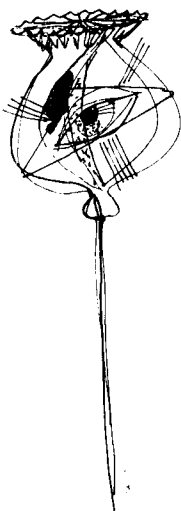
— Hosszú keresés után találtam meg a férjemet. Állandó szellemi nyereségnek érzem. Ő pedig elbír engem, ami nem olyan könnyű.

— Férje, Vas István nagy tisztelője Avilai Szent Teréznek, Ön — tudommal — Jeanne d'Arc-ért rajong.

— Harcos lény vagyok. Szeretek verekedni azért, amit igaznak tartok. És Johanna azt mondta — igaz, Shaw darabjában —, hogy hittel, de alázatosan kell küzdeni. Ez keltette fel az érdeklődésemet iránta. Elolvastam róla mindent, amihez hozzájutottam. Nagyon szeretem.

— Munkáin ugyanakkor egyre inkább érződik bizonyos fokú zárkózottság, befeléfordulás, s eluralkodik a természettel való négy szemköztiség, hogy jó kettesben maradni éggel-földdel.

— Minden művész önmaga zárt világa. Természetes, hogy álarcot viselünk. Muszáj. De ahogy az ember öregszik, mindjobban levetheti az álarcokat.

— Hiszem, hogy az ember elmúlt, de a fájdalom és a szeretet soha. Mert az olyan iszonyatos energiát termel és használ el, hogy ha a formális dolgokban nem is, e kettőben hiszek. Azt is hiszem, hogy ha egy mákszemet elfűtünk és mák lesz belőle, van olyan csoda, mint az atomenergia csodái. És nem minden esik a tövisek közé...

— A művészetnek nincsenek körülhatárolt polgári vagy szocialista formái és kifejezőeszközei, de van szocialista gondolkodásmód, amely a művész magatartását alakítja és befolyásolja döntő helyzetekben. Ez azonban nem az egyik vagy a másik művészeti irányhoz való tartozásából következik, hanem világnézeti és belső elkötelezettségéből. Ön már sok válságzónát vészelt át életében. Néhány évvel a felszabadulás után csaknem száműzték képzőművészetünkből. Tulajdonképpen 1953-ban fedezték fel tartósan és következmények nélkül.

— Pontosabban akkor fedeztek fel újra. Huszonkét éves koromban szerepeltem először a Szinyei Fiatalok Kiállításán, majd 1934-től meglehetősen rendszeresen csoportkiállításokon. Még a KUT-nak egyik utolsó kiállításán is, az nekem akkor nagy dolog volt. 1934-től gyakorlatilag a Szocialista Képzőművész Csoporthoz tartoztam, 1939-től 1942-ig, a Csoport feloszlásáig pedig igen aktívan — minden kiállításon részt vettem, és a Csoport egyéb munkájában is. Majd mikor megalakult az Európai Iskola, annak keretén belül önálló kiállításom is volt. De az 1948 utáni képzőművészeti életbe nem tudtam beilleszkedni. Illusztrációból éltem egészen 1953-ig. Ez azonban nem volt olyan egyszerű. Az ún. szocialista realizmus vulgárisabb

megnyilvánulásaival küzdöttem. Még a gyerekrajz tűnt a legveszélytelenebbnek, de itt is akadtak örültek, akik azt követelték, hogy a rajzon a gyereknek mind a tíz ujjja látszék, mert a „gyerek” azt megszámlolja. S ha nem volt elég naturalis, hallgathattam: ez nem az Európai Iskola, itt rajzolni is kell tudni. Nem csinálunk absztrakt művészetet! Elég kár, gondoltam. A gyerek, ha rajzol, szerintem, többnyire absztrakt. Mégis, nekem a gyerekkönyv-illusztráció könnyebb volt, mint művészet címén államférfiak, vasöntők, esetleg traktorsok aprólékosan kidolgozott portréját megfesteni. Az illusztrációt akkor még csak alkalmazott művészetnek tekintettem. Sok barátunkat és ismerősünket letartóztatták ebben az időben, a társas érintkezés meglazult az emberek között. Én is keveset találkoztam az Európai Iskola tagjaival, de változatlan szellemi közösséget éreztem velük — már csak dachból is, mert annyiszor vágták a fejemhez. Az illusztrációt ma is csinálom. De ma már nyugodtan állíthatom, hogy legalább nyolc-tíz olyan könyvem van, amelyet teljes egészében vállalok.

— Ez volt az a korszak, amikor az egy hivatalos „izmuson” kívül minden mást úgy ítéltek meg, mint amely „örült összevisszaságot” tálal, nem a „klasszikus festészet kincsesládát őrzi”. Az absztrakt művészetet pedig egyenesen „a festészet likvidátoraként” emlegették. Hogyan dolgozott ezekben az években?

— Azokban az években kevés és rossz volt az anyag (olaj, vászon), hát pasztellel, szennel, krétával dolgoztam, papírra. Szentendrén festettem a kerteket, a lázas fákat, elvadult bozótot, a nagyon fekete, csüggedt kukoricákat. Sok furcsa élményben volt részem akkoriban. Nem is volna érthető, ha beszélnek ezekről, jobb is elfelejteni. A legjobban az fájt, ha fölényesen közölték velem, az a festő, aki fest. Vagyis aki kiállít, s festi azt, amit elvárnak tőle. De én nem állíthatam ki a virágaimat, viszont gyúlt, gyúlt az anyagom a műtermemben, alig fértem már el tőle.

— Mikor szerepelt újra nagyközönség előtt?

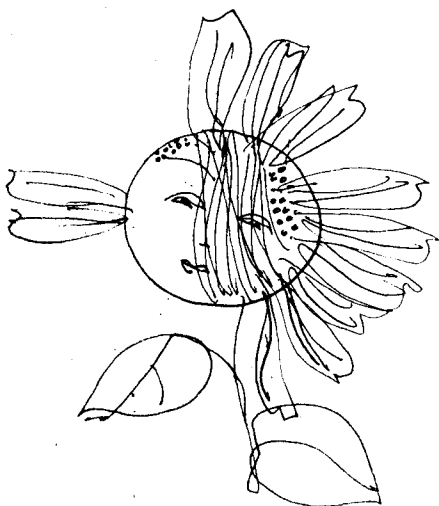
— 1957-ben hinni sem akartam a szememnek, amikor megláttam a Csók Galériában az első Kassák-kiállítást. Ezen felbátorodtam azonnal kértem és meg is kaptam a kiállítási engedélyt. Nyolc évi hallgatás után ez volt az első kiállításom. Nem is számítottam sikerre, mert az emberek elfelejtik azt, amit nem látnak, és nyolc év nagy idő. Mégis meglehetősen széles körű sikerem volt, s a

következő évben ezért a kiállításomért kaptam a Munkácsy-díjat. 1957-ben — egyszeri kísérletképpen — négyzsűris kiállítást rendeztek a Műcsarnokban, nem tudnám megmondani, hogy egyenként milyen címszó alatt. Ék Sándor volt az egyik véglet és Korniss a másik. Némi habozás és vita után ez a negyedik zsűri (főleg az Európai Iskola hangját képviselte) be is vette a képeimet, pedig akkor már nem éreztek egészen közéjük tartozónak.

Levontam a tanulságát annak is, hogy hiába volt komoly sikerem 1957-ben, az semmit sem változtatott helyzetemen. Az az nem kaptam festői megrendelést, sem további ösztönzést. Minden csoportkiállításra beküldtem, be is vették egy-egy képeimet, de hiába kértem az 57-es kiállításom után átvételemet a festő szakosztályra, a szövetség akkori elnöksége erre nem reflektált. A nagy grafikai kiállítások viszont kötöttek voltak, csak sokszorosított grafikát lehetett beküldeni (rézkarc, lino, lito), amit pedig én soha nem csináltam. Így hát bajban volt velem a zsűri, de szerencséjükre én szeretem meghagyni a vászon fehér alapját háttérnek vagy háttér helyett, így rámondhatták a 100×70-es olajképeimre, hogy grafika.

— Nem tekinti megbélyegzésnek, ha a grafikai elemeket hangsúlyozzák művészetében?

— Nem érzek semmilyen műfaji különbséget, és nem tudom, miért baj az, ha festményeimben grafikai elemek élnek. Mindenfajta beskatulyázást feleslegesnek és idegennek érzek.

— A napraforgó is néz bennünket. Tundunk-e még szegyenkezni?

— *Hogyan telik el egy munkanapja?*

— Elég későn kezdődik, mert a férjem késő éjszakáig dolgozik, s ezért festői fogalmak szerint későn kelünk, 8-fél 9-kor. Együtt reggelizünk, s utána ülök le a rajzasztalhoz, ha illusztrációs munkám van, vagy állok az állvány elé, ha festek. Gyakran be kell mennem a kiadókhöz munkaügyben, ilyenkor együtt ebédelek a férjemmel a városban; ha nem kell bemennem, egyfolytában dolgozom kettőtől, fél háromig, s délután fekszem egy-két órát — sajnos, nem vagyok egészséges, és szükségem van rá. Délután mesterséges fénynél nemigen festek, inkább rajzolok, monotypiát csinállok, vagy előkészítő munkákat végzek, vásznat alapozok, paszpartut vágok ki, keretezek, kéziratos olvasok. Nagyon sokat dolgozom, tulajdonképpen mindig, és ezt főleg Anna nővéremnek köszönhetem, aki a háztartás terhéért leveszi a vállamról, én csak segítek neki. De tény, hogy az úgynevezett pihenés közben — ha nem olvasok, ami a fő szenvedélyem — mindig a munkámon gondolkodom. Magamban festek.

— Azt mondják, Ön szenvedéllyel, mámoros izgalmi állapotban fest. Szenzibilitása áttör a rutinnak, a „normálisként” elfogadottnak, a hamisságnak a kérgén; az itt-létben megsejti a más-létet, a mindennapiban felfedezi a különöset, a jelentéktelennek tűnő részletben megleli a lényegét, s a homályba burkolt disszonanciában kimutatja az összefüggések finom rendszerét.

— Ösztönös, nőies, ezt szokták mondani rólam. Lehet, hogy igaz. Általában kész, kiérlelt tervvel állok a vászon elé, nem csinálók vázlatokat. A Krisztus-képeim kivételké voltak. A fejemben együtt van az egész, a vászonra csak rá kell festeni. Sem a közönség, sem a művészettörténészek eddig — furcsa módon — nem vették észre kompozíciós törekvéseimet, az egyensúlyt. Jóllehet minden képemnek szigorú csontváza van, szerkezete, tektonikája. Ez a felépítés — magamban — néha hónapokig is eltart. Aztán hirtelen retentő erő, vulkanikus parancsot kapok belülről. Az ihletem erős, de nagyon törékeny is. Úgy értem ezt, hogy bizonyos fajta képet csak bizonyos világításban és hangulatban tudok festeni, és apró körülmények is nagyon meg tudnak zavarni. De ha senki, semmi nem zavar vagy zavar meg, úgy tódul a kép, hogy alig győzőm kézzel-szemmel követni. Vázlatot csak akkor csinállok, ha nincs nálam más anyag, csak ceruza, ezt feljegyzésnek, emlékeztetőnek szánom.

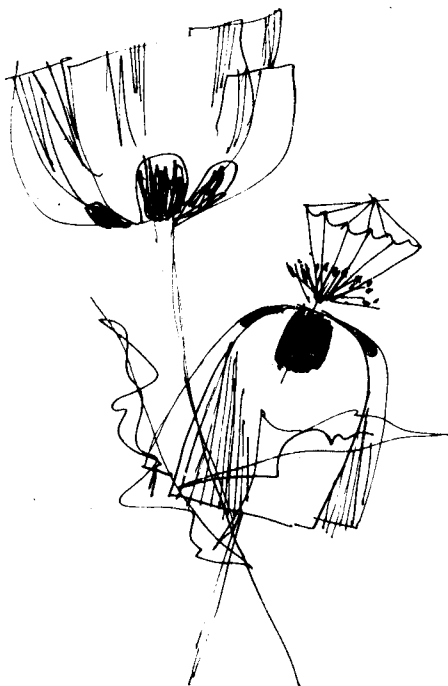
— Sokan irigylük, sőt meg is róják termékenységeért, s nem gondolkodnak arra, hogy ezzel a fantázia soha ki nem merülő nyersanyagát, a valóságot rágalmaazzák.

— Igazán? Ezt nem mondhatja komolyan. Hiszen annyira nem a menyiségen múlik. Igaz, hogy én nem is csinállok mást, mint festek és rajzolok — ha nem munkából, hát szórakozásból. Hát mit kezdjek a kezemmel? Nyáron még dolgozom vele a szentendrei kertünkben, de ott is hamarosan festés lesz a kerti munkából, muszáj, olyan követelődzöke a virágok. Portrét kíván valamennyi.

— Vállalja-e a szürrealizmust?

— Vállalom. Abban a szent pillanatban szürrealista az ember, mihelyt rajzolni kezd. Ne felejtjük el, hogy valamikor a kínaiak mennyire csodálkoztak rajta, hogy az európai portrékon a fehér emberek fél arca fekete. Ők nem használták az árnyékot.

— Mi a kedvenc színe?

— Radnóti idézem: „Két ujjá végigsúszik a szár / szőréen s a fű közt megáll. És már / kezében lánkol a lenge virág.” Másutt így ír: „Álltam; velem nem gondolt / senki már! vitte pipacsok szirmát / a szél, fejetlen álltak; a lomha / sötétben hét csillag pirult csak át!”

— Mindig más. Most a fekete és az arany. Nagyon jogosultnak érzem a fekete-fehér színellentétet. Én tizennégy éves koromig zárdába jártam, ott különösen foglalkoztatott. Meg aztán sokáig festésem se volt.

— Gárdonyi Isten rabjai című könyvéhez készült illusztrációi nagy tetszést arattak. Honnan vette a modellt?

— Még zárdista koromban olvastam az Isten rabjait, nagy hatással volt rám. Iskolás lányok szokása szerint én is rajongtam az egyik apácaért, aki a kiskunfélegyházi *Constantinumban* tanított. Szomorú, fekete szemű fiatal apáca volt, Victimának hívták. Amint latinul kezdtem tanulni, az első, amit megnéztem a szótárban, az ő neve volt. Aldozati bárányt jelentett. Nem tudom, mennyire ismerne magára, ha látná — én rá gondoltam, amikor Szent Margitot rajzoltam.

— Milyen külföldi kiállításokon szerepelt?

— 1966-ban négy képem szerepelt az „Ezer év művészete” című kiállításon Párizsban, a Petit Palais-ban. Ez úgy esett, hogy George Boudaille, a Lettres Francaises kritikus, tudtomon kívül, látta a 63-as kiállításomat és ragaszkodott a részvételemhez. Az 1970-es párizsi magyar kiállításra már nem küldtek, Boudaille hiányolt is a kiállításról írt cikkében engem és Bartha Lászlót. Az 1967-es londoni Magyar kiállításon is úgy vehettem részt, hogy a kiküldött angol művészettörténész, a kiállítás rendezője vett be, miután megnézte az anyagomat. 1969-ben a Magyar Egyház-művészet római kiállításán szerepelt három Krisztus-képem.

— Az utazás élménye felér egy gyógykezeléssel. Aki úton van, ahhoz még a netán haragvó múzsa is békülékenyebb.

— 1965-ben, 1968-ban Olaszországban, 1967-ben Angliában voltam. Mindig csak néhány hétig. Ezek azonban festői értelemben nem voltak külföldi utak, azaz nem dolgozhattam soha odakint, csak feljegyzéseket csináltam a memorizálás igényével. De láthattam a ravennai mozaikokat. Álltam a Szent Appolinaris mozaikja előtt: világoszöld háttér, előtte fehér bárányok. Megismerkedtem a Tate Galéria op-, pop- és lettrista törekvéseivel, a British Museum hatalmas asszír-babilóniai anyagával. Az újak közül Bacon ragadt meg legjobban, mert az élő embert valahogy még élőbbre transzponálta azzal, hogy halott pápákba és királyokba bújta. A vegetáció is diadalmasan vagy bomlasztóan jelen volt, ha a húsban is, és a kutyás képe-

nek sima zöld feltjában a természet maga üvöltött. Közben Anglia csonka normann tornyai alatt eleven kis pófák vi-gyorgotak az oszlopokon, és az olasz S. Zeno kapuján, a reliefeken elevennél elevenebb olaszok ácsolták a bárkát és bámulták Ádám és Éva történetét. Elő-bukkant mindenünnen az ember és kö-vetelődött: én is fontos vagyok a mű-vészetben.

— *Kik a kedvencei?*

— 1959-ben utaztunk a férjemmel Pá-rizsba. Habzsolni kezdtem azt, amitől évektig el voltam zárva. A reproduk-ciók csak nagyon halvány képet adtak a Jeu de Paume-ban látható csodálat-os impresszionistákról. És Monet szé-kesegyház-sorozata, úgy éreztem, hogy engem igazolt. Én akkor is, most is „csomók”-ban festettem — ahogy Ju-hász Ferenc írta rólam, — egy-egy té-mát más-más világításban, hangulatban, sok oldalról szeretek feldolgozni. Van Gogh még mindig azon a magaslaton állt előttem, mint mikor először cso-dáltam meg, reprodukcióban. A modern galériákban láthattam végre Rouault-t és Matisse-t, Picassót, Mathieu-t, Pollock-ot és a többieket. Boldogan állapítot-tam meg, hogy elzártan és magamra hagyatva sem estem ki egészen az ele-ven európai áramlatokból. Főleg az volt a megnyugtató, hogy végre józanul néz-tem és láttam: „Az én Atyám házában sokféle lakások vannak”, ahogy a bib-liában olvasható. Vagy ahogy annak idején a Szocialista Képzőművész Cso-port esztétikusa, Nagyfalusi idézte ve-lem kapcsolatban Lenint, vagy ahogy akkor mondtuk, Uljanovot: „Minden dol-got a maga sajátosságában kell nézni”.

Csak nálunk volt az, hogy egy-egy irányt, stílust egyedül üdvöztetőnek ki-áltottak ki, s aztán a többire rásütöt-ték, hogy dekadens, gerinctelen vagy botránykő. Már jó párszor kiderült, hogy aki a művészet szabadságáról szó-nokol tele szájjal, ha festő, a saját az-napi stílusának a szabadságát érti raj-ta, ha meg művészettörténész, az ő speciális, kedvelt területének a szabad-ságát.

— *Napjaink magyar képzőművészete többféle irányzatot fog össze: posztimpresszionista törekvésekkel átszőtt na-turalizmust, plebejus realizmust és non-figuratív áramlatokat. Szorosan kapcsolódik a nyugat-európai fejlődéshez, de ez semmiképpen sem jelenti azt, hogy annak provinciális változata vagy után-zata. A magyar pikúra eleget tanult a franciától és a némettől, de hogy még-sem az École de Paris pannón vállal-*

kozása, vagy a német expresszionizmus közép-európai hajtása, azért sokat kö-szönhet a szentendrei festészetnek.

— A szentendrei festők minden év-ben megrendezett kiállításán rendszere-sen szerepeltem. Ez a festészet élt, s minthogy élt, változott is. A Vajda kö-rül csoportosult művészeket megelőző generáció — a nagyjából posztimpresszi-onista törekvésű telep — az ötvenes évek végén, a hatvanas évek elején már kénytelen-kelletlen egyenrangúnak, de legalábbis egyenlő súlyúnak kellett, hogy maga mellett elismerje a Vajda-kört. Vajdának máig sem volt kiállítása Pes-ten — Szentendrén és Fehérvárott két-szer is —, de a hatása egyre erősebb lett. Vajdát mesterként és szentként tisztelik a hívei, felesleges hangsúlyoz-nom, hogy én is, de fájdalommal látom, mint minden szentet, őt is gyakran méltatlan okokból rángatják le az égből, vagyis a kultusza olykor vulgarizálódik. Ismertem, tudom, hogy ő szeretné ezt a legkevésbé, aki következetesen és ge-rincesen a legcsekélyebb olcsóságot sem tűrte el sem műveiben, sem életében.

— Gondoljon Szent Pálra: „A sóvárgással eltelt természet Isten fiainak megnyilvánulá-sát várja. De megmarad az a reménye, hogy a mulandóság szolgál állapotából fölszabadul Isten fiainak dicsőséges szabadságára. Tud-juk ugyanis, hogy az egész természet együtt sóhajtozik és vajdúdik mindaddig.” Vagy Tel-lhard de Chardinre: „Krisztus az anyagot megszentelni jön, megszentelni mindazt, ami az ember belső és külső életterét alkotja. Minden valóság, az anyagi valóság is, a mi lelkünkért van.” Nemcsak az emberek, az állatok is megváltásra várnak.

Szentendrei festő vagyok, és a sokféle Szentendreből az szeretném kiszűrni, ami Szentendre lényege — a sokféleséget. Talán nem szerénység, ha ebben Vajdát is felhozom érvnek az én minden évben mást kereső módszerem mellett: az övé is az volt. Ha a festő minden oldalról körüljár egy témát, lelkiismeretesen, végül elfogja a félelem — nem modoros-e, nem tudja ezt már túl jól? És akkor tudatosan vagy egészséges ösztönösséggel, de változtatni kell rajta. Én attól is félek, hogy amint a szentendrei posztimpresszionizmus eléggé meggyengült, úgy a szentendrei motívumok kimeríthetetlen kincse is lassan egy jelrendszer finom variációjává válik. Úgy láttam, hogy nálam ez a jelrendszer a 63-as kiállításomon kulminált. Ezt a tematikát ma már nem tudom folytatni. Az 1963-as Csók Galéria-beli kiállításom eldöntötte, hogy hová sorolhatnák. Ahhoz a szentendrei második generációhoz, amelyik Vajda körül alakult ki és a háború alatt, valamint a felszabadulás után őt követte és az ő hatását fejlesztette tovább. Megtisztelőnek és lényegében igaznak érzem ezt a besorolást.

— 1970-ben a Műcsarnokban rendezett gyűjteményes kiállítása ismét az értő figyelem és az értékelő rokonszenv középpontjába állította. Mégis, voltak olyanok, akiket megbotránkoztatott, hogy a képein Krisztust az állatokkal együtt festette meg. Mások viszont a Krisztus-képeket találták a kelletténél többször.

— Én úgy hiszem, Krisztus képes volt átvinni minden élő szenvedését. A lóét is, a rózsáét is. Nemcsak az emberét vette a vállára, hanem az egész teremtet világot. Nézzen egy ló szemébe, nézze meg egy ember kezét — gyötrelmeket tükröz. Mert mindenki azt mondja, önála többet senki nem szenvedett. Pedig mindig van több. Éktelen szerénységnak érzem, ha Krisztust festek. És mellé állatokat. De az állatok is részesei az isteni tervnek. Akármilyen blaszfémikus is: beletartozik ebbe a tervbe a hervadó virág szenvedése, a haldokló kukoricáé, a ló könnyes szeméé.

Nemcsak magamnak festek, az embereknek is, és öröm nekem, ha másnak is tetszik, amit csinállok. De persze az örökkévalóságnak is dolgozom. Ezt azonban kevesen merik bevallani.

— Melyik művére büszke, melyik a legkedvesebb?

— Mindig az utolsó néhányat szeretem. Most a Szarkofág-sorozatot. De még nincs készen!

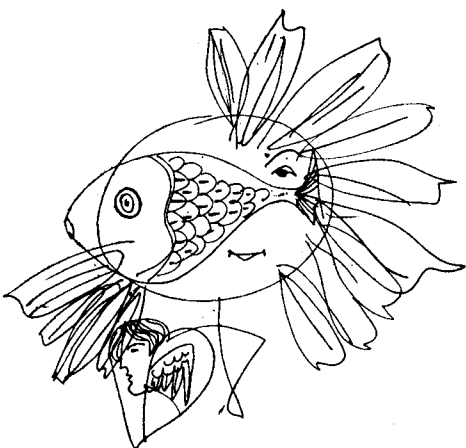
— Művészi tervei, vágyai?

— 1968-ban vettem át a grafikai szakosztályból a szövetség festői szakosztályába. Ekkor indulhattam egy gobelin pályázaton, amit a szombathelyi Bartók Béla zeneiskola számára írtak ki. Ez volt életemben az első festői megrendelés. Valamikor freskót is örömmel vállaltam volna, de ma már nem bírnám erővel. Szívem vágya egy mozaik. Ha valaha mozaikot csinálhatnék, úgy érezném, nem éltem hiába.

Most talán az a legfontosabb, hogy ne hagyjam abba a keresést. Milyen konzervatívizmusra vezet például, ha a festő mindenáron mai akar lenni. Csinálja, csinálja, s észre sem veszi, hogy beléfagyott abba, ami a születése pillanatában új volt. Versenyt akarok futni, nem az új és új stílusokkal, hanem azzal, amit a meg nem álló élet kívált belőlem. Röviden: legfőbb művészi célom, hogy sose legyek elégedett a munkámmal. Szeretném kifejezni azt az örökké változó csodát, amit nekem a világ jelent. Gyakran változtatom az anyagokat is, amivel dolgozom, keresnem kell az anyag számomra legjelentősebb lehetőségeit.

— Krisztus-képeiről a gondolkodó megismerés szenvedélyes és bátorító csendje árad. Az élet vállalására és a természet dicséretére tanítanak. De úgy érzem, még ennél is többet jelentenek: az alkotóművész szintézisét. A magyarságtudatnak, a szentségre áhításnak és az emberi tisztességnek tömör és euforikus kifejezését.

— Magyar festő vagyok, itt élek a Duna partján, és az is akarok maradni.

— Mit üzen olvasóinknak?

— Tudják-e még, mit jelent a hal? Ime, ezt üzenem: ICHTHYSZ.

Ezen nem magyarkodást értek, sem azt, hogy nem foglalkoztat erősen az, ami Magyarországon kívül történik. És nagyon érdekel, igenis, az ember ábrázolása is. Igaz, a modern művészet fejlődése még nem talált erre kielégítő megoldást. De énvelem évekig arcok néztek szembe a virágokból, és a növényektől is misztikus jeleket kaptam, hogy valamiképpen minden összefügg az emberrel. 1968 tavaszán megláttam Szigligeten egy törött karú Krisztust, egy feszületet az országút mentén. Döbbetesen hasonlított egy szegény helybeli kovácsra. Alatta Mária pruszlikban és sok szoknyában olyan volt, mint fejére borított kendő alatt egy badacsonyi parasztasszony. Keresni kezdtem az embert és megtaláltam a Duna mentén és a Balaton környékén: a megmaradt útszéli feszületeken. A Szent Mihály-hegyen, a kápolnában Krisztust úgy ábrázolták, mint egy balatoni halászt. Körülötte az apostolok a halásztársai. Aztán Talján-dörögd felé olyan Krisztust láttam, mint ha maga Attila lett volna személyesen. Vagy Öskü környékén. Mert én az át-tételt kerestem, ami több is, kevesebb

is, mint az ember, embert ábrázoló szobron vagy festett pléhdarabon. A nyersen, népi eszközökkel és magyarul kifejezett szenvedést. Amit Bajótról, Badacsonyból összeszedtem, hazahoztam, megpróbáltam a magam módján megfogalmazni. Nem tudtam és nem is akartam soha izmusokat másolni, vagy azokhoz alkalmazkodni a piktúrában. Nekem ez jelentette a szabadságot és a művészet tisztaságát.

*

A vászon repedezett, porlékony, szélei lassan kibuknak a keretből; itt-ott lepattogzott már a festék, helyén kivül-
lan frissen az arany háttér, és — egyre jobban — az alapozás sötét varas-szenvedő színe. A kék, a fehér és a zöld ijedten védekezik és fölmenekül az arcára: erekbe, barázdákba, álmatlanságba. Titkos férgek percelik a fát, alatomos vigszággal nyelik, lassú járatokat vájva. Bal kezében a gyertyaláng fakón serceg, s voltak, vannak és bizonyára lesznek is kegyetlen pillanatok, amikor kialvóban vibrálni kezd, de aztán új erőre kap és fellobog.

HEGYI BÉLA

N A P L Ó

SZENT MARGIT DICSÉRETE

Mikoron az ő nagy keserűségét látván az sororok és így mondának vala ő neki: „Mi téneked benne? Mit gondolsz te vele? Mire, hogy minden történetért te tennemmagadat gyötröd?” Tehát ez szentséges szűz, Szent Margit asszon, az ő szívének mélységéből vonván nagy fohászkodást, ezenképen felele: „Anyaszentegyház minden hívő kereszténynek anyja, az ő drágalátos tagjaiban metéltetik, és ő igen keményen gyötörtetik és ti azt mondjátok énnékem: Mi téneked benne? Nemde, nem ő szült e kereszt vizének miatta újonnan engemet ti veletek össze. Nemde az ő leányai közül való vagyok-e én?”

„Én téged királyt, atyámat és uramat, és tégedet királyné asszony, anyámat és én asszonyomat, azokban, azaz oly dolgokban, melyek Isten szerint és Istennel vannak, azokban elismerlek. Azokban pedig, kik Istennek ellene vannak, sem tégedet király, atyámnak nem mondlak, sem tégedet királyné asszony anyámnak nem mondlak. Mert meg vagyon írva »Ki el nem hagyja én érettem atyját, anyját, nem méltó én reám, nem lehet én tanítványom.«”

A sororok megkérdik vala ő siralminak okát, úgy mond vala Szent Margit asszony: „Azért sírok, (hogy) mert könnyörülök ez beteg szegényeken és bánkodom szívem szerint, hogy én őket nem segíhetem egészségre. Ezeknek felette hálát adok az én Teremtőmnnek, hogy ki könnyörült én rajtam, és engemet egészen teremtet, és mind ez mai napig egészen felnevelt, kinek okáért ismerem én magamat ő irgalmasságának inkább kötelesnek lenni hálaadásra”.

AZ OLVASÓ NAPLÓJA

„Mikor — huszonegy évvel ezelőtt — Visegrád fölött, a Lepence-völgyben, füves Duna-parton, tavaszi szélben a homéroszi himnuszokat lapozgattam...” A huszonegyhez tegyük hozzá még tizenkettőt, mert azóta, hogy Devecseri Gábor ezzel a mondattal kezdte „az eposzról”, vagyis a Homéroszról írt „lírát”, újabb tizenkét esztendő telt el: mindenképpen több mint három évtized ez, harminchárom év Homérosz szolgálatában és bővületében. De nemcsak a számok kedvéért idéztem ezt a mondatot, hanem legalább annyira a tájkép, s a helyzet kedvéért: egy völgy valahol Visegrád fölött, folyampart, tavaszi szél; s idézhetnék másokat is: hegyoldal, zsendülő bokor, ereszkedő este (a *Sáhnáma* tanulmány elején); hegyi kert, ablakon beintó lombok és Homéroszsal terített asztalok a kertben, ablakpárkányok a házban... — Devecserinél mindig minden csupa irodalom, az élet legtermészetesebb elemeként; nála mindig irodalomról beszélnek, irodalmat esznek-isznak, állandó táplálékul; és mégsem műhelyben ülünk, főlíások szellőzeten porában, vagy olyan árantik lakomán, aminőket valaha George rendezett a „köre” rajongóival — hanem többnyire szabad ég alatt, fák zöldjében, friss fűvön, a természet kellős közepén: ahogyan az irodalomhoz illik is. Kivált ahhoz, amelyik maga is maga a természet: mindenek fölött és előtt Homérosz.

Pár sorban fölidézi Devecseri Gábor új könyvében¹ a kertje fáinak árnyán irodalommal mulatozó társaságot is; és lehetetlen, hogy ne gondoljunk róla azokra a parkjukban sétáló humanistákra, akik a reneszánsz idején így szertették megbeszélni környezetükkal Vergilius, Horatius egy-egy sorát, szakaszát. Remek, dolgos és dolgukat értő filológusok voltak, a filológia minden nehézkedése nélkül, elegánsan és örömmel, pedantéria híján, élvezettel és élvezetre tanítva.

Devecseri is filológus; és nem kell hozzá különösebb fantázia, hogy oda képzeljük egy Ponthus de Tyard bissy kastélyába, amint az író-tudósok föl-alá sétálnak a puszpángok sora közt, friss munkáikról társalogva, arról a munkáról, amelyben természetesen benne van a kert is, puszpángjaival, virágaival, égboltjával, ugyanolyan tapint-

ható hitelességgel, mint majd később az idézett Visegrád fölötti völgy; és gyönyözve árad az a „kecsesen okos csevegés”, amelyet csalhatatlanul ismer mindenki, aki Devecserit valaha is hallotta vagy olvasta. Tekervényes, ág-bogas, magukat már-már elvesztő, majd vidáman újra megtaláló, ide-oda tévedezni látszó, majd hirtelen, biztos fordulattal mégis megkezdett csapásukra, célhoz vivő útjukra visszataláló mondatok; író és olvasó, előadó és hallgató közt a magától értetődő cinkosság fölidézése már az első szavaknál, azzal az egyszerre játékos és komoly beavatással, amely után már nem valaki tudós oktat valaki tudatlant, hanem a monológ minden egyoldalúsága ellenére is ketten társalgunk egy mindkettőnket eredendően érintő közös ügyről.

Ezúttal, illetve ezúttal is elsősorban Homéroszról; mert hiszen, mint a cím is mondja, legkivált hozzá kíván „kalauz” lenni a könyv. Persze sokféle kalauz van. Előfordul, hogy igyekvő utazó két-három hetet tölt egy országban, s máris testes könyvet ír róla: mit látott s mit kell látni, mit tud és mit kell tudni arról, amit ő tud. Az effajta kalauzok azonban nem sokat érnek. Ilyesmit kellő ügyességgel más könyvek-ből is össze lehet írni. Harminchárom év egy országban azonban, akármilyen nagy is az az ország, már többé-kevésbé kezesség a kalauz megbízhatóságáról. Devecseri pedig nemcsak bejárta ezt az országot, hanem olyan honosságot is nyert benne, aminőt írónak más íróban csak a fordítás adhat. Ez a huzamos vele együtt élés, ez a folyamatos közös lélegzés, két érrendszernek ez a tartós egybekapcsolása.

Tehát hiteles kalauz, nyugodtan rábízhatjuk magunkat. Mert az a Homérosz, akiben ő kalauzol, nem pusztán „filológiai probléma”, nem is csak „fordítói föladat”; hanem elsősorban élő és éltető élet, aminek az elérhető legpon-tosabb tolmácsolása éppen az élet „élésének” a szempontjából olyan végtelenül fontos. A könyv tele van a fordítás „mesterségére” és „művészetére” vonatkozó, lényeges és útmutató észrevételekkel; legvégő céljuk, legmélyebb értelmük mégsem az, hogy tökéletesebbé tegyék a mesterséget és a művészetet, hanem hogy a minél tökéletesebb mesterség és művészet által minél igazab-

¹ Devecseri Gábor: *Kalauz Homéroszhoz*. Szépirodalmi Könyvkiadó, 1970.

ban *élhetővé* tegyék Homéroszt — mindenekelőtt magának Devecserinek, s aztán, az ő közvetítésével, „kalauzolásával” nekünk. A csupa irodalom, csupa mesterség, csupa filológia végül is magánál többet, nagyobbbat, lényegesebbet szolgál: egy humanista értelemben vett teljes életet. Életet, amelyben a két természet: az, amelyik adatott számunkra, és az, amit a művészettel teremtünk magunk köré — harmonikus egységben szolgálja teljesedő emberségünket.

A költő-fordító — mondja egy helyütt Devecseri — fordítás közben is „teljes odáig-élt világából, összes élményéből” merít, illetve — szeretném inkább így módosítani az állítmányt — *teremt*. De nemcsak a költő-fordító, és végső soron nemcsak a költő. Gondolom, nem hamisítom meg, hanem inkább csak kimondom Devecseri Gábor kimondatlan, de sejtetett gondolatát: minden pillanatunk minden kérdésére „teljes odáig-élt világunk, összes élményünk” készségével kell válaszolni próbálnunk. Ilyesféléit érzek ugyanis ebben a könyvben, különféle témájú esszéi sorozatában: a kérdésekre egy „teljes odáig-élt világgal” való válaszolásnak a sorozatos „kísérletét” (utalva az *essai* műfaj eredeti jelentésére). Valami olyasmit, hogy a legszigorúbb verstani és filológiai kérdésekben sem „csak arról” van szó, hanem mindenben — noha teljes szakszerűséggel a téma területén — ugyanakkor valami

másról, valami többről is: a „teljes odáig-élt élet” állásfoglalásáról.

Megoldotta — ha egyáltalán akarta — Devecseri Gábor a kérdést, egy szerző műve-e a két „homéroszi” eposz? Úgy hiszem, nem. A maga számára azonban vitathatatlanul megoldotta; mert hogyan dönthetett volna másként, mint az egység nevében, amikor ő maga — tolmácsolva — olyan szervesen eggyé élte a két művet? A végső lényeg különben sem a „megoldások” — egyébként, úgy hiszem, majdnem mindig megbízható — filológiai és irodalomtörténeti hitele. Nem az, hogy egy-egy megállapítása ennyi meg ennyi idő múltán, ennyi meg ennyi új adat fényében még mindig érvényes marad-e. A lényeg a „teljes odáig-élt élettel” való feleletnek az egzisztenciális érvényessége: az, amit ő maga mindebből magának életévé élt, és amit nekünk életünkkel élni segít, „kalauzol”. Született humanista pedagógus; tegyük hozzá, hogy sikeres pedagógus.

„Vasárnaponként — idézem egyik tanulmányából azt a részletet, amelyre már céloztam — a hozzánk özönlő kiránduló barátok és ismerősök, noha hegyre jöttek, tengerben, az Odüsszeia déltengerében találták magukat...” Hogy mi a sikere? Az, hogy nemcsak megízleltette velünk, de otthonos éghajlatunkká is tette ennek a „déltengernek” a levegőjét.

RÓNAY GYÖRGY

SZÍNHÁZI KRÓNIKA

Illyés Gyula „tréfában” elbeszélte „tragédiának” nevezi legújabb művét, amelyet a pécsi Nemzeti Színház 75 éves jubileumi ünnepségére írt „az emberiség legősibb ügyéről, arról, hogy lehet-e boldogság a földön.”

Bölcsék a fán a címe a tréfában elbeszélte tragédiának, ami talán nem is tragédia, csak tragikus helyzetek adta töprengés a jobbról, amit a szerző diadalra vinni óhajtott. Valami kis, Krisztus előtt néhány századdal elképzelt, görög demokráciában játszódik az arisztophaneszi gúnyorú mű, amely Szarospatakon, Lorántffy Zsuzsánna fejedelemasszony előtt adnak elő a diákok sikeres examenjük és a harmincéves háború után, immár Comenius mesterük világlátásával és humanizmusa által kitágult szemmel és lélekkel. És persze a mai élet néhány kiálló hiányosságáról szól, mert

Illyés az arisztophaneszi plebejus látásmód birtokában immár mesteri fokon mer komédiázni, keserű labdacsokat vastag diákhumorba fűrésztve adagolni, vagy akár „Rosskur” néven ismeretes goromba medicinákkal kihajtani a beteg testből a rosszat. Első telitalálata maga a prologus, a XVII. századbeli diáksüvvölvény, aki éppen azzal, hogy szemünk láttára húzza le csizmáját és tekeri a nyakába valami tógafélét, nemcsak ókori filozófálgató naplopóvá, hanem korunk bitnikjévé is válik. A hangütés, a színpad és a nézőtér közötti villamos áramlat megindulása az első pillanattól fogva rövidzárlat nélkül működik. Andros, a bitnik ugyanis megmagyarázza, miért vándorolt ki a dolgozó emberi társadalomból a semmittevés sokszor szemetes, de kellemes szunyókálásokra mégis alkalmat adó me-

zejére. A parányi népi közösségben ugyanis, bár szorgalmatos lenne a nép, a vezetés nem áll a helyzet magaslatán. Az elnök, aki megbízatását maguktól az istenektől kapta, csak persona grata kíván lenni és ezért semmi lényegbevágó dologban sem mer intézkedni. Pedig — mint a mesében — nagy baj érte a kicsinyke köztársaság népét: elromlott a kút, nem ad vizet, és az elnök kétbalkézes beosztottjai, a tanár és a mérnök nem tudnak megegyezni a kút helyreállításának mikéntjében. A tanár, mint a tradíciók őre a régi, faragott favályú visszaállításához ragaszkodik; a mérnök pedig, mint az új technikai szemlélet megszállottja, el akar vetni minden tradíciót. Ő furfangos gépi szerkezetekkel, műanyag csapokkal, pléhvályúval akarja helyreállítani a kutat. S míg ez a szakmai vita nő, da-gad és hullámszik, szomjan vész a nép. De házat, lakást, kertet vagy galambdúcot sem építhet, mert amit a mérnök javasol, azt megkontreminálja a tanár, és amit jónak lát a tanár, attól a mérnök hátán a szőr is égnek áll. Tehet-e mást a bitnik, minthogy egy kukába húzódva filozofál, mert úgy látja, igazán nem érdemes ebbe a vitába belékapcsolódnia. És tehet-e mást a szomjazó nép, minthogy dolgos szerszámaikat talicskába rakva, mint hajdani világjáró kubikusok, maga is neki akar menni a nagyvilágnak.

Két fanatizmus küzd előttünk egymással, amíg a csak magukat bölcseknek tartó bölcsek egy fára nem kapaszkodnak vitájuk hevében, s amíg ugatás-szerű üvöltés nem tör ki a szájukon. Ez lenne a tragédia. A komédia pedig kibékítő Deus ex machina képében az egyetlen reális megoldást sugalmazza: ásót nyomnak a tétlen kezekbe, és elindulnak nemcsak a kút, de az egész kis közösség földjeinek termővé tételére.

Dobai Vilmos rendezése mindenben méltó a színház jubiláris ünnepéhez, és messze túlhaladja azt a fogalmat, amit nemrég még „vidéki” színjátszásnak nevezünk. Bármely hajdani vagy mai magyar színház büszke lehetne erre a teljesítményre és a tízenkét színészre, aki összjátékban egy egész világképet varázsolt a majdnem hogy szűkös pécsi színház deszkáira.

Bánffy György szinte a szervi áthasolulás ideig és vérieg élte át az elnök szerepét. A léhűtő, teddi-de-teddoda férfi suta kandúrkodását mackós bájjal tudta emberivé varázsolni. Beszédében föl-fölsejdltek a népi ízek, pedig az alak egész komikuma éppen abban csú-

csosodott ki, hogy szürke, tekervényes, korszerűnek vélt protokoll-stílust erőltet magára.

A bemutató másik hőse a fiatal Koltai Róbert volt a bitnik és a sárospataki diák szerepében. A sok bölcselemet rejtő illyési sorokat, a jelleméhez illő trehányysága és hanyavetisége mellett is, olyan tisztán értelmezve adta vissza, hogy beszédkultúrában amúgy is visszaesett színészetünk egyik szebb jövőt képviselő reménységét üdvözölhetjük benne. A darab sikere ugyanis éppen filozofálgató álbohcsejségei révén óajta fordult meg. Bitnikje talán szeretetreméltóbb volt helyenként a szerep negatív voltát igazoló redlis példaképeknél. Viszont ő képviselte azt az ifjúságot a darabban, amely mustszerű habzásából lehiggadva, salakját kiforva esszenciává is válhatik. Alakítása tehát mustszerű volt — valószínűleg a szerző és a rendező szándéka szerint is.

A „bölcsek” karikatúráiból jelmezeleg is a tanár alakja a sikerültebb. Györry Emil bús magyar századok honfijú-ját sürítette csizmás, kacagányos, kajla bajszos, örök elkésett magyar álarca alá, amit semmiféle tógyszerű jelmez sem tudott eltakarni. Örök magyar tí-pust alkotott meg kevés külső eszközzel, belülről jövő azonosulással. S éppen azzal, hogy korból kiesettségét oly őszintén élte, teljesítette ki az alak komikumát is. Szántuk, és mert kortársunk is ő, szánakozva szeretünk is. Kézdy György a mérnök szerepében több külsőségre kényszerítődött. Ez a mindenáron élharcos, technikai szakbarbár ellenfeleinek lehangolásával akar célt érni. Ezért mohó, rámenős és kíméletlen. Ennek a föladatának meg is felelt. Mégis valamivel több emberi vonást kívántunk volna tőle. A jól megfogott szerep csontvázára egy kis eleven húst és tapinthatóságot. Bús Kati játssza Mayát, a második menyasszonyt, aki bitnik szeretőjét ráncba szedi és munkába ló-dítja. A folytatódni akaró örök asszonyi-ság himbózó báját és a kikelő magvak sziklát repesztő energiáját tudta egue-síteni szerepében. Igaz, a szerep hálás volt. De ezen a hálásságon túlmenően is sokat sikerült hozzáadnia, hogy a színpadon ilyen maivá és örökérvényűvé sikerülhessen. Megjelenik a színpadon Héra istenasszony is, a házasságok és a gyermekek hatáskörébe tartozó ügyében. Labancz Borbála vérbő, földi alakot formál belőle, mintha a termékenység asz-szonyának kissé karikírozott figuráját akarná élénk vetíteni. Ellentéte a kissé fagyos, vénlánuos első menyasszony szerepében az örökké habozó Mellonie.

Timár Éva különleges bájjal jelenítette meg ezt a nagyjából kivesző leánytipust.

A vérbő humor legfőbb forrása azonban a bitnik szerepeltetésén kívül a kórus. Illyés Gyula pompás hexameteresket írt a nép panaszainak, bűjének-bájának a kar által egyenesből kimondott megszólaltatására. Dobai Vilmos rendezői zsenialitása pedig éppen ezzel a kórus-megoldással érte el legnagyobb sikerét. Őt bumfordi, kétkezi munkás vonul fel előttünk, s mintha nem is dunántúli, hanem inkább tiszántúli módon, sárospataki nyomatékokkal cse-

ditenék ki a sorokat, amelyeknek végződése, mint régente színes bőrcskekkel megcifrázott ostorcsapó, úgy suhog, kanyargózik s csip oda a magunk elevenjébe is, igazi szellemi gyönyörűségünkre. Az öt színész neve, mint az előadás fontos zálogáé, ide kívánczik. Paál László, Somodi Kálmán, Kovács Dénes, Szivler József és Fülöp Mihály egyenlő rangú részesei az előadás sikerének. Kíváncos lenne, hogy a pécsi Nemzeti Színház minél több városunkban bemutathassa mintaszerű előadását, hogy általa „jobb részünket vihessük diadalra”.

POSSONYI LÁSZLÓ

KÉPZŐMŰVÉSZET

Új művek címmel — a Magyar Képzőművészek Szövetsége rendezésében — február utolsó napjaiban kiállítás nyílt a Műcsarnokban. A tárlat — amelynek zsűrijében Barcsay Jenő, Martyn Ferenc, Kerényi Jenő és Kondor Béla is helyet foglalt — széles körű visszhangot váltott ki. Egyes kritikusok (pl. Passuth Krisztina, a Tükör munkatársa) örömmel üdvözölték avantgarde művészeinknek (Korniss Dezső, Bálint Endre, Gyarmathy Tihamér, Anna Margit, Ország Lili stb.) a kiállításon való csoportos és hangsúlyozott megjelenését — többen viszont fulmináns hangú cikkekben marasztalták el a tárlat rendezőit a szürrealista, konstruktivista és absztrakt művek elfogadásáért. A kiállítás körüli felhőrdülést indokolatlannak érezzük. A magunk részéről Petrovics Elekkel értünk egyet: „A művészet sohasem áll meg, hanem állandóan változik, átalakul. Semmiféle földi erő nem lehet elég hatalmas ahhoz, hogy ebben feltartóztassa. A kor nagy szellemi áramlataiból senki sem vonhatja ki magát, aki meg akar maradni az emberi kultúra közösségében.” (Petrovics E.: „Megállás, változás és magyarság a művészetben”, 1935.)

Igaz, voltak a tárlaton üres, belső tartalom nélküli termékek (Szalóky Sándor: „Nyári virágok”, Hock Ferenc: „Memento”, Mizser Pál: „Kapások”, Bencs Gábor: „Nő legyezővel”, Batári László: „Tátra”, Kajári Gyula rajzai stb.), akadtak másoktól ellesett külsőségeknél többet nem adó epigonmunkák is (pl. Végh András „Tücsökzene” című Kokas Ignác-kópiája vagy Konfár Gyula Rouault-t plagizáló „Női fej”-e).

s az is igaz, hogy több prominens művésztünk (Borsos Miklós, Szántó Piroska stb.) távol maradt a tárlattól, — e sajnálatos fogyatékokoságokért viszont kárpótlást nyújtott egy sor elsőrangú munka!

A festészeti anyagból elsősorban Barcsay „Vörös képarchitektúra”-ját, Miháitz Pál „Ősszel” és „Margitszigeti romok” című képeit, Schéner Mihály népművészeti ihletésű munkáit, a nyilvánosság előtt ritkán jelentkező Giron Emmanuel két kompozícióját, Bernáth Aurél fölüeny tudással, nagy szinkultúrával megfestett „London”-ját, Papp Oszkár „Piros fej”-ét és Berki Viola „Új korszak születése” című — az 1917-es orosz szocialista forradalmat sablonmentesen megjelenítő — művét emlénk, mint magas kvalitású, meggyőző alkotásokat. A népes számban felvonuló nonfiguratívok legjobbjai Keserű Ilona, Molnár Sándor és Hencze Tamás. Vajda Júlia és Vaszkó Erzsébet munkáival méltánytalanul bántak a rendezők — a két festőnő kitűnő képeit roppant előnytelenül akasztották. Hincz Gyula, Bartha László és Szentiványi Lajos — reprezentatív helyre kifüggesztett — festményei bizony erőtlenekek, másodlagosoknak bizonyultak Barcsay, Czóbel Béla és Bálint Endre remekeinek közelében.

A kiállítás grafikai részének színvona-
la nem éri el a festményekét. A met-
szetek és rajzok zöme maníros, kiagyalt;
a kivételek közé tartozik Drégely László „Barna angyal” című krétarajza, Kő-
hegyi Gyula „Tárgyak az asztalon” című
vaskarca és Gy. Molnár István három
színes grafikája.

A szoboranyag viszont megint csak gazdag és impozáns. Az idősebb nemzedék (Pátzay, Vilt, Schaár) mellé felsorakozik a tehetséges fiatalok együttese; Csíky Tibor „Organikus struktúra”-ja, Medve András két munkája, Osváth Mária „Kuporgó”-ja, Baksa Soós Krisztina „Any a gyermekével” című kisplasztikája, Feldmann László „Torzó”-ja, Miró Eszter „Formatanulmány”-a, Nagy István János Filippino Lippi-érme, Szentirmai Zoltán öt plakettje — csupa öröndetes meglepetés.

Az „Új művek” című kiállítás létrejöttéért elismerés illeti a Képzőművész Szövetséget. Pezsgő elevenség, merész és szenvedélyes kutató kedv jellemezte a kiállított anyagot, amely valós képet, hiteles keresztmetszetet adott napjaink magyar művészetéről.

Az Esterházy-család képtára száz esztendővel ezelőtt került — vásárlás útján — a magyar állam tulajdonába. Az évforduló alkalmából a Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztálya kiállítást rendezett az *Esterházy-gyűjtemény legszebb rajzaiból*. A bemutatott egyedi grafikák közül többnek a sorsa, „előélete” sem érdektelen: akadnak közöttük olyanok is, amelyek valamikor Giorgio Vasarinak, a XVI. században élt festőnek (egyben művészeti írónak) és Sir Joshua Reynolds-nak, a nagy angol portréfestőnek voltak a birtokában.

A kiállított rajzok közül Leonardo, Raffaello, Dürer és Rembrandt lapjai közismertek, de a kisebb rangú mesterektől is nagyszerű schizzok láthatók, — így például a manierista *Parmigianino*-tól a „Vénusz és Amor” című tollrajz, a velencei *Palma il Giovane*-től a „Szent Jeromos” című rótlirajz, a bolognai *An-nibale Carracci*-tól egy krétával rajzolt „Akttanulmány”, a haarlemli iskola egyik legízesebb festőjétől: *Adriaen van Ostade*-tól a „Holland parasztcsalád” vagy a flamand *Calvaert*-től egy női akt, amely „A geometria allegóriája” címet viseli, valójában azonban az asszonyi szépség magasztalása.

Till Aran szobrai. Dr. Cserháti József pécsi megyéspüspök nyitotta

meg — március első napjaiban — Till Aran Hódmezővásárhelyen élő szobrász kiállítását a budavári Mátyás-templomban. Az Országos Egyházművészeti és Műemléki Tanács által rendezett tárlaton a művész két tucatnyi munkájával találkozhatott a közönség.

Az autodidakta Till Aran a néhány esztendővel ezelőtt elhunyt kiváló tiszántúli festő, Kohán György biztatására kezdett mintázni. Till Aran — akinek művészete a nagy német expreszszionista szobrász: Ernst Barlach munkásságával tart némi rokonságot — elsősorban Krisztus életének eseményeit ábrázolja. Lakonikus beszédű, a tömondatok egyszerűségével szóló munkái távol állanak az egyházművészetünk egy részére — sajnos — mind a mai napig jellemző vizenyős kifejezés módtól, konvencionális szemlélettől. A tárlat bejáratánál elhelyezett pár soros tájékoztatás rendkívül tömör, találó: „Till Aran munkássága — mely az evangélium szellemét tükrözi — szuggesztív, modern formavilágú és erőteljes feszülő.”

Till Aran szobrászi tevékenysége értékes hajtása a mai magyar egyházművészetnek. Az emlékezetes kiállítás darabjai között ott szerepelt a „Crucifixus” című szobor másodpéldánya is. (A mű első példányával — mint erre megnyitó beszédében Cserháti József püspök is utalt — 1969-ben ajándékozta meg VI. Pál pápát a magyar püspöki kar.)

Modok Mária (1896—1971). Ez év tavaszán fájó veszettség érte művészeti életünket: négy évig tartó súlyos betegség után — hetvenöt esztendőskorában — meghalt Czöbel Béláné *Modok Mária* festő, a szentendrei művészcsoporthoz egyik legrégebbi tagja. Műterméből váltakozva kerültek ki csendéletek („Fonyadt rózsák vizespohárban”, „Mimózák és pipa”), figurális munkák („Artista-leányka”, „Női akt”), nagybányai, párizsi és szentendrei táj- és városképek. Művei — amelyeknek mindegyike gazdag érzelmvilágú, önálló arculatú, vérbeli festőre vall — a modern magyar pikúra élvonalában biztosítanak helyet a körünkben eltávozott művésznek számára.

D. I.

Egy-egy olajfa áll az élet forrásának jobb és bal oldalánál. Mindkettőt a kereszténység ültette: az egyiket istenfélelemnek hívják, a másikat bizalomnak.

Páduai Szent Antal

ZENEI JEGYZETEK

(EGY KAMARAESTRŐL) Az „Évszázadok kamarazenéje” sorozat évről évre népszerűbb a közönség körében. Igaz, ebben a bérletben is akadnak „üresjáratok”, érdektelen hangversenyek, de művészi színvonala összehasonlíthatatlanul magasabb a többi bérleténél. Részen azért, mert sokrétű ízlést is képes kielégíteni a műsorösszeállítás, másrészt ebben a bérletben valóban java művészeink lépnek fel. Emlékezetes élményt szerzett például az a kamaraest is, melyen előbb Tarjánai Ferenc és Fellegi Ádám közreműködésével hallhattuk Beethoven kürtre és zongorára írt szonátáját, majd pedig Réti József Schumann „Dichterliebe” című ciklusát énekelte. A szonáta két megszólaltatója a mű minden hangszépségét érvényre juttatta. Igaz, helyzetük aránylag könnyebb volt, hisz Beethovennek ez az alkotása a bécsi klasszicizmus formai jegyeit követi, s inkább olyman stílusgyakorlat — persze egy zseni stílusgyakorlata —, amelyben az egymásnak felelgető hangszerek Haydn és Mozart kecses dallamvonalaival szólaltatják meg. Színes, érdekeltes összjátékban hallhattuk a szonátát, talán csak a kürtszólam pianissimói vesztek el a Zeneakadémia nagytérmeben.

A „Dichterliebe” Réti József tolmácsolásában az évad egyik jelentős eseményévé lépett elő. Ez a valóban európai rangú művész, aki talán nem minden operaszerepben érvényesítheti kivételes hangai adottságait, ezúttal ismét megguőzhetette hallgatóit tévedhetetlen stílusérzékéről, csodálatosan tiszta szövegkiejtéséről, s általában az oratóriumszerepekből már rég ismert és méltánuolt kvalitásairól. Remekül bontotta ki a dalciklus ellentmondásosságát, s a boldog és beteljesült szerelem mögött meáérezette a kezdődő schumannni tragédiát, mely a mű keletkezésének időszakában még csak futó, alig észrevett rosszulletekben nyilvánult meg, hogy alig néhány évvel később teljes félelmetességgel borítsa árnyékba az életrajzot és a műveket. A „Költő szerelme” című ciklusban még az öröm hangjai fényesebbek, s ezek szárnyaltak tündökletes szépséggel Réti Józsefnek a magasabb régiókban kinyíló tolmácsolásában. (Szép, a mű értékeit hangsúlyozó előadásban hallhattuk Maros Rudolf Consorts című művét is, amelyben a szerző a légmodernebb és a hagyományos zenei szerkesztés szintézisére tö-

rekszik, s meglehetősen elnagyolt formában szólalt meg Beethoven Esz-dúr szertettje a hangverseny végén.)

(ANGELO EPHRIKIAN ESTJE) Egy felejthetetlen, csillagfényes Károlyi-kerti estén hallottam először Angelo Ephrikiant, aki az akkor nálunk még meglehetősen ismeretlen Vivaldi „Krisztus” című oratóriumával aratott lenyűgöző sikert.

Óriásnak láttam Angelo Ephrikiant, s ahogy múlt az idő, úgy nőtt emlékezetemben. S most az óriás helyett egy bölcs professzor tért vissza, aki sehogy sem találta helyét a karmesteri pódiumon, aki heves harcot vívott szemüvegével, amely minduntalan cserben akarta hagyni gazdáját, aki sem Benedetto Marcello üde hangzásvilágát, sem Scarlatti szimfonikus remeklését nem volt képes különösebben átlényegíteni. Már-már lemondóan sóhajtottam: lám, mennyire csalóka az ifjúság tündérvilága, amikor egyszerre csodálatos hang zendült meg, ugyanolyan tündökletes szépségű, mint annak idején, a Károlyi-kertben. Igen, ez is Vivaldi volt. S a zenekar előtt megint ott állt az óriás, aki tévedhetetlen biztonsággal adagolta a hangok erejét és színeit, aki pontosan tudta, mit és hogyan valósítson meg a partitúrából, aki odavarázsolta elénk a zene szárnyain a velencei Szent Lőrinc-ünnep színes kavalkádját. A „Per la solennità di San Lorenzo” melléknevet viselő concerto úgy zengett, úgy szólt, mintha korabeli hangszerek játszanák a virtuóz futamokat, s Döry Zoltán, Bardócz Margit és Szilvássy László híres művészeket megszégyenítő szépséggel tolmácsolták szólamaikat. Igen, ez volt az a pillanat, amelyért érdemes volt eljönni, amelyet úgy visz magával évekig az ember, mint az ifjúság emlékeit.

Nem, nem okozott csalódást Mozart Esz-dúr szimfóniája sem, de ez nem Mozart volt, legalábbis nem az, akit megszoktunk. A szílamok töredezetté váltak, csak Don Juan tragikus alakja suhant végig közöttük teljes hitellel. Egyébként szüntelen Rossinira kellett gondolnom, aki egyre gyorsabb tempókat diktált zenekarának, hogy minél előbb visszatérhessen kedves konyhájának remekei közé.

(A HOMÉROSZ KÓRUS HANGVERSENYE) Melehetősen ritkán hallhatjuk ezt az együttest, melynek pódiumra léptekor mindig megrendít a művészet-

alázatos szeretete és tisztelete. Nem a szólamok virtuóz megszólaltatása itt a lényeg, hanem a közös éneklés öröme, a géniusszal való találkozás felemelő érzése. Ezért válik a Peskó György vezette együttes minden fellépése fontos kulturális tétté (amely érzésünk szerint sokkal nagyobb előzetes propagandát, sokkal gondosabb szervezést, nagyobb közönséget érdemelne). Örömmel halottuk a kitűnő szóló-teljesítményeket is, melyek közül külön elismerés illeti az orgonista Stomfai Károlyt, aki ezúttal is feszes ritmikájú, tudatos építkezésű, mélyen érzelmes Bach-játékával aratott megérdemelt, nagy sikert.

(LEMEZFIGYELŐ) A francia nagydíj és a kettős évforduló fényében a nemzetközi kulturális életben is megkülönböztetett figyelem irányul a Magyar Hanglezgyártó Vállalat minden újonnan megjelentetett Bartók-lemeze felé. Most már sajnos majdnem bizonyosnak látszik, hogy az összkiadás nem jelenik meg a tervezett határidőre, de a kése-delemért kárpótol, hogy mindegyik új lemez meglepetésekkel szolgál. A „Gyermekeknek” című 1908–09-ben írt ciklus felvétele például minden szempontból kifogástalan, néhol igazi mestermű. Zempléni Kornél egyik leglírikusabb, legtudatosabb játékosunk, így az ő előadásában nagyszerűen érvényesül a sorozat pedagógikus jellege, vidám derűje, kedves humora is. Tett volt a maga idejében a Gyermekeknek sorozat megírása, hiszen Bartók így akarta a zenei oktatás folyamatába beleágyazni a népzene páratlan értékeit, így akarta feltárni azt

a szinte érintetlen ősforrást, melyhez néhány esztendővel korábban Kodály Zoltán kalauzolta el. Hangversenyteremben maga is szívesen játszotta ezeket a miniatűr remekeket, s lemezeire is felvett néhányat. A művek későbbi átiratai is mutatják páratlan népszerűségüket. Zempléni Kornél lemeze a sorozat előadásának új és jelentős állomása, amely alighanem hozzájárulhat a sokat vitatott magyar Bartók-tradíció továbbfejlesztéséhez (Hungaroton LPX 11394-95).

Öszintén megvallva, szívesebben vetjük volna, ha a „Mikrokosmos”-t ismét Bartók Béláné, Pásztor Ditta előadásában rögzítették volna. Azért is, mert mégis csak ő a Bartók-tradíció igazi le-teteményese, másrészt ez a kifejezetten pedagógikus rendeltetésű sorozat — amely mint az ilyen művek általában, túlemelkedett eredeti célján —, az ő kezében vált volna igazán élővé, hiszen végigjárta a Bartók-iskolát is, melyet a maga teljességében idéz ez a 153 zongoradarab. A kezdeti tanulásra szolgáló művektől a nehéz hangverseny darabokig szemlélteti a Mikrokosmos a bartóki pedagógiát, amelyről rengeteget beszélünk ugyan, valójában mégis nagyon kevesen vannak, akik valóban hiteles és hív tanúi (ld. Székely Júlia kitűnő „Bartók tanár úr”-ját). Ezért is érdemes lett volna megfontolni, hogy ki játssza lemeze a sorozatot. Zempléni Kornél és Szűcs Loránt játéka ellen természetesen nem lehet semmi kifogásunk, mindketten korrekt, hiteles tolmácsolói Bartók szándékának (LPX 11405—07).

RÓNAY LÁSZLÓ

FILMEK VILÁGÁBÓL

Zabriskie Point (amerikai, színes, cinemascopé). Írta: M. Antonioni, F. Gardner, T. Guerra, S. Shepard, C. Peploe; kép: A. Contini; zene: P. Floyd; rend.: Michelangelo Antonioni; fősz.: Mark Frechette, Daria Halprin, Rod Taylor.

Azt a forradalmi-romantikus hullámot, amely ma az ipari-fogyasztói társadalom művészetét lassan elöntéssel fenyegeti, számtalan olyan nézet és doktrína szövi át, mely kritikátlanul általánosít, és olyan síkon mozog, ahol megemészthetetlen tapasztalat maradványok és vágyak, sőt indulatok és ellenszenv-ek, utópisztikus programok, jóindulatú szándékok és ájtatos célok keverednek

egymással. A korszellemben megnyilvánuló elfogultság hatása alól olykor a legnagyobb művészek sem tudják magukat kivonni. Antonionit a fogyasztói világ problémáitól a Vörös szivatagban még valamiféle múltba forduló pesszimizmus fogja el; a *Blow-Up*ban ér fordulóponthoz, a múlt eltűnik, a jövő még sehol, csak a jelen létezik, és minden a „nagy leleplezés” szolgálatába áll; a *Zabriskie Point*ban aztán eldőlt az útke-resés kérdése: az „alkotó pusztításban” Antonioni úgy véli, megtalálta a meg-váltó célkitűzést, mely a fogyasztói világgal való bajából kivezeti.

Művészi megoldásai, a remek széles-vásznú kameravezetés, az eseménytelen

cselekményszerkezet képítmikái bravúrai, s különösen az a képessége, hogy gondolatainak kifejezéséhez jóformán semmi szüksége a szóra, s mindent — többnyire jelképes, sűrített jelentéstartalmu — képeivel fejez ki, kétségtelesen a filmművészet mai élvonalát képviselik. Abban azonban, ahogy a társadalom megváltásának gondolatára reflektál, nem jutott túl a korai romantika lényegében irracionális szemléletén: a „mit” középpontba állításával idealista nagyvonalúsággal hanyagolja el a sokkal fontosabb „hogyan” kérdését, mintha az általa sugallt eszmények (a teljesítmény-elv elutasítása, a receptív-törzsi életeszemély, a nemi fölzsabadultság és az új libidóra támaszkodó erkölcs) nem lehetnének ugyanúgy új és nyomasztó elidegenedés forrásai. A „hogyan” feleletét a művészi katarzis keltésével helyettesíti, ami viszont meglehetősen bizonytalan valami, ha olyan konkrét kérdésekről van szó, mint a társadalom megsemmisítése, hisz tudjuk, hogy katarzist keltettek már igazságos és igazságtalan konstrukciókkal egyaránt.

Ezt a katarzist a befejezésben imáginált katasztrófa képei hivatottak kiváltani. Különböző lassításban tízszer, hússzor egymás után látjuk, amint lángolva, alkatrészeire szakadva a levegőbe röpül a fogyasztói világot jelképező kaliforniai luxusvilla, melyhez hasonlóan nem olyan rég Charles Manson szadista módon meggyilkolta Sharon Tate-t, a kommersz giccsfilmek ismert főszereplőjét és néhány barátját. Antonioni szeme előtt — az apokaliptikus agitáció túl — olyan kultúra lebeghet, ahol — az ilyesmivel ugyancsak sokat foglalkozó Nietzsche szavaival — az apollonikus és a dionüszioszi elem (a szépség és a boldogság) szintézise valósul meg, a tökéletes, nyilván emberfölötti világ. Fel tűnő azonban, hogy filmjében jóformán mindent dokumentatív-realista eszközökkel dolgoz föl, s nyoma sincs metafizikus megközelítés-technikáknak, holott ez eddig minden eszkatologikus gondolkodás elválaszthatatlan keretének bizonyult. Ennek az új romantikus hullámnak azonban éppen az a jellemzője, hogy a Nietzsche, Klages, Julius Langbehn nyomdokain haladó metafizikus, a történelemelőttiiség vagy a bukolikus jövő üdvözítő mítoszát propagáló célkitűzéseit konkrét-anyagszerű eszközökkel leplezi. Erről állapítja meg, nyilván önmagára is célozva Herbert Marcuse: „Technológiai okokból a metafizikai arra törekszik, hogy fizikaivá legyen.”

Az irracionális mondanivalót eltakaró dokumentatív megjelenítés következtében viszont talán az eddig információkban leggazdagabb filmet láthattuk Amerikáról. Hasonló a helyzet, mint az *Easy Rider*rel, ahol két heroincsempész hippijárja be az Egyesült Államokat magasztott kormányú Harley-Davidson motorkerékpárján, míg le nem lövik őket az országúton. A szebbnél szebb természeti és ipari tájképek előterében zajlik az erősen szubjektívizált cselekmény, s a néző — főlében a hatvanas évek visszhangosított technikájú amerikai beat sikoltozó-jajgató háttérzenéjével — belecsúszhat a szélesváson ezerszínű képfolyamaiba: égbenyúló épület- és vas-traverzek, Európában soha nem látott, végtelenbe vesző, zsúfolt forgalmú távolsági országutak, fölülről fényképezett három-négyszintes útkereszteződések, száz kilométer hosszúságban elnyúló városok, kőkorszaki hangulatot árasztó sivatagi tájak, villogó lámpájú automatikus berendezések, és a soha nem látott komfort látványába. A kamera — ügyes vágások egymásutániságában — végigpásztázik olykor a Black Panther négerjeinek, a páncélpajzsok mögött úrhajós védőöltözékben előnyomuló komor rendőröknek, plasztikbombát hajító festői hippiknek az arcán, s a mondanivaló attól függ, hogy a rendező végül kit lövet ártatlanként agyon: a rendőroket vagy a tüntetőket. Ez az európai és hollywoodi kommersz filmtechnika fogásait felső fokon alkalmazó hatáskeltés úgy ragadja magával a nézőt, mint annak idején a romantikus dzsungelfilmekben Nabonga, az óriás gorilla a törékeny fehér nőket.

A *Zabriskie Point* sivatagi kráterében a primitív édent és testközelséget megtaláló főszereplők valamiképpen Antonioni megoldás-eszményéről árulkodnak. A jóléti világtól való elidegenedés kétségtelenül vezethet az önként vállalt egyszerűséghez is. Ez azonban csak egy megoldás az ezer közül. Ahogy a filmben propagált „amor fou”, a testközelség öröme sem az ördögtől való, úgy az ipari világ bonyolultságát és ellentmondásait is konkrét emberi szükségletek idézték elő, nem pedig valamiféle sátáni gonoszság. Az elfogulatlan elemzés helyett Antonioni mégis inkább az ördögűzést választja; mintha az „élj veszélyesen” kamikadze-heroiizmusa, a jelképes villa levegőbe repítése és a keletkező tűzvész majdnem mindent megoldana — magától. Ha mindenkit visszakényszerít „az alkotó pusztítás” az őserdei testközelség paradicsomába, úgy

vitathatatlanul nincs többé elidegenedés a reklámtól, az áruválasztéktól, az üzleti élet hajszájától. De ha a gyermekkorba való kollektív visszatérésről álmodozunk, ha a „recherche du temps perdu” jelszavát hangoztatjuk, ha visszarettenünk attól, hogy az értelem, a fe-

lelősségvállalás és a tökéletlenség keresztjét tovább viseljük, úgy lehet, hogy inkább Karl Poppernek lesz igaza: „ha visszatérünk, úgy végig kell majd mennünk az egész úton — egészen a bestialitásig.”

UNGVÁRY RUDOLF

RÁDIO MELLETT — KÉPERNYŐ ELŐTT

A RÁDIOJÁTÉK. A közelmúltban ért véget az NDK-hangjátékok szemléje, április elején a gyermekeknek rendeztek nemzetközi rádiójáték-fesztivált, és alig van nap, hogy legalább egy hangjáték, rádióra alkalmazott novella vagy regény, regényrészlet ne szerepelne valamelyik adó műsorán. A rádiójáték együtt alakult ki, együtt fejlődött a rádiózással — mégpedig önálló műfajjá, amelynek szereplője és kelléke: a hang. A rádiószínpad: hangszínpad, a rádiószínház nézőtere a legnagyobb nézőtér, ahol állandóan „táblásház” van. A rádiómikrofon el nem múló felfedezése — és érdeme —, hogy felszínre hozta, „ember-közelben” az ember elé tárta a hang lehetőségeit, mélységeit, legparányibb rezdüléseit. A rádiójáték a legösszetettebb műfaj, amelyben — ha valóban jó és művészi — szerves egységben szólal meg a hang, a költészet és a zene. Mindezek gyönyörködő befogadója pedig nem a szem, hanem a fül, az agy, az emberi képzelet. Ezért mondják írók és költők oly gyakran — és oly sokan —, hogy a drámai műfajok közül a rádiójáték műfaja a legnehezebb, de — és ezt már a műfaj rendszeres művelői fűzik hozzá — ez a nehezség egyben élvezet is, a hang lehetőségeivel együtt tárulnak ki a fantázia — a teremítő fantázia — lehetőségei, bejárhatja a lélek rejtett mélységeit, behatolhat az érzelmek legtitkosabb világába éppúgy, mint az emberi szem nem látta távlatokba, a valóság és a mese csodálatos birodalmába.

A rádiójáték fejlődésének kezdeti szakaszában (értve ezalatt a harmincas éveket és a negyvenes évek elejét) még kevés eredeti hangjáték volt. A hivatásos drámaírók csak másodlagosnak (sőt: mellékesnek) tekintették a műfajt, szívesebben írtak a színháznak és a filmnek. Ennek voltak anyagi, de voltak technikai (műszaki, gyakorlati, szakmai) okai is. A mikrofon világa titokzatos, még föl nem fedezett világ volt. A színpadi írók nem tudtak elszakadni a látva láttatás-

tól, nem tudtak csak a hang viszonylataiban gondolkodni. Pedig — amint azt már Du Gard Peach angol hangjáték író több mint harminc éve igen találóan megállapította — valóban jó hangjátékokat csak „behunyt szemmel” lehet írni. Itt azonban nyomban fölvetődik a kérdés: akkor hát a rádióra alkalmazott novelláknak, regényeknek, színdaraboknak nincs létjogosultságuk a mikrofon előtt? Vessük el őket egyszer és mindenkorra? Voltak ilyen nézetek is. Wilfrid Rooke Ley, az angol rádió egykori híres hangjáték írója eleve a televízió képernyőjére „tanácsolt” minden (ahogy ő mondta) „mikrofon elé erőltetett” színművet. Élénk vitát kavart a harmincas években az egyik nagy francia rádióstársaság dramaturgjának az a véleménye, hogy irodalmi lelkiismerete tiltakozik mindenféle rádiószerfűstítés ellen, mivel az ilyen átdolgozások eredeti mivoltukból forgatják ki az írói alkotásokat. A francia hangjáték írók nyomában gyűlést hívtak össze és az említett véleményt — mint a kultúra megbénítására való törekvést — elvetették. (Már nem ilyen veszélytelen törekvést jelentett a kultúra megbénítására a hírhedt göbbelsi „rádióműsor-reform” rendelet, amely a nép szórakozási igényére hivatkozva — ténylegesen a hitlerista propaganda rádióbeli meghonosítására — több évig száműzte a mikrofon elől a rádiójátékok minden fajtáját, helyet adva a nivótlan, náci beállítottságú kabaréknak). Visszatérve hát a korábbi kérdéshez: rádió-adaptálás vagy eredeti rádiójáték? A fejlődés — és ez már a jelenre és jövőre is vonatkozik — kétségtelenül az eredeti rádiójátékok (és ezzel együtt a műfajt rendszeresen művelő írótábor) kialakítása felé mutat. Vitathatatlan tény viszont az is, hogy a rádió — amikor esztétikai élvezetet nyújt — egyben népművelési célokat is szolgál. Ezért nem iktathatók ki műsorából sem a novellák, sem a regények, sem pedig a színpadi művek adaptációi. Kilián Zoltán, a rádiózás

kiváló ismerője és szakembere (több évtizeden át a Magyar Rádió munkatársa) írta: „Hangjátékok, színműközvetítések népművelési értéke a rájuk vonatkozó tájékoztató adatok megismerésén túl mindenekfelett az a közös művészi munka, mely a hallgató és a stúdió között drámai művek hallgatása alatt fennáll. A képzelet rendkívüli művelése ez, olyan lelki tulajdonságé, melyre az inkább értelmi, érzelmi vagy erkölcsi és akaratfejlesztési népművelés során kevesebbet szoktak gondolni. Az egyérezőkű rádió az egész drámából csupán hangot ad, a hallgató tehát maga építi fel a darab egész megjelenülési világát. A hallgató képzelete teremti meg a helyszínt, a díszleteket, ez az öltöztető. Mindenki tapasztalhatta sokszor saját magán, hogy az igazi hang- és színpadi kulisszák teljes valóságfelépítés alakjában a hallgató lelkében vannak, a darab hallgatása alatt formálódnak ki, művészi együttműködésre bírva a figyelt. A hangból, mint egyetlen kifejező és ér-

zékelő eszközből szerkesztjük meg a mű átéléséhez szükséges egész testiséget. Színpadon és filmen a darab testisége ragad meg és segíti a szellemet, rádióban a szellemet érteve épül fel a világ, melyben a mű él.” A rádióra átdolgozott alkotások esetében még az a többlet-érték is jelentkezik, hogy a hallgatóban felébred az érdeklődés az eredeti írói mű (novella, regény, színdarab) megismerése (nemegyszer az adott író egész munkásságának a megismerése) iránt. Hiszen — és ez egészen természetes — bármilyen hűséges és kiváló az átdolgozás, mégsem adhat teljeset. Lényeges, hogy a rádióváltozat írója (amennyire csak lehetséges) azonosuljon a mikrofon elé vitt mű eredetijével. (Példaként hadd említsük itt Balogh László élményt adó rádiójátéksorozatát Kodolányi regényeiből, vagy Werfel „Musza Dag”-jának Török Tamás, és Solohov „Csendes Don”-jának Gáti József által történt, avatott rádiódramatizálását.)

BALÁSSY LÁSZLÓ

DOKUMENTUM

AZ AMERIKAI MAGYARSÁG ETNIKUS INTÉZMÉNYEI

III. A SAJTÓ

Az egyletekhez hasonlóan társadalmi szükséglet terméke az amerikai magyar sajtó is. Amilyen mértékben fűződik egy-egy közösség nevéhez valamilyen sajtó-organum létrehozása, annyira válnak ezek a közösségek társadalmi aspirációinak kifejezőivé és ébrentartóivá.

Az egyes bevándorolt népcsoportok sajtója nagyjából azonos fejlődési fázisokat és jellegzetességeket mutat. Számbeli gyarapodásának tetőpontja minden népcsoportnál egybeesik a népcsoport bevándorlásának tetőpontjával. A tömeges bevándorlás első generációjának nyelvi nehézségei ugyanis anyanyelven írott lapokat igényeltek. Az új haza nyelvének tanulása — különösen írás-olvasási szinten — nehezen ment. A bevándoroltak közül sokan életük végéig sem sajátították el az angol nyelvet. A különböző bevándorolt népcsoportok nyelven írott újságok Amerikában az 1920-as évekre érték el a legnagyobb számot; 1884—1920 között több, mint 3500 külföldi nyelven írott újság került forgalomba. 1884-ben a német bevándorlóknak 621 lapjuk volt. A magyarányú fluktuáció valamennyi bevándorolt népcsoport sajtójának történetét jellemzi, a 3500 lapból például hosszabb ideig csak 1052 tudta fenntartani magát. Általános, minden bevándorolt népcsoportra jellemző vonás, hogy a bevándoroltak beilleszkedésének előrehaladásával a lapvállalkozások száma csökken, néhány lap viszont kiemelkedik és nagy példányszám-ban jelenik meg.

A magyar újságok — az egyletekhez hasonlóan — ez idő tájt három csoportra oszthatók: 1. polgári „nacionalista” irányzatúak, 2. a szocialisták munkássajtója,

3. a vallásos szervezetek újságjai. Szemléletüket illetően az amerikai magyar újságok — a szocialista munkássajtó kivételével — erősen „nacionalisták” és „hazafiasak” voltak.

Az első magyar nyelvű újság Amerikában az 1848-as emigránsok 1853. október 15-én megjelenő *Magyar Száműzöttek Lapja*. E vegyes tartalmú szépirodalmi hetilapot Kornis Károly 1848-as emigráns szerkesztette. Közvetlen indítékot a lap alapítására az adott, hogy az orosz-török háború kitörésével magyar emigránsokat toboroztak a török hadseregbe. Az első szám azonban tájékoztat az újság általánosabb céljairól is: „Kapcsolatot kell teremteni — írja — az Amerikában élő magyar menekültek között, tudósításokat közölni az óhazában történt eseményekről, művelni a hazai nyelvet és fenntartani a magyar nemzetiséget.” A lap *Szépirodalmi Csarnokát* 1848 élményei ihlették.

E hetilap azonban rövid életű volt. Szerkesztője már a hatodik számban búcsút venni kényszerült gyérszámú olvasóitól. Magyarországon az újságnak mindössze első száma található meg — az is mikrofilmen — a Széchényi Könyvtárban. Az első amerikai magyar újság érdekessége, hogy — mivel akkor még nem volt magyar nyomda New Yorkban — angol nyomdában állították elő és az ékezeteket a szerkesztőnek sajátkezűleg kellett felraknia a magánhangzók fölé.

A *Magyar Száműzöttek Lapja* megszűnésével több, mint két évtizedig nem jelenik meg amerikai magyar lap. 1879-ben indult a második magyar újság *Magyar Amerika* címmel. E lap alapítása egy magyarországi eseményhez fűződik. 1879 tavaszán Szegedet elöntötte a Tisza. A New York-i Magyar Egylet a károsultak részére gyűjtést indítványozott. A tárgyalások során vetődött fel, mennyivel eredményesebben lehetne dolgozni, ha az amerikai magyarságnak lapja lenne, olyan, amely az amerikaiaknak is szólna, amelyben angolul ismertethetnék Magyarországot és a magyar kultúrát. Az újság szerkesztői (Loew Vilmos, a híres műfordító és Mogyoróssy Árkád, később Rockefeller gyermekeinek nevelője) magas színvonalú, kétnyelvű újságot adtak ki. Ez a lap sem tudott azonban magának állandó olvasótáborot teremteni, és öt szám után megszűnt.

Néhány évvel a második magyar lap bukása után, 1883-ban jelentkezett a harmadik, a tizennégy éven át rendszeresen kiadott *Amerikai Magyar Nemzetőr*. Valójában ennek az újságnak a megjelenésétől datálja az amerikai magyar hírlap-irodalom az igazi magyar amerikai újság megindulását. E lap már a gazdasági emigránsok köréből igyekezett magának olvasókat toborozni. Szerkesztője, Erdélyi Sz. Gusztáv „honosította meg lapjában a sajátosan jellegzetes és otthon sokáig megmosolygott amerikai magyar rovatokat, az egyleti kalauzt, amely az egyletek neveit, címeit és a tisztviselők neveit közölte hétről hétre”. Az „óhaza” elnevezés is az ő lapjának hasábjain nyert Amerika-szerte polgárjogot.

A magyar bevándorlók tömegesebb megjelenése az 1890-es évektől újabb magyar újságok alapítására ösztönzött. 1891-ben Clevelandben indította meg Kohányi Tihamér a *Szabadság* című, kezdetben heti, majd napilapot, amely Kossuth eszméit, az 1848-as Függetlenségi párt ellenzéki programját és a nemzetiségekkel szembeni erős nacionalizmust hirdette.

A magyar szocialista csoportok 1893-ban kísérelték meg először újság kiadását *Népjog* címen, amelynek egyetlen ismert száma 1893 áprilisában jelent meg. 1895-ben ugyancsak magyar szocialisták a Magyar Munkás Nyomda és Lapkiadó Szövetkezetének kiadásában indítják meg az *Amerikai Népszavát* Cleveland városban. Havi lapként indult, a szerkesztőbizottság később hetilapnak tervezte. Itt kezdte munkásságát Ábet Ádám, az első jelentősebb magyar munkásköltő is. Az *Amerikai Népszavát* azonban hamar utólérte az amerikai lapok állandó betegsége: a pénzhány. Mivel Clevelandben nem sokáig tudták fenntartani, 1896—97-ben New Yorkban jelent meg, ahol a lapot Berkó D. Géza, a lap nyomdai munkatársa megvásárolta és kiadását 1899-ben *Amerikai Magyar Népszava* címmel folytatta. Ez azonban már csak nevében volt rokona az *Amerikai Népszavának*. Berkó lapja is hetilapként indult, s 1905-ben alakult át napilappá. Amerikában magyar napilap alapítására az első kísérlet 1902-ben történt *New York-i Magyar Napló* címmel, „a pártolatlanság és a közöny azonban fél év után ezt az újságot is megszüntette”.

1902 tavaszán a magyar szocialista munkásszervezetek kezdeményezésére sajtótobizottság alakult egy munkásújság létesítésére. Az újság 1903. május 1-én jelent meg *Népakarat* címen, majd a Munkás Betegsegélyző és Önképzőkör hivatalos lapjává is lett. Kezdetben mind a „Socialist Labor Party”-hoz, mind a „Socialist Party”-hoz kapcsolódó szocialista magyar egyesületek, szakosztályok támogatták. A szervezetek ideológiai és személyi vitái azonban a lap sorsára is kihatottak: 1905-ben a Socialist Partyhoz kapcsolódó magyar csoport elszakadt a laptól is és *Előre* címen saját újságot bocsátott ki, amely eleinte havonként kétszer jelent meg. Ez időtől honosodott meg — sajnálatos módon — a munkásmozgalom különböző irányzatai által létrehozott sajtóban az elvi, ideológiai viták mellett a személyeskedések, egymás denuncálásának felelőtlen hangneme is. 1911-ben rövid időre egyesültek ugyan a különböző csoportok, és ezzel együtt *Testvériség* címen a *Népakarat* meg az *Előre* is, az együttműködés azonban hamarosan felbomlott. 1912-ben az *Előre* ismét külön újságként, napilap formájában jelent meg. Még két magyar nyelvű újságot kell a munkásmozgalomhoz tartozóként megemlíteni, a *Munkást* (a Socialist Labor Party magyar csoportjának a lapja, napjainkban is megjelenik még) és az *Industrial Workers of the World* (I. W. W.) nevű, nagy ipari szervezethez tartozók magyar nyelvű lapját, a *Bérmunkást*.

Az első amerikai magyar élclap: a *Pity-Palaty* 1902-ben látott napvilágot, ezt követte igényes vállalkozásként 1903-ban Kemény György szerkesztésében a *Dongó* (1933-ig). Az egyházi közösségek megszilárdulásával egyházi lapok is keletkeztek: a katolikusok körében elsőnek a *Katholikus Magyarok Vasárnapja* és a *Szenterzsébet Hírnöke* indult 1900-ban. A két katolikus újság alapítója és indító szerkesztője Böhm Károly clevelandi plebános volt. A reformátusok körében pedig Halassay Ferenc lelkész indította az *Amerikai Magyar Reformátusok Lapját*, ugyancsak 1900-ban. A központi lapok mellett helyi lapok is kezdtek megjelenni a nagyobb kolóniákban, telephelyeken.

Az amerikai magyar sajtó történetének „Big-time”-ja volt a századforduló utáni két évtized. Ezt az időt a lapok gyors szaporodása, ugyanakkor nagyarányú fluktuációja jellemezte. Az újság-gründölési láz sok megalapozatlan vállalkozást, tiszavirág-életű lapot is alkotott. Néhány újságnak sikerült azonban megszilárdulnia, széles olvasótábor gyűjteni és jövedelmező üzletvállalkozássá fejlődni. Ez időben az előfizetésekért folytatott versengésben a laptulajdonosok, a szerkesztők egyáltalán nem válogattak eszközeikben: egymást ócsárolták és gyanúsították. Az 1884—1920 közötti időszakban hatvanhét magyar újság alapításáról tudunk, s valószínű, hogy a további gyűjtések, kutatómunka során számuk néhányval még szaporodik. Ezeknek az újságoknak többsége már egy-két szám után csődbe jutott. Hosszabb időt 27 lap élt meg (ennyi jelent meg 1918-ban). Példányszámban a századfordulótól a *Szabadság* és az *Amerikai Magyar Népszava* vezettek, mindkettő — régi fényéhez képest jócskán megkopva — ma is egzisztál.

Az óhaza ügyeivel való aktív foglalkozás, a nemzeti érzelmek erős ébrentartására való törekvés a magyar újságoknak nem különleges sajátossága, de rájuk is jellemző. Amerikai kutatók a bevándorolt népcsoportok sajtójáról egyértelműen állítják, hogy „a balszárny kivételével különösen nacionalisták az otthon ügyeiben”. A bevándorlók nemzeti érzései természetes kifejlődésüket és erősebb stimulálásukat nemzeti alapon szervezett intézményeikben találták meg. Ezek közül is a templom, de különösen az újságok voltak azok, amelyek a legszorosabban kötötték őket a nemzeti nyelvhez. A tegnapi otthon kötelékét ezek hangsúlyozták a legerőteljesebben. Ezek tartották őket érintkezésben az óhaza politikai törekvéseivel, és adták meg a lehetőséget arra is, hogy azokhoz csatlakozzanak. Érdeklődésüket, aktivitásukat az óhaza dolgai iránt tudatosan vagy öntudatlanul növelte az a körülmény, hogy az amerikai társadalmi és politikai életbe eleinte nem tudtak bekapcsolódni, és többségük csak átmenetinek tekintette amerikai tartózkodását.

A polgári nacionalista újságok (*Szabadság*, *Amerikai Magyar Népszava*) és az egyházi lapok több-kevesebb következetességgel, de szinte kivétel nélkül valamennyien „a független és demokratikus Magyarorszáért” jelszóban tömörített po-

litikai platformon álltak. Az 1848-as forradalom és szabadságharc eszméinek hangsúlyozása, Kossuth Lajos emlékének, a Habsburg-ellenességnek hirdetése, általában az óhazában uralkodó politikai és társadalmi viszonyok ellenzése — ez fejezte ki a magyar kivándorlók szemléletét, hiszen szinte valamennyien más és jobb Magyarországra szerettek volna visszatérni. A bevándorolt magyar csoportok újságjai e csoportok társadalmi aspirációinak megosztottságát is tükrözték. A munkásság politikai öntudatának ébresztgetésében, demokratikus nevelésében, a szakszervezeti mozgalom élesztésében, kulturális oktatásban, érdeképviseletében, a sztrájkok és bérharcok szervezésében, támogatásában a munkáslapok jártak élen. A nemzeti nyelvnek, az etnikus közösségi tudatnak, a magyar tradíciók fenntartásának ápolása, magyar egyletek, templomok, iskolák szervezése és a mozgósítás erre, valamint a nacionalista megmozdulások szítása viszont a nacionalista „hazafias” lapok programjába és fegyvertárába tartozott. Tény az is, hogy a századforduló első évtizedében az osztrák-magyar kormánykörök szinte valamennyi jelentősebb amerikai magyar újságot túl radikálisnak, vagy legalábbis ellenzékinek tartottak. Időnként még a Szabadságtól, e polgári, erősen nacionalista szemléletű újságtól is megvonták a magyarországi terjesztési engedélyt. Ugyanakkor, mint a konzuli jelentésekben megfogalmazták, „a helyzet kényszerében” keresték velük a megegyeztést és mind a Szabadságnak, mind az Amerikai Magyar Népszavának szubvenciókat adtak, nem utolsósorban azon ígéret fejében, hogy mérséklék ellenzéki magatartásukat.

A szemléleti különbségek természetesen kezdettől fogva megosztották az újságokat. 1914 előtti időszakban azonban az a sajátos történelmi helyzet, hogy valamennyi újság olvasótábora szinte egyazon társadalmi rétegből: a kivándorolt és új hazájukban zömmel munkássá lett parasztokból verbuválódott, tompította is az újságok szemléleti különbségeit, számos vonatkozásban pedig lényegében azonos felfogást vallatott velük. A bevándorolt magyarok életéről, problémáiról, a bérharcokról, a sztrájkokról valamennyi magyar nyelvű újságnak írnia kellett, és erősebben vagy gyengébben, de képviselni kellett a munkásérdekeket, ha nem akarták olvasóikat elveszíteni. Ez időben az amerikai magyar újságok és olvasóik potenciálisan a magyarországi demokratikus és függetlenségi ellenzék balszárnyát képezték. Ezzel számolva látogatta meg az Amerikába vándorolt magyarokat 1914-ben Károlyi Mihály a szociáldemokrata párt néhány vezetőjével, remélve, hogy a hazai ellenzék komoly anyagi és erkölcsi támogatást kap tőlük a következő választási küzdelemhez. Károlyiék útját és programját szövetségben, „koalícióban” támogatták a munkás és „hazafias” lapok, ha egyikük elsősorban az általános választójogot, másikká pedig a nemzeti függetlenség kivívásának szükségességét hangoztatta is. Amerika magyarságának tömegeit „A független demokratikus Magyarorszáért” jelszó nemcsak fellelkesítette, hanem komoly anyagi áldozatra is ösztönözte. Az induló nagy akció végére azonban idő előtt pontot tett az első világháború kitörése.

Az 1920-as évektől az amerikai magyar újságok történetének újabb szakasza kezdődött. A világháború négy éve meglazította kapcsolataikat az óhazával, és főleg az a körülmény, hogy a kivándorolt magyarok többsége a végleges letelepedésre szánta el magát, változtatott az újságok szemléletén, profilján is. Érdeklődésük a szülőháza mindennapi élete, politikai problémái iránt tompult, figyelmüket egyre inkább új, most már végleges hazájuk dolgai kötötték le. Ez a változás tükröződik az újságok témáinak módosulásán is.

A magyarországi események, az októberi forradalom, a Tanácsköztársaság felélénkítették ugyan az érdeklődést az óhaza iránt, egyszersmind tovább polarizálták a magyar újságokat, az újabb bevándorolt csoportok pedig új, politikai irányzatú lapokat alapítottak.

Néhány amerikai magyar újság az 1920-as években is ébren tartotta az „1918-as magyar október” szellemét vagy annak propagálására szerveződött. Ez újságok — hasonlóan a kommunista és szocialista lapokhoz — természetesen Magyarországról ki voltak tiltva. Egyesekről csak az amerikai magyar követi jelentések alapján van tudomásunk, példányszámaik a magyarországi könyvtárakban nem találhatók meg. Mint „hazafiatlan”, „oktobrista”, radikális irányzatú és „az országból kitil-

tandó" újságok szerepelnek például a chicagói magyar konzul jelentésében a *Californiai Magyarság*, *St. Louis és vidéke*, és a *Magyar Tribune* című lapok.

A legjelentősebb „oktobrista”, radikális amerikai magyar újság, amely a húszas években új szintet hozott az amerikai magyar sajtóvilágba, Göndör Ferenc lapja: Az *Ember* volt. Göndör Ferenc újságjának első számait még Budapesten szerkesztette Károlyi Mihály és az októberi forradalom támogatására. A bukás után a szerkesztő először Bécsbe emigrált és ott folytatta újságkiadói tevékenységét, majd 1926-ban Amerikába települt át. Amerikában Az *Ember* hamarosan az egyik legerősebb magyar hetilappá izmosodott, olvasótáborát főleg a háború után polgári radikális szemléletű szociáldemokrata bevándorlókból és magyar zsidó értelmiségiek köréből szerezte. Az újság az amerikai szocialista párt magyar szekciójának az orgánuma is volt, és a húszas években közvetlen kapcsolatban állt a bécsi szociáldemokrata emigrációval.

Az *Ember* a húszas években még megpróbálkozott a magyar demokratikus értelmiségiek tömörítésével és kulturális akciók kezdeményezésével. Rendezvényei nívós szintet képviseltek az amerikai magyarság kulturális életében. Ez az újság a trianoni döntés békés revízióját hirdette. Később eltávolodott a magyar ügyektől és Roosevelt „New Deal”-jének támogatójává szegődött. A harmincas években az európai és magyarországi fasizmus ellen következetesen harcolt és az antifasiszta magyar mozgalmak aktív résztvevője volt. 1945 után a lap a fiatal demokráciával rokonszenvez, a szemléleti eltérések azonban 1948-tól heves ellenségeskedésbe csapnak át.

A második világháború kitörése újabb megpróbáltatásokat hozott a magyar újságokra. Magyarország háborúba lépését Németország oldalán, egyetlen amerikai magyar újság sem támogathatta. Még a „hazafias”, „nacionalista” újságok is kénytelenek voltak elhatárolni magukat Horthyék politikai irányvonalától. Ezt kívánta nemcsak meggyőződésük, hanem az új hazával szemben kötelező lojalitás is. A szülőhaza szeretete, helyzetének, tetteinek megértésére való törekvés, a politikai irányvonalak szétválasztása, bírálata, sőt elítélése nem ment konfliktusok nélkül. Egyes újságok (Szabadság, Református lapok) mentegetni próbálták Magyarország lépését. Hangoztatták: Magyarországnak, mint kis országnak, Németország szomszédságában reménytelen lett volna szembeszállnia Hitlerrel, ennek következtében pedig a magyar-német szövetséget nem lehet és nem is szabad másként értékelni, mint látszatbehódolást, azaz Magyarország valójában a szövetségesek győzelmét óhajtja. Az Amerikai Magyar Népszava pl. 1944. szeptember 29-i számában a következőket olvashatjuk: „Fatális balsors, politikai tragikum, hogy Magyarország a demokráciaellenes fronton vérzik el, holott a két cél, amely hevíti, vitathatatlanul a legteljesebb mértékben demokratikus. Az örendelkezési kérdésben a wilsoni elveken esett sérelmek orvoslását kívánja, másrészt pedig nem akar kommunizmust, új terrordiktatúrát, baloldali totalizmust.” „Magyarország nem a demokrácia ellen harcol, hanem új Trianon és új Kun Béla-korszak veszedelme ellen.”

A következetesen antifasiszta és demokratikus irányzatú magyar lapok ostorozták a magyar uralkodó osztályt nemzetveszejtő politikájáért, szervezték a magyarországi ellenállás, „a magyarországi Függetlenségi Front” támogatását, és hirdették Magyarország demokratikus átalakulásának programját. E program jegyében, azaz a Károlyi Mihály köré csoportosult amerikai magyar értelmiség sajtóorgánumaként 1941-ben új magyar hetilap indult *Harc* címen. 1942-ben pedig ugyanez a csoport *Magyar Fórum* címen politikai, tudományos, irodalmi és művészeti folyóiratot adott ki. E folyóirat Ady Endre szellemi hagyatékának ébresztgetésével keresi a magyar társadalom kibontakozásának útját, amelyet a földreformban, a demokráciában, és nem utolsósorban a Duna-medence népeinek megbékélésében, összefogásában jelölt meg. Illusztris szerzői gárdával dolgozott, s a néhány évig megjelenő folyóirat kötetekből (1945-ben megszűnt) megismerhető a liberális és radikális polgári demokraták egész eszmetára.

Az első világháború után induló magyar lapok közül csak azokat említettük, amelyek az amerikai magyar újságok szaporításán túl színvonalban és szemléletben is újabb színekkel gazdagították az amerikai magyar sajtó történetét.

A negyvenes években ugyanis Amerikában körülbelül negyven magyar újság jelent meg. Három napilap volt, a legtöbb hetilapként, néhány pedig egyesületi közleményként került forgalomba. Példányszám tekintetében ez időben is a Szabadság és az Amerikai Magyar Népszava vezettek. 1942-ben (a Post Office Statement szerint) a Szabadság 40.612, az Amerikai Magyar Népszava pedig 27.984 példányszámmal jelentkezett olvasóinál. Ez érthető is, hiszen ezek az újságok együtt indultak az első generációval; a paraszti kivándoroltak hozzájuk szoktak, mert e lapok alkalmazkodtak leginkább az első generáció kultúrnívójához, érdeklődési köréhez.

Egyébként az amerikai magyar újságok többsége nem törekedett irodalmi megfogalmazásra, csak a „story”-ra; az idők folyamán nyelvezetük, stílusuk is romlott, még ha nem is töltődött fel olyan mértékben angol szavakkal, mint olvasóik nyelve. Az első generáció kiöregedésével újságaik is öregedni, hanyatlani kezdtek.

A századfordulón és a század első évtizedében bevándorolt népcsoportok által szervezett újságok „kiöregedése” a negyvenes évekre általános jelenség Amerikában. Az összes külföldi nyelvű sajtónak több, mint egyharmada szűnt meg az 1940—49 közötti években. Közülük néhányan megpróbálták áttérni az angol nyelvre, illetve kétnyelvű lappá módosulni annak érdekében, hogy a második generációt is megnyerhessék olvasóknak. Ezek a törekvések azonban nem hoztak sikert, mivel az összehasonlítás lehetősége a külföldi nyelvről áttérő lapok versenyképességét a nagy amerikai újságokkal szemben még feltűnőbbé tette. Az újságok hatóerejét azután az előregedés mellett tovább szűkítette a tömegkommunikációs eszközöknek, a rádiónak és a televíziónak az elterjedése.

Így az 1940-es években megkezdődött a régi nagy magyar újságok hanyatlása is. A második nemzedékből angol nyelvű mellékleteikkel sem tudtak szélesebb olvasótáborot toborozni maguknak. A fiatal nemzedék számára szerkesztett angol nyelvű *Young Magyar American* rövid pályafutás után anyagi nehézségek miatt még a második világháború előtt megszűnt. A Szabadság példányszáma pedig 1947-re 29.709-re, az Amerikai Magyar Népszaváé 25.045-re csökkent. Alapvetően az előregedés, a bevándorolt etnikumok nyelvén írott újságok visszaszorulásának általános oka miatt hanyatlott le a második világháború után a szocialisták magyar nyelvű munkássajtója is. Az viszont, hogy legszembetűnőbbben a baloldali munkásújságok hanyatlottak, számos más tényezővel függött össze. Az 1945 utáni évek politikai viszonyai Amerikában nem kedveztek a szocialista munkássajtónak. Az újonnan bevándorolt és a letelepült magyar csoportok köréből a magyar nyelvű szocialista újságok nem nyerhettek olvasói utánpótlást. Nem kaptak szubvenciót, nem volt tőkéjük, más irányú üzleti tevékenységük, amelyekkel nehéz helyzetüket legalább részben ellensúlyozhatták volna. Sőt, a hidegháborús időszakban olvasótáborukat tovább apasztotta a megfélemlítés. A régi szerkesztő gárdából és lapterjesztők közül is többen visszatelepültek Magyarországra. (Pl. Gyetvai János, aki hosszú éveken át szerkesztette az Új Előret és a Magyar Jövőt.) Megosztották a lapok munkatársait azok az ideológiai viták is, amelyek az elmúlt húsz év alatt a nemzetközi munkásmozgalomban fellobbantak (újabbán pl. a szovjet-kínai ellentét, az izraeli kérdés stb.). És végül nem használtak a szocialista munkássajtónak azok a politikai hibák és torzulások sem, amelyek a szocializmust építő országokban jelentkeztek, és amelyeket természetesen a polgári sajtó is kiaknázott a munkásmozgalom ellen.

Napjainkban a régi szocialista munkásújságok a végkimerülés szakaszába jutottak. Úgyszólván már csak az öreg veteránok áldozatkészsége tartja őket úgyahogy életben, azoké a veteránoké, akik ezen újságokhoz — mint múltjuk egy darabjához — ragaszkodnak. A hajdan tekintélyes Magyar Jövő utóda az *Amerikai Magyar Szó* néhány évvel ezelőtt már csupán 2000—1500, a *Nők Világa* pedig 1000—1500 példányban jelent meg. Helyzetük azóta még tovább romlott, példányszámuk tovább apadt.

E két lap mellett a Los Angeles-i Magyar Munkás Otthon *Tény* címen szerkeszt egy igen szerény kivitelű és — sajnos hozzá kell tenni — meglehetősen

gyenge színvonalú könyvmatos újságot. Ugyancsak egzisztál még az Amerikai Szocialista Munkáspárt Magyar Szövetségének a lapja: a *Munkás*, meglehetősen vitatható szemlélettel, valamint a húszas években virágkorát élő Bérmmunkás (az ipari unionisták, az I. W. W. magyar szekciójának lapja) kis könyvmatos utóda *Értesítő* címen.

Nem látszik egyelőre ennyire reménytelennek a régi „hazafias” polgári és egyházi újságok helyzete. E lapoknak eredendően is szélesebb volt az olvasótáboruk, és az 1948-tól tömegesen letelepülők soraiból is nyertek valamelyes olvasói utánpótlást. Igaz, hogy korántsem olyan arányban, mint az a bevándoroltak számából következne. Az újonnan jövők újságolvasási igényei nem ezekre a lapokra irányultak, őket elsősorban az angol nyelvű újságok érdekelték. Az 1945 után érkező csoportokból már sokan tudtak angolul, akik pedig nem tudtak, azok a lehető leggyorsabban igyekeztek az angol nyelvet elsajátítani. „Gyorsan belátták, hogy ha Amerikában valaki úgy akar élni, mint amerikai, az amerikai élet megismerésének a legjobb kulcsa az amerikai sajtó. Közöttük fejlődött ki a New York Times olvasásának kultúrája, ez az amerikai újság lett a „secular” bibliájuk. Abban megtalálták mindazt, ami őket érdekelte.”

Segített a régi polgári lapok helyzetén a nemzetközi helyzet alakulása is. 1948–49-től a két tábor kialakulásával megváltozott az etnikus nyelven írott sajtó szerepe Amerikában. Korábban a bevándorolt népcsoportok igényei és szükségletei, valamint — ha kapcsolatot tudott találni hozzájuk — az óhaza érdekei alakították ki és formálták az anyanyelvű sajtó profilját. Amerika meglehetősen közömbösen szemlélte a bevándorolt népcsoportok — különösen a kis népcsoportok — sajtótevékenységét. A Szovjetunió és a népi demokratikus államok ellen irányuló propagandagépezet kiépítése idején viszont megnőtt ez az újságok jelentősége. Ettől kezdve ismét új szakasz nyílik az amerikai magyar nyelvű sajtó történetében is. A számottevő újságok besorozódtak az általános amerikai propaganda eszközei közé. Szemléletüket és példányszámaikat ezentúl már nemcsak az olvasók szükségletei és igényei befolyásolták, hanem a propagandagépezet meghatározott direktívái, anyagi és erkölcsi támogatása is, sőt ez utóbbiak nemegyszer a szóban forgó lapok szellemének meghatározói lettek. 1948-ban a Magyar Nemzeti Bizottmány megalakulásával az Amerikai Népszava például egyszersmind a „demokratikus emigráció” hivatalos orgánumává, majd a magyar etnikumot illetően Amerika hidegháborús politikájának szócsövévé vált.

Ilyen körülmények között növekedett meg az Amerikai Magyar Népszava jelentősége olyan mértékben, hogy 1949-ben (a lap fennállásának 50 éves jubileuma alkalmából) maga Truman elnök méltányolta tevékenységét és az újság új vezetőségébe a volt budapesti amerikai követ is betársult.

Az utóbbi években viszont a „building of bridges” politikája tompította mind ennek az újságnak, mind más régi magyar lapoknak korábbi ellenséges hangját. A lapok kezdenek tárgyilagosabb szemléletet tanúsítani hazánkkal szemben; már nemcsak a hibákra, de olykor az eredményekre is figyelnek. A tárgyilagosság irányába kényszeríti őket a hazalátogatók számának gyarapodása is, hiszen azok körében, akik az óhaza viszonyairól személyesen tájékozódtak, a rágalomnak nincs vagy alig van hitelük.

A hangvétel megváltoztatása Magyarországgal szemben a régi magyar újságoknál tehát egzisztenciális kérdésként is jelentkezett. Az 1960-as évek elején például még némelyek a hazalátogatások ellen agitáltak, ma már viszont ők maguk is szervezik a csoportos látogatásokat Magyarországra. Az óhazával való kapcsolat normalizálódása az újságok hanyatlását egy ideig lassíthatja ugyan, útjuknak irányát, a kiöregedést és az elhalást azonban nem tudja visszajára fordítani. Az első bevándorolt nemzedékhez kapcsolódó nagy múltú polgári „nacionalista” lapok, ha az 1945 után kialakult körülmények átmenetileg elfedték is hanyatlásukat, ugyancsak fokozatosan szorultak vissza, mert olvasóik számát az idő folyamatosan szűkíti. Amíg azonban léteznek és a magyar etnikum kulturális szükségleteit segítenek kielégíteni, ha nem állnak szemben ellenségesen hazánkkal, az

anyaország részéről is — a kölcsönös megbecsülés és érdekek alapján — ugyan-csak méltánylást és támogatást érdemelnek.

1945-től az Amerikában megtelepedett újabb csoportok az „1945-ös menekültek”, (az 1947—49-es politikai emigránsok” és az „1956-osak”) politikailag aktív tagjai részint igyekeztek betársulni a korábbi magyar újságokhoz és megnyerni azokat a saját csoportjuk programjának, részint létrehozták a maguk külön sajtó-organumait.

Minden újabb csoport letelepedésének első időszakát újságalapítási láz, lap-alapítási kísérlet is jellemezte, a beindított lapok jó része persze rövid életűnek bizonyult. Az 1945-ös „menekültek” közül a „nemzeti emigráció” a maga sajtótevékenységét gépirásos, sokszorosított, könyvnyomatos házi lapocskákkal még az ausztriai táborban megkezdte. Az 1949—50-es években szaporodó újságjaik konzervatív, nacionalista (esetenként fasiszta) szemléletet prezentáltak. Az „1956-osak” szervezeteik mellett, gyakran ahhoz kapcsolva, ugyancsak létrehozták a saját sajtóorganumait. Az alakuló újságok, főleg folyóiratok, a szervezetekhez hasonlóan, első-sorban nem egy országon belül toborozták az olvasókat, hanem a különböző országokban letelepedett magyarok azonos társadalmi és politikai csoportjait igyekeztek a sajtó útján is összefogni. Így az amerikai magyar sajtó történetének még oly vázlatos áttekintéséből sem hagyhatók ki azok a periodikák, amelyeket közvetlenül ugyan nem Amerikában nyomtattak, hanem európai országokban, de amelyeknek kibocsátásában az említettek következtében az amerikai magyarok egyik vagy másik csoportja is részt vett. Annál kevésbé lehet e lapokat figyelmen kívül hagyni, mivel mondanivalójuk ellenére a magyar emigráció publicisztikai tevékenységének az utóbbi időszakban kétségtelenül a legnívósabb szintjét jelentik. Nem célszerű őket sem hallgatással, sem közlegyintéssel elintézni, mint több színvonal-talan, gyűlölködő szennylapot, hanem vitatkozni és rendszeres érdemi eszmecserét kellene velük folytatni. Annál is inkább, mivel közülük több a „dialógus” hirdetése alapján az utóbbi években ugyancsak hangot változtatott.

A „demokratikus emigráció” és az „1956-os szabadságharcosok” lapjai és folyóiratai közül említésre méltó az *Új Látóhatár* (1952-ben indult Egész Látóhatár, majd Látóhatár címen, jelenlegi nevét 1959-ben vette fel), amely a „demokratikus emigráció és az 56-osak legfontosabb irodalmi és politikai alkotásait teszi közzé; az *Irodalmi Újság* (amely 1957-ben indult a Magyar Írók Külföldi Szövetségének lapjaként) a *Szocialista Forradalomért* című folyóirat, amely a IV. Internacionálé magyar szekciójának, a trockistáknak a sajtója” az 1960-as években indított, irodalmi téren több vonatkozásban pozitív tevékenységet kifejtő, ma már azonban megszűnőfélben levő *Magyar Műhely* elnevezésű irodalmi szakfolyóirat.

Az említett lapok kifejezetten a külföldön élő magyar értelmiségiek számára íródtak és íródnak, függetlenül attól, hogy mely országban telepedtek le. Az egy *Nemzetőr* kivételével (amelynek példányszáma 10.000 körül mozog) kis példányszámú, állandó anyagi nehézségekkel, létproblémákkal küszködő lapok ezek, a külföldön élő magyar tömegekhez egyiknek sem volt és nincs sok kapcsolata. A magyar lapok helyzetének nehézségéről pl. az *Új Látóhatár* 1969. évi számában a következők olvashatók: „Külön tanulmányt érdemelne, hogy a kultúrára szomjas, irodalmat szerető magyar ember, emigrációs éveit szaporodván, miért válik közömbössé. Mi okozza azt, hogy a valóban nívós magyar nyelvű folyóiratok, hetilapok szinte ráfizetésből kénytelenek megjelenni. Három év elegendő volt ahhoz, hogy a forradalmi emigráció elfeledje forradalmi múltját és nemzeti küldetését. Az érdektelenség elsősorban az emigrációban élő magyarság társadalmi, származási, vallási és politikai eszmetételével s részben az elmúlt esztendőkből végbe-ment anyagi rétegződésével magyarázható. A magyar nyelvű olvasmányok, irodalmi viták, s a magyar kérdés önmarcangoló problémájának helyét az emigráns agyakban az új Volkswagen, három-négy szobás lakás, családi ház, remekbe szabott televízió, új részletfizetések gondjai foglalták el. Itt kezdődik az elkülönülési folyamat, amely végül a »hol vagyok én már azoktól a dolgoktól« életfelfogásban csúcsosodik ki. A magyar érzések homályosulnak és kihalófélben vannak. Ezt tud-

nunk kell és számolnunk kell vele." (Új Látóhatár, Próbáljunk újból magyarok lenni. 1969.)

Nemcsak a politikai helyzet alakulásával, a feszültségek csökkentésével, az emigráció általános kifáradásával, hanem e lapok helyzetének fokozódó nehézségeivel is összefügg, hogy több közülük évek óta szorgalmazza a „diálógus”-t, a megegyezésre való igyekezetet az otthoniakkal.*

A szemléleti változások és módosulások megértéséhez az említettek mellett nem lehet figyelmen kívül hagyni olyan tényezőket sem, hogy a folyóiratok, lapok szerzői gárdájából többen nemcsak szerelmesei a magyar kultúrának, hanem különböző területeknek, például az irodalomnak kiváló művelői is. Vágyakozásukat az óhazai „források”-hoz az idő és fokozódó elszigetelődésük csak erősítik. Szembe kell nézni azzal a problémával, hogy egyének, csoportok tevékenysége nem mindig egészében pozitív vagy egészében negatív, és nem álló helyzetű. Aki a külföldre került magyarok, politikai emigránsok írott termékeinek jelentős tömegébe jobban beletekint, az a különböző szemléletek, a Magyarország számára negatív politikai tevékenység és negatív jellegű írások mellett kulturális területen számos olyan produkciót is talál, amely számunkra hasznos és érték, és amelyet kár lenne a magyar kulturális életből eleve kizárni vagy nem méltányolni.

PUSKÁS JULIANNA

EGY „INDIÁN TÖRZSFŐNÖK” — ITTHON

„Öket nem érdekli a háború, még nem olyan civilizáltak.”

Ez a mondat pontosan úgy hangzott el, ahogy lejegyeztem.

Meglepő fogalmazás.

Tetszelgő intellektuelek, ugyan, gyakran élnek efféle meghökkentő fricskás paradoxonokkal.

De a meghökkentő ezúttal éppen az, hogy aki az idézett mondatot fogalmazta, nem áttételekben fogalmazott, nem a közvetett, hanem a közvetlenül tapasztalt, megélt igazságot fejezte ki, olyannyira keresetlenül és spontánul, hogy amikor döbbenetemet szóvá tettem, ő lepődik meg legjobban.

— Nagyon nehéz oda eljutni — magyarázza —, ahol én élek. Legfeljebb egyszer egy évben, amikor a Fekete Río kiszárad, annak a medrében. Nálunk nem is soroznak...

Döbbenetem már-már a kétkedéssel elegyül, amikor a továbbiakban azt is elmondja, hogy még a II. világháború híre sem jutott el hozzájuk. Úgy élték végig az emberiség történelmének legnagyobb méretű, legkegyetlenebb háborúját, hogy nem tudtak róla.

A „valószínűtlen” helység, amelyről szó van, és amelyet annyira elkerül a

civilizáció, hogy ott még csak nem is soroznak és nem tudnak a háborúkról, a bolíviai Salvatierra. De ne keresse az olvasó semmilyen térképen. Semmi valószínűsége sincs, hogy nyomára akadjon. Legfeljebb áthatolhatatlan őserdők rajzát találja, meg a Fekete Río kanyarulatát. A szóban forgó kis őserdei települést, mindössze 180—200 ember vallja otthonának. Valamennyien indiánok, a szíriónok törzséből valók, kivéve egyetlen embert, Fr. Jucundus Janosko Vargát, aki — magyar ember.

A Kassa melletti Bárczán látta meg a napvilágot egy híján nyolcvan esztendeje. Negyvenhárom esztendei távollét után látogatott haza, hogy — amint mondja —: mielőtt meghal, lássa még egyszer a hazáját.

Több mint fél évszázados, császári és királyi útlevelével jelentkezett a bolíviai magyar követségen. Meglepődött, amikor közölték vele, hogy az már nem érvényes. Akkor hogyan utazzon? Túrista útlevelet kapott. Azzal érkezett.

Találkozásunkkor először az arca hatott rám a legkülönösebben: ez a bámulatos fiziognómiai asszimiláció. Sűrűn barázdált arc, horgas, akaratos orr, mosolytalan-mogorva közvetlenség. Fel-

* A „diálógus”-ról különösen az Új Látóhatárban olvashatók cikkek, eszmefuttatások. E folyóirat szerkesztője már 1956 előtt, az emigrációban akkor még szinte egyedül azt vallotta, hogy a „kijózanult emigránsnak szót kellene érteni az otthoniakkal” (Látóhatár). A „diálógus” ismételt felajánlása az 1960-as évek második felétől erősödik.

támadtak bennem gyermekkori olvasmányaim indiánusai...

Mosolytalan-mogorva közvetlenség — írom most már, kezdetben azonban, egyáltalán nem éreztem közvetlenné. Sőt határozottan az volt az érzésem, hogy ingerli a jelenlétem, azért olyan kurták a mondatai, ezért kíséri őket olyan ingerült gesztusokkal. Csakhamar rájöttem azonban, hogy nem velem, hanem a nyelvvel küszködik. Közel negyven esztendővel ezelőtt beszélt utoljára anyanyelvét.

1927 augusztusában indult tengerentúli útjára, de már addig is szép utat megjár.

Fiatal éveiben hosszabb időt töltött Olaszországban, onnan, hazafelé jövet, az akkori Horvátországban lépett a ferencesek rendjébe. Szakmát tanult: szakács lett. 13-ban, mint laikus rendtagot, besorozták katonának. Végigcsinálta a háborút az utolsó puskalövésig. Galiciában kezdte, mint szanitéc, majd a gyalogsághoz osztották be. Egy altiszti kurzus elvégzése után ismét, de ezúttal már munderban, Olaszországba került, innen Erdélybe, végül Ukrajnába. Leszerelése után a gyöngyösi, illetve a szegedi rendházban folytatta szakácsmesterségét, majd Pécsen noviciátust végzett és onnan került Siklóra, utolsó magyarországi állomáshelyére. Itt csomagolta be, a Szent István-napi ünnepségek után, kis táskára való útipoggyászt. Innen indult.

Eredetileg Kínába szeretett volna menni.

Kínában nincs szükség laikus testvérekre — kaptak a választ kérelmére a rend főnökétől. Bolíviába mehet.

Elment Bolíviába.

1927. november 4-én érkezett meg Bolíviába, Tarata nevű kis városkájába, ahol a tiroli ferenceseknek már volt rendházuk. Három évet töltött itt a rendben. Régi mesterségét folytatta: szakácskodott. Majd, amikor 1930-ban Guarayo névvel vikariatust kapott a rend, melyen öt missziós telep alakult Ascention központtal, ide küldték ügyintézőnek. A közösség ügyintézőjének, amint mondja. Mindig ezt a kifejezést használja, amikor a telepesekről beszél.

A közösség tagjai guarani törzsbéli indiánok voltak. A hét hat munkanapjából három közösség-maguknak, három magán-maguknak dolgoztak. (Fura fogalmazás ez is, de nekem határozottan tetszik.) Így építették fel a falut, amely csakhamar 3500 lelket számlált. Közben megtanultak gazdálkodni, vetni, aratni, megművelték a szűzföldeket. Mikor a közösség már önállóan is meg-

állt a talpán, nem volt többé szüksége fehér ügyintézőre, Santa Cruzba helyezték missziós prokurátornak.

Ezt, a ma már több mint 100 000 lakójú nagyvárost, akkor még alig 50 ezren, ha látkák. Úttalan utak kötötték össze a világgal, vasútja nem volt. Az autó is szenzációszámba ment: három tartottak nyilván az egész városban. Itt beszélt utoljára magyarul. Ahogy mondja: egy zsidó vallású magyar barátja volt itt. Ha találkoztak, mindig magyarul beszéltek. De nem sokáig találkozhattak. Új feladatot kapott, és ez Santa Cruztól több mint 300 kilométer távolságra, az őserdők mélyére, egy, az inkáknál, guaraniknál, yaguaruknál kevésbé ismert, kihalófélben lévő indián törzs, a szirionok letelepítésére rendelte.

1940. január 6-án érkezett a mai Salvatierrába. A XX. századból valahová az időszámítás előtti időkbe érkezett.

Öt magát is meglepte az az ősalápot, ami itt fogadta, jóllehet ekkor már több mint egy évtizedes tapasztalat állt mögötte, több mint egy évtizedet töltött el olyan emberi lények között, akik a civilizáció pereméről, vagy azon is túlról érkeztek. Akikkel viszont, itt találkozott, egyenesen az emberiség őskorából, valahonnan a kőkorszak mélyéről léptek elő kőszerszámaikkal, kőből készült fegyvereikkel, magukkal cipelve a tüzet, amit gonddal őriztek, tápláltak és amelynek felszították lángjait, amikor rituális táncokat jártak vagy ősi dalakat énekeltek:

„Itta itta itto maru
Orogvata amon biri...”

Az idős fráter emlékezete néhányat még őriz ezekből az ősi — és ki tudná megmondani, milyen ősi — dalokból.

A szöveg azt mondja el, hogy a vadászok, akiknek az őserdő mélyén elfogy a vizük, milyen küzdelmek árán jutnak újra vízhez. Tűz és víz: a két legfőbb elem. Isteneik is valahol ebből a két elemből, vagy éppen ezek harcából alakultak.

Víz-közelben, a Fekete Río partján vernek tanyát is. Itt tákolják össze azt a három kezdetleges, pálmalevéllel fedett barakkot, amiben közös életüket megkezdik.

Az alapvetés keserves hónapjai, évei következnek. Lépésről lépésre kell meghódítani minden talpalatnyi területet. Az őserdő makacs, szívósan védelmezi pozícióit, eszközeik viszont kezdetlegesekek, őskoriak. A fráternek emellett, az őserdő elleni küzdelemmel párhuzamban, befogadtatásáért is meg kell vívnia a

maga külön küzdelmét. És a lelkek őserdei is szívósan őrzik pozícióikat.

Hogy csapást találjon, tartósan járható csapást, mindenekelőtt a nyelvüket kell tökéletesen elsajátítania. Az általa ismert és akkor már kitűnően beszélt guarani nyelvjárás ugyanis számos eltérést mutat az itteni sziriono nyelvjárással szemben. És különös dolog történik. Mire megtanulja a nyelvüket, gyakorlatilag semmi szüksége nincs rá, mert miközben ötőlük tanult, ők tőle tanultak, és valamennyien jól értik már a guanarót is. Nemcsak hogy értik, de egyre inkább ezt beszélik is. Lassan minden olyan esetben, amikor hozzá szólnak, vele beszélnek. A fráter jól esően érzi, tudja: ez már tisztelőjük jele. Jele annak, hogy befogadták, elismerik. Mi több: egy szép nap kinyilatkoztatják: főnöküknek tekintik.

Most már, „indian törzsfőnöki” minőségében, életvitelüket, szokásaikat kell alkalmaznia a megváltozott életformákhoz. Ezek nagy része ugyanis az őserdők törvényeire épül, és természetsszerűleg alkalmatlan ahhoz a közösségi kultúrához, amelyet most formálnak.

A szabad — nem szabad elvét sok esetben kizárólag az erőjog modulálja. Aki erősebb sokkal többet megengedhet magának, mint a gyengébbek. Még a családokat is ez az elv alakítja. Az erősebb, ügyesebb vadászok három-négy asszonyt is birtokolnak, míg a gyengébbek, ügytelenebbek, magányos életre kényszerülnek.

Ha meg egy több asszonyt birtokló családfőnek több asszonya néz egyszerre gyermekáldás elé — mert erre is van példa — hetekre, sőt hónapokra kiesik maga is a közösségi munkából. Ősi szokásaik szerint ugyanis a szülés előtti időszakot a férj is ágyban, pontosabban: álmában (két fa közé függesztett fekhely) tölti, felesége mellett. A legnagyobb dologidőben sem lehet onnan kimozdítani.

Ugyanakkor sok szép, kultúrközösségek figyelmére érdemes szokást is hoznak magukkal. Ezeket természetesen igyekezszik Fr. Jucundus Janocsko Varga átmenteni, beleilleszteni új életük kereteibe. Egyik legszebb, legfigyelemreméltóbb szokásukból fakad „szótárunk” az a fogvatékokossága, hogy nem ismeri az árvagyerek fogalmát. Az elhalt szülő gyermekait automatikusan veszik át az életben maradottak, és minden megkülönböztetés nélkül nevelik őket tovább, akárcsak a sajátjukat.

Szaporodtak az évek, akárcsak Fr. Jucundus Janocsko Varga arcán, az indián arcokra jellemző makacs, mély-

járatú barázdák. Egy lett közülük. Megfogták, mialatt minden igyekezete arra irányult, hogy megfogja őket. Nemcsak a nyelvüket, szokásaikat tanulta meg, de megtanulta könnytelen, néma sírásukat is, meg örülni is megtanult olyan mosolytalanul, mint ők...

Közben ő is sok mindenre megtanította őket...

Megtanította őket vályogot vetni, házakat emelni, vetni, boronálni, aratni. Az egykori barakkok helyén ma falu áll apró, kertes házacskákkal; körülötte meg, az őserdőtől elhódított földeken, cukornád, kávé, csokoládé, máni (mogoróféleség) ültetvények.

Volt törzsfőnökük, papjuk, tanítójuk, munkavezetőjük, asztalosuk, kovácsuk, szakácsuk, patikusuk, háziorvosuk. Belgyógyász, sebész — mikor mi kellett. Még operált is. Közönséges, fertőtlenített zsineggel varrta a sebeket. A zsineget kivetette a gyógyuló szövet, és betegek meggyógyultak. A vérhas járvány ellen egy üveg creolinnal vette fel a küzdelmet, meg valami maga által kikísérletezett teakeverékkel, és diadal-maskodott: minden indiánját sikerült megőriznie kis közössége számára.

„A fehér főnök jó!” — mondogatták elismeréssel.

Később a megkülönböztető jelzőt is elhagyták, nem tekintették többé fehérnek. Elismerésüket egyszerűen így fejezték ki: „Jó főnök!”

Az évtizedek alatt, persze, távolabbi környezetük is megváltozott. Mintegy 20 kilométerre tőlük Urubica névvel, 1500 lakosú, az ottani viszonyok szerint már számottevő, nagy falu nőtt ki az őserdőből, 40 kilométerre pedig egy még jelentősebb település: Yaguaru. Ezek közvetítésével juttatják piacra áruikat. Innen érkeznek látogatóik is, minden évben legalább egyszer. Ilyenkor működésbe helyezik az utóbbi években vásárolt aggregátorukat és villanyt gyűjtőnek. Ez barátságuk „legfényesebb” jele. Így fejezik ki vendégszeretetüket akkor is, amikor a „sápadtarcúak” látogatják meg őket.

Fr. Jucundus Janocsko Varga hamarosan visszatér indiánjaihoz. Már készíti kis motyóját — talán ugyanazzal a kopott bőrröggel érkezett, amelyikkel kiment annak idején —, hogy teljes készületben várja az indulást. Idegen ő már itt. Képtelen megszokni ezt a csupa dübörgés, csupa iramlás életet. Ott csendesebb a világ.

Mivel jobbat nem tehetek: szívemből kívánom, hogy csendesebb is maradjon...

OBY GYULA

Revue mensuelle — Monatschrift. Rédacteur en chef — Chefredakteur: György Rónay — Budapest, V., Kossuth Lajos u. 1. — Abonnements pour un an — Abonnement für das Jahr: 5,00 US dollars.

S O M M A I R E

Sándor Klempa, administrateur apostolique de Veszprém: Sainte Marguerite de Hongrie (1242—1271) — László Mezey: La spiritualité de Sainte Marguerite — Iлона Király: L'histoire des reliques de S. M. — Sainte Marguerite dans la littérature européenne (XV—XVIII. s.) — János Jajczay: L'iconographie de S. M. — György Rónay: S. M. dans la littérature hongroise moderne — Béla Csanád: L'office en vers médiéval de S. M. (traduction) — László Hajovszky: Un soir d'hiver (nouvelle) — Piroska Szántó: Pages d'une vie — Poèmes de János Erdélyi, Judith Tóth et Sándor Pusztai.

ENTRETIEN DE VIGILIA avec l'artiste peintre Piroska Szántó (Béla Hegyi).

DOCUMENTS: Institutions ethniques des Hongrois en Amérique. III. La presse (Juliana Puskás) — Un „chef de tribu indien” en Hongrie (Gyula Oby).

C'est en 1971 que l'Eglise hongroise célébrera le 700ème anniversaire de la mort de Sainte Margit, de la dynastie d'Árpád.

Sainte Margit que ses parents, le roi Béla IV et sa femme, d'origine byzantine, avaient destinée à Dieu dès avant sa naissance, s'était préparée à la vie de couvent à Veszprém, en Transdanubie. Le docteur Sándor Klempa, administrateur actuel de Veszprém attire l'attention sur l'importance de cet anniversaire. A l'origine, le couvent de Veszprém où Margit enfant a été élevé, n'était pas dominicain, mais c'était une communauté composée de veuves et de jeunes filles qui vivaient sous l'égide d'un prêtre séculier: des béguines hongroises.

La Bienheureuse Iлона de Hongrie, mystique, connue en Italie, était sortie de là. Selon la coutume européenne générale d'alors, cette maison fut ensuite remise à la direction des moines dominicains, pour former finalement un couvent de religieuses dominicaines. De Veszprém Margit vint à l'île des Lièvres (l'île Marguerite d'aujourd'hui) pour y vivre une vie de pénitence austère dont les principaux motifs étaient: la pauvreté, le respect de l'Humanitas Christi, et le culte de la Passion et de l'Eucharistie. Ce sont là tous les traits caractéristiques des béguinages flamands-belges (et européens). Margit n'est donc pas la représentante de quelque spiritualité gothique, mais l'incarnation hongroise de la piété du béguinage. C'est la figure de cette Sainte Margit moderne que présente dans son étude László Mezey, spécialiste de la littérature médiévale, et des légendes de Sainte Margit. — Iлона Király suit d'une part les traces des reliques de Sainte Margit (après l'occupation de Buda par les Turcs et le départ des religieuses au début du 16e siècle, les reliques furent emportées à Pozsony et remises au couvent des dominicaines, puis des clarisses de cette ville; il se peut même qu'une partie de ces reliques y soit encore emmurée; d'autre part elle suit les traces de Sainte Margit dans la littérature européenne, à travers la série des diverses élaborations de légendes jusqu'au 19e siècle). — János Jajczay parle de l'iconographie de Sainte Margit; — György Rónay analyse la figure de Sainte Margit dans la nouvelle littérature hongroise; — Béla Csanád publie la traduction hongroise de l'office latin en vers de Sainte Margit, datant du Moyen-âge.

I N H A L T S V E R Z E I C H N I S

Sándor Klempa, Apostolischer Administrator von Veszprém: Die heilige Margarete (1242—1271). — *László Mezey*: Die Spiritualität der h. Margarete — *Ilona Király*: Die Geschichte der Reliquien der h. Margarete — Die Legenden der h. Margarete (XV—XVIII. Jahrhundert) — *János Jajczay*: Die Ikonographie der h. Margarete — *György Rónay*: Die h. Margarete in der neueren ungarischen Literatur — *Béla Csanád*: Das mittelalterliche Offizium der h. Margarete (Übersetzung) — *László Hajosvsky*: Winterabend (Erzählung) — *Piroska Szántó*: Aus meinem Leben — Gedichte von *János Erdélyi*, *Judith Tóth* und *Sándor Pusztai*.

VIGILIA-GESPRÄCH mit der Malerin *Piroska Szántó* (*Béla Hegyi*).

DOKUMENTE: Die ethnischen Institutionen der Ungarn in Amerika, III. Die Presse (*Julianna Puskás*) — Ein Indianerhäuptling in Ungarn (*Gyula Oby*).

Der ungarische Katholicismus begeht im Jahre 1971 die Siebenhundertjahrfeier des Todes der heiligen Margarete aus dem Hause Árpád.

Die — von ihren Eltern, dem ungarischen König Béla IV. und seiner byzantinischen Ehefrau, auf ihrer Flucht vor den Tataren Gott geweihte — heilige Margarete hat sich im transdanubischen Veszprém auf das klösterliche Leben vorbereitet. Dr. Sándor Klempa, Apostolischer Administrator von Veszprém weist auf die Bedeutung des Jahrestages hin. — Das Kloster in Veszprém, wo Margarete in ihren Kinderjahren erzogen wurde, gehörte ursprünglich nicht den Dominikanern sondern einer säkularen Gemeinschaft von Witwen und Jungfrauen, der ungarischen *Beginen*, die unter Aufsicht eines Weltpriesters ein gemeinsames Leben führten. (Aus ihren Reihen stammte die, in Italien wohlbekannte Mystikerin, die selige Helene von Ungarn.) Das Haus geriet später — entsprechend dem allgemeinen europäischen Brauch unter die Leitung von Religiösen (Dominikaner) und wurde später Eigentum der Dominikanerinnen. Margarete kam später von Veszprém auf die „Haseninsel“ — die ursprünglich nicht „*insula leporum*“ sondern „*leporum*“ hieß, die heutige Margareterinsel — wo sie ein strenges Bussleben führte, dessen Hauptmotive die Armut, das Erlebnis und die Verehrung der Humanitas Christi, das Leiden des Herrn sowie die Verehrung der allerheiligsten Eucharistie waren. All dies bezeichnend für das flämisch-belgische (und europäische) *Beginentum*. Margarete war also keineswegs — wie früher irrtümlich angenommen wurde — die Repräsentantin irgendeiner abstrakten „gotischen“ Spiritualität, sondern die ungarische Verkörperung der Religiosität des *Beginentums*. László Mezey, der Experte der mittelalterlichen Literatur und der Legenden der heiligen Margarete, hat in seinem Beitrag dieses moderne Bild der Heiligen dargestellt. — Ilona Király verfolgt einerseits das Schicksal der Reliquien unserer Heiligen (nach der Eroberung von Buda durch die Türken, und nachdem die Klosterfrauen am Anfang des 16. Jahrhunderts geflohen sind, gerieten die Reliquien nach Pozsony und zwar in das Kloster der Dominikanerinnen, beziehungsweise später der Klarissen, und es ist nicht ausgeschlossen, dass ein Teil derselben — eingemauert — sich noch immer dort befindet); andererseits ergründet sie die Spuren der heiligen Margarete in der europäischen Literatur, durch eine Serie verschiedener Bearbeitungen der Legende bis zum 19. Jahrhundert. — János Jajczay bringt die Ikonographie der Heiligen; — György Rónay lotet die neuere ungarische Literatur in Bezug auf ihr Margaretenbild aus; — Béla Csanád veröffentlicht die ungarische Übersetzung des mittelalterlichen lateinischen Offiziums der heiligen Margarete.

A SZERKESZTŐSÉG KÖZLI: Kéziratokra, amelyeket nem mi kértünk, vagy előzetesen meg nem beszélünk, csak akkor válaszolunk, ha közölhetőnek vagy átdolgozhatóknak találjuk. Kéziratokat nem őrzünk meg és nem küldünk vissza. Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn és csütörtökön 11-től 17 óráig, a többi napokon (szombat kivételével) 11-től 13 óráig.

FEKETE ISTVÁN író síremlékének felavatása május 22-én délután fél 3 órakor lesz a Farkasréti temető X/1-es parcellájánál. A sírköavatási szertartást Szabó Imre püspök, apostoli kormányzó végzi.

KÖVETKEZŐ SZÁMAINKBÓL

Hegel a modern gondolkodás egyik legnagyobb alakja: sokan egyáltalán tőle számítják azt, amit modern filozófiai gondolkodásnak nevezhetünk. Jubileuma alkalmából ismét rengeteg tanulmány, cikk, könyv foglalkozott a legújabb kor elején már-már beláthatatlan hegyként magasló „Hegel-jelenséggel”. A nagy német bölcselő részben kihívóan, részben ösztönzően hatott, és hat kivált napjainkban a keresztény, és nem kevésbé a katolikus teológiai gondolkodásra is. Ezért mindenképpen hasznos, ha foglalkozunk alakjával és tanításával. *Szigeti Endre* „Hegel megközelítése” címmel mintegy „katolikus bevezetést” nyújt Hegel gondolatvilágába; *Hegyi Béla* pedig a modern Hegel irodalomról ad tájékoztatást. — Közzéljük *Nyíri Tamás* „Kultúra és hit” című, a kérdés mai szemlélete szempontjából alapvetőnek nevezhető tanulmányát (mely egyébként a Hittudományi Akadémia Szent Tamás ünnepségén hangzott el). *Hamvas István* Makóról fest „portrét” városszociográfiai tanulmányában („Egy délföldi magyar város”). *Czére Béla* tanulmánya Csáth Gézaról a század elejének egy kiváló és tragikus alakjával foglalkozik; írása annak a hagyomány-számbavételnek az adaléka, amely a XX. századi magyar irodalom fontos, kezdő korszakának értékeit leltározza — értékeket, melyeknek a Magyar Szemle, majd az Élet hasábjain kialakuló „katolikus irodalommal” is figyelemreméltó érintkezési pontjaik vannak.

MÓRUS TAMÁS IMÁJA

Uram, add meg testem egészségét és a képességet, hogy a tőled kapott testi erő ajándékát lehetőleg jó állapotban megőrizzem.

Adj nekem jóra hajló lelket, hogy meglássa azt, ami jó és tiszta, ne ijedjen meg a bűn láttán, hanem inkább találja meg a módokat a bűn okozta bajok rendbehozására.

Adj nekem olyan kedélyt, amely nem ismeri az unalmat, de éppúgy idegen maradjon számára az elégedetlenség, sóhajtozás és panasz, és ne engedd, hogy túlságosan belemerüljek okvetetlenkedő énem gondjaiba.

Uram, adj humorérzéket nekem. A kegyelmet, hogy megértsem a tréfát, s így megismerhessem az örömet, amit az élet nyújt és azt továbbadhassam másoknak is. Amen.

ECCLESIA SZÖVETKEZET

Budapest, V., Károlyi u. 4—8.

Levélcím: Bp., 5. Pf. 599.

RÉSZLETES AJÁNLATUNK

Elsőáldozási emlékképek:

20×14 cm-es kartonon színes kivitelben	6,50 Ft
18×26 cm-es kartonon barna színben (Dolci)	8,— Ft
18×26 cm-es kartonon színes kivitelben	9,— Ft
15×21 cm-es kartonon színes kivitelben	
külön leány és külön fiú ábrázolással	9,80 Ft

Rózsafüzérek:

Különböző színben és nagyságban gyermekek, illetve felnőttek részére:
14,—, 16,—, 18,—, 20,—, 22,—, 24,—, 28,— Ft-os árban.

Osztrák importból gyermekek részére fehér, kék, rózsaszín színben
40,— Ft, felnőttek részére fekete színben 63,— Ft, 75,— Ft.

Feszületek:

Különböző méretben: 14,—, 16,—, 17,—, 18,—, 22,—, 25,—, 26,—;
32,—, 34,—, 38,—, 42,— Ft-os áron.

Intarziás kivitelben: 40,—, 50,—, 60,— 68,— Ft-os áron.

Postán utánvétellel szállítunk.

Fizessen elő külföldön élő rokonainak és barátainak a

VIGILIÁRA

Hazai előfizetések külföldre forintban: Posta Központi Hírlapiroda
Budapest, V., József nádor tér 1.

Külföldön előfizethető a Kultúra Könyv és Hírlap Külkereskedelmi Vá-
lalat vagy bizományosai útján.

Nyugati országokba az évi előfizetési ár 5 USA dollár, vagy ennek meg-
felelő más pénznem.

Átutalható csekken a Magyar Nemzeti Bankhoz a Kultúra 024 2. számú
számlájára, feltüntetve, hogy az előfizetés a folyóíratra vonatkozik.